

Prk-3797

doi:10.25143/prom-rsu_2012-01_pdk

RĪGAS STRADIŅA
UNIVERSITĀTE

Anda Laķe

**Novērtējuma pētījums
kā sabiedrības
racionalitātes izpausme,
tā izmantošana
Latvijas politikas veidošanā**

Promocijas darba kopsavilkums
Specialitāte – socioloģija

Rīga, 2011

PRK-3797

705755

RĪGAS STRADIŅA
UNIVERSITĀTE

Anda Laķe

NOVĒRTĒJUMA PĒTĪJUMS
KĀ SABIEDRĪBAS
RACIONALITĀTES IZPAUSME,
TĀ IZMANTOŠANA
LATVIJAS POLITIKAS VEIDOŠANĀ

Promocijas darba kopsavilkums

Promocijas darbs izstrādāts socioloģijas nozarē

Rīga 2011

Promocijas darbs izstrādāts: Rīgas Stradiņa universitātes Socioloģijas un psiholoģijas katedrā laika posmā no 2006. gada līdz 2011. gadam

Darba zinātniskais vadītājs: *Dr. sc. soc.*, asoc. prof. Ritma Rungule, Rīgas Stradiņa universitāte

Oficiālie recenzenti:

1. *Dr. sc. soc.*, vadošais pētnieks Vladislavs Volkovs, Daugavpils Universitāte
2. *Dr. sc. soc.*, prof. Brigita Zepa, Latvijas Universitāte
3. *Dr. phil.*, asoc. prof. Voldemārs Bariss, Latvijas Lauksaimniecības universitātē

Promocijas darba aizstāvēšana notiks 2012. gada 9. februārī plkst. 14.00 Rīgas Stradiņa universitātes Socioloģijas Promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Dzirciema ielā 16, Hipokrāta auditorijā.

Ar promocijas darbu var iepazīties RSU bibliotēkā un RSU mājas lapā: www.rsu.lv

Promocijas darbs veikts ar Eiropas sociālā fonda projekta "Atbalsts doktorantiem studiju programmas apguvei un zinātniskā grāda ieguvei Rīgas Stradiņa universitātē" finansiālu atbalstu

Promocijas padomes sekretārs:
Dr. phil. soc. d. Signe Dobelniece

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Signe Dobelniece'.

SATURS

IEVADS	4
Problēmas analīze un pētnieciskās tēmas raksturojums	4
Promocijas darba mērķi un uzdevumi	11
Promocijas darba aktualitāte un novitāte	12
Promocijas darba struktūra	14
PROMOCIJAS DARBA TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS	14
Sociālās rīcības racionalitāte	16
Novērtējuma pētījums un tā praktiskā izmantošana	20
Novērtējuma pētījuma metodoloģiskā specifika	22
Empīriskā pētījuma metodoloģijas un metodes raksturojums	24
GALVENIE EMPĪRISKĀ PĒTĪJUMA REZULTĀTI	30
Novērtējuma un novērtējuma pētījuma būtības un mērķu izpratne	30
Priekšstati par novērtējuma pētījuma praktisko izmantošanu	32
Novērtējuma pētījuma īstenojumā identificētās racionālas sociālās rīcības stratēģijas ...	36
SECINĀJUMI	44
Zinātniskās publikācijas par promocijas darba tēmu	49
Zinātniskās konferences un kongresi, kuros prezentēti promocijas pētījuma rezultāti	50
Izmantotā literatūra	51

IEVADS

Problēmas analīze un pētnieciskās tēmas raksturojums

Promocijas darba pētnieciskās intereses pamatojums sakņojas autorei centienos precizēt sociālo zinātņu un īpaši socioloģijas vietu un praktisko nozīmi mūsdienu sabiedrībā. Akadēmiskajā vidē un publiskajā telpā tiek akcentēta zināšanu nozīme ekonomiskās, politiskās un citās sociālās dzīves jomās. Tomēr jāatzīst, ka *zinātnisko zināšanu* sociālās nozīmes un izmantojuma tēma ir vienlaikus gan plaši, gan neviennozīmīgi risināta sociālo zinātņu paradigmu ietvaros, iegūstot kritisku skatījumu tieši postmodernās sabiedrības jēdziena kontekstā. Žans Fransuā Liotārs (*J.-F. Lyotard*) jau 20. gs. 80. gados aktualizēja diskusiju par zināšanām un norādīja, ka “nav iespējams neņemt vērā zinātnieku šaubas par zinātnisko zināšanu pašreizējā stāvokļa un nākotnes novērtējumu.”¹ Protams, minētais pētnieciskās intereses mērķis ir ļoti plašs un paredz argumentētu pētnieciskā lauka sašaurinājumu, ko var īstenot, kritiski uzlūkojot sociālo zinātņu ieguldījumu sociālo problēmu risināšanā.

20. gadsimta pēdējās dekādēs Rietumu sabiedrība zaudēja tai vēl 60. gados tik raksturīgo optimismu un cerības, kas bija saistītas ar sociālo zinātņu nozīmīgo lomu sociālo problēmu risināšanā (piemēram, īstenojot slavenās politiskās programmas “Cīņa ar nabadzību” un “Labklājības sabiedrība”, Džona F. Kenedija (*J. F. Kennedy*) un Lindona Džonsona (*L. Johnson*) administrācija ASV ieguldīja ievērojamus līdzekļus novērtējuma un pētījumu jomā). Hārvarda Universitātes socioloģijas un izglītības zinātņu profesore Kerola Veisa (*C. H. Weiss*) 1977. gadā rakstīja: “Bija daudz cerību, ka sociālā zinātne nesīs lielu racionālu labumu pavisamai pārvaldes pasaulei. Tika gaidīts, ka tā dos reālus datus plānošanai, atklās cēloņsakarības politiku veidošanai, lai valstsvīri zinātu, kā un kurus mainīgos lielumus ietekmēt ceļā uz izvirzīto mērķu sasniegšanu. Tas ļautu apzināties un novērtēt alternatīvo politiku relatīvās izmaksas un priekšrocības, dodot lēmumu pieņēmējiem iespēju izraudzīties visrentablākos risinājumus un ceļus. Savukārt politiku ieviešanas stadijā tām tiktu nodrošināts objektīvs efektivitātes novērtējums, lai izdarītu nepieciešamās izmaiņas veiksmīgam rezultātam.”² Šāds sociālo zinātņu producēto zināšanu izmantojums politikas veidošanā uztverams kā sociāli politiskās rīcības eventuālas racionalizācijas modelis, taču dinamiskās pārmaiņas gan pašā sabiedrībā, gan sociālo zinātņu attīstībā 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā ieviesušas korekcijas arī šajā jomā.

Zinātnisko zināšanu pragmatikas aspekta aktualizāciju mūsdienu sabiedrībā skaidri izpauž sociāli politiskajā kontekstā konstituēties “uz zināšanām balstītas sabiedrības” jēdziens, kurā ietverta ideja par nākotnes sabiedrības raksturojumu. Tajā pašā laikā gan sociālo zinātņu akadēmiskās vides debatēs, gan publiskajā diskursā arvien saasinātākā formā tiek aktualizēta tematika, kura koncentrētā izteiksmē ir izsakāma kā to pretrunu

¹ Liotārs Ž. F. *Postmodernais stāvoklis: pārskats par zināšanām*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs. 2008, 21. lpp.

² Weiss C. H. Introduction. In: C. H. Weiss (Ed.). *Using social research in public policy making*. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1977, p. 4.

analīze, kuras pastāv starp zināšanām, no vienas puses, un sociāli politisko darbību, rīcību un uzvedību, no otras puses. Tas aktualizējas sabiedrības makroprocesu līmenī. Var konstatēt, ka pēdējā desmitgadē jautājums par sociālo zinātņu nozīmi tiek debatēts vismaz trīs būtiskāko problēmjaudājumu kontekstā: pirmkārt, sociālo zinātņu pakārtotā vieta attiecībā pret dabaszinātņu hegemoniju; otrkārt, sociālo zinātņu lietderība un praktisks izmantojums ekonomikas sektorā (ko uzņēmējdarbība var mācīties no sociālajām zinātnēm un ko savukārt sociālās zinātnes var pārņemt no uzņēmējdarbības); treškārt, sociālo zinātņu varas resurss jeb spēks (kāda ir sociālo zinātņu rezonanse politikā un kā politika ietekmē sociālās zinātnes).

Nav uzskatāms par nejausību fakts, ka Starptautiskās Socioloģijas asociācijas (*International Sociological Association*) rīkotajā 17. Pasaules Socioloģijas kongresā 2010. gada jūlijā, viena no piecām plenārtēmām bija “Zināšanu režīmi un politikas veidošana ilgtspējīgas attīstības un vides izmaiņu sektorā”. Referātos dažādu teorētisko ietvaru un konceptualitātes robežās tika skartas problēmas, kas manifestējās attiecību jomās: socioloģija – socioloģiskās zināšanas – to ietekme uz politikas veidošanu un – cilvēcisko uzvedības modeļu un rīcības tipu izmaiņas. Ilgtspējīga attīstība un vides pārvaldība ir globālās dienas kārtības augstas prioritātes jautājumi. Zinātnieku kopienai un zināšanu sabiedrībai ir arvien lielāka loma šo problēmjaudājumu analīzē un mēģinājumos definēt politiskās alternatīvas, kuru ietvaros šie jautājumi būtu risināmi. Galvenais šīs ietekmes pieauguma iemesls ir fakts, ka problēmas, ar kurām sastopas lēmumu pieņēmēji – gan valdības, gan uzņēmumu, gan iekšzemes, gan starptautiskā līmenī –, kļūst arvien neordinārākas un sarežģītākas. Tā kā lēmumu pieņēmēji nespēj pietiekami īsā laikā, kas atvēlēts lēmuma sagatavošanai, iegūt visu nepieciešamo informāciju, viņi bieži balstās uz pieejamajām kopējām zināšanām. Gan zinātnieki, gan politikas profesionāļi, izdarot vērtējošus spriedumus un interpretatīvus skaidrojumus, veido pārnacionālu zinātnieku kopienu (*epistemic community*), kas ir aktīva nacionālā līmenī un kurai ir arī izšķiroša nozīme, veicinot valstu sadarbību, kad programmas tiek īstenotas internacionālos režīmos.³

Lai gan politiskajā praksē arvien vairāk tiek pieprasīti zinātnieku, tostarp sociālo zinātņu pārstāvju, spriedumi un atziņas, to izmantošana politiskajos lēmumos un atbilstošu rīcības modeļu izstrāde sociālo problēmu risināšanai nebūt nav sistemātiska un pašsaprotama. Visplašākās un radikālākās debātes šajā sakarā aktualizējušās tieši vides politikas jomā, jo, piemēram, zinātnieku atziņām un prognozēm par klimata pārmaiņām lielā daļā gadījumu neseko sistemātisku un racionālu politisku risinājuma modeļu izstrāde, vēl retāk politiskajā līmenī tiek pieņemti lēmumi, kas pāraug atbilstošās rīcības izmaiņās (par ko, piemēram, liecina ASV pozīcijas dēļ ieilgušais Kioto protokola ratifikācijas process). Spēja pieņemt racionālus stratēģiskus lēmumus politiskajā vidē ir saistīta ar precīzi definētu politikas mērķu hierarhiju un programmu ieviešanu, kas nodrošina šo mērķu konsekventu sasniegšanu, taču politikas procesa specifika paredz daudz iespējamu noviržu no šāda uzstādījuma. Viens no paņēmieniem, kā zinātniski pētniecisko argumentāciju sistemātiskā veidā sasaitīt ar politikas veidošanu un atbilstošām izmaiņām darbības līmenī, ir īpaša lietīško pētījumu tipa – novērtējuma pētījuma (*evaluation research*) attīstība. Kā raksta Pīters Rossi (*P. Rossi*), Marks Lipsejs (*M. Lipsey*) un

³ http://www.isa-sociology.org/congress2010/plenary_theme_2.htm

Howards Frimens (*H. Freeman*): "Programmu novērtēšana ir sociālo pētījumu procedūru izmantošana sociālās intervences programmu efektivitātes sistemātiskai izpētei. Konkrētāk, novērtētājs izmanto sociālo pētījumu metodes, lai izpētītu, izvērtētu un uzlabotu sociālo programmu visos tās nozīmīgākajos aspektos, ieskaitot risināmās sociālās problēmas diagnosticēšanu, programmas konceptualizāciju un dizainēšanu, tās ieviešanu un administrēšanu, tās rezultātus un efektivitāti."⁴ Turklāt "sociālo pētījumu metožu piemērošana programmu novērtēšanai attīstījusies vienlaikus ar metožu bagātināšanos un izaugsmi, kā arī ar šī gadsimta ideoloģiskajām, politiskajām un demogrāfiskajām izmaiņām. Liela nozīme bijusi sociālo zinātņu stāvokļa aktualizēšanai un to lomas palielināšanai universitātēs, kā arī atbalsta nostiprināšanai sociālajam pētījumam."⁵

Novērtējuma pētījumi atklāj kā sociālo pētījumu var izmantot ne tikai sociālo problēmu izziņai, bet arī to risināšanai. Novērtējuma pētījumu enciklopēdiskās definīcijas satur skaidru norādi uz šī pētījuma tipa būtības nesaraucamo saikni ar to rezultātu pielietojumu praksē, piemēram: "sistemātiska datu ieguve par programmu, produktu, politikas un pakalpojumu raksturojumiem. Visbiežāk tiek veikts, lai noteiktu izmaiņu un uzlabojumu iespējas."⁶ Ir arī cits novērtējuma pētījuma definējums, kas norāda uz novērtējuma pētījuma izmantošanu daudzveidīgu sociālo darbību kontekstā: "Sistemātiska programmu, politiku, prakšu un produktu efektu identifikācija un izvērtēšana."⁷ Novērtējuma pētījuma specifika sakņojas novērtēšanas koncepta izpratnē un faktā, ka tam piemīt principiāla dualitāte – tas vienlaikus uztverams gan kā daļa no empīriskā sociāla pētījuma, gan kā daļa no politiskā procesa. To var uzskatīt par sociāli politiska pētījuma tipu, kas reducējas uz jaunas politikas vai esošās politikas un prakses iepriekš prognozēto un arī neprognozēto seku novērtēšanu, nosakot pakāpi, ar kādu paredzēts sasniegt mērķus un uzdevumus, kā arī uz efektu "nobīdes" identificēšanu.⁸ Šādi interpretējot politikas novērtējuma pētījuma jēdzienu, to var skatīt kā efektīvu politikas veidošanas uzlabošanas instrumentu. Uz jautājumu "Kas šodien nosaka valsts spēju veidot labu/kvalitatīvu politiku?" vācu politologi Kludija Rici (*C. Ritzl*) un Garijs Šāls (*G. S. Schaal*) sniedz atbildi: "Tādu lēmumu pieņemšanas metožu izmantošana, kas veicina stabilitāti un mazina jutīgumu pret nenoteiktību; arī spēja stratēģiski domāt, tātad viss, kas rada iespēju racionalizēt lēmumu pieņemšanu."⁹

Mūsdienā demokrātiskajās politiskajās sistēmās par vienu no efektīvākajiem politikas racionalizācijas un kvalitātes uzlabošanas instrumentiem tiek uzskatīta politikas ietekmes vērtēšanas principu izmantošana politikas veidošanā un novērtējuma pētījumu veikšana. Novērtēšana kā izmaksu samazināšanas instruments šodien tiek plaši izmantota gan valsts pārvaldes sektorā, gan komerciālajā vidē. Rietumu demokrātijās novērtēšanas

⁴ Rossi P. H., Freeman H. E., Lipsey M. W. *Evaluation : a systematic approach*. 7th ed. Thousand Oaks, CA [etc.]: Sage, 2004, p. 4.

⁵ Ibid, p. 9.

⁶ Gray David E. *Doing Research in the real World*. London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage, 2004, p. 398.

⁷ *The Sage dictionary of social research methods*. Compiled and edited by V. Jupp. London [etc.]: Sage, 2006, p. 104.

⁸ *Oxford Dictionary of Sociology*. Ed. by G. Marshall. Oxford .. [etc.]: Oxford University Press, 1994, p. 201.

⁹ Ritzl C., Schaal G. S. Politische Führung in der "Postdemokratie". *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*, 2010, Nr. 2–3.

pētījumu izmantošana politisko lēmumu pieņemšanas argumentācijas vajadzībām plaši aizsākās jau pagājušā gadsimta 70. gados, kad pasauli skāra smagā naftas cenu krīze un daudzas valstis savus finanšu un budžeta plānus pamatoja tieši novērtējuma pētījumos, un tika ieviesta gan *ex-ante* novērtēšana, gan *ex-post* novērtēšana.¹⁰ Tomēr, kaut lielākā daļa politikas veidošanas ekspertu atzīst, ka politisko lēmumu racionalizāciju un politikas veidošanas kvalitāti sekmē *politikas vērtēšanas un novērtējuma pētījumu* izmantošana, organiska novērtēšanas sistēmas “iestrāde” politisko lēmumu pieņemšanas sistēmā dažādās valstīs un politikas veidošanas līmeņos ir notikusi ļoti atšķirīgi. Pastāvot dažādi attieksmei pret novērtējuma pētījumu izmantošanu politikas veidošanā, pētnieki tomēr ir vienprātīgi, ka novērtēšana ņem vērā dažādu ietekmēto pušu vajadzības un perspektīvas, un, ka tajā izmanto un pielieto sociālo pētījumu kvalitatīvās un kvantitatīvās metodes.¹¹ Tas ļauj skatīt novērtējuma pētījumu kā vienu no instrumentiem, kas uzlabo noteiktas politikas jomas problēmu aktualizāciju un veicina iesaistīto pušu interesēm atbilstošu politisko risinājumu, iniciatīvu piedāvājumu un izvēli. Novērtējuma pētījumi kļuvuši par izplatītu praksi, veidojot īpašu profesionālās darbības jomu un tiem ir specifiska nozīme gan administratīva, gan politiska tipa lēmumu pieņemšanā. Pētnieki, raksturojot šo laikmetu, dažkārt pat lieto metafiziskus apzīmējumus, piemēram, Merilīna Streterna (*M. Strathern*): “novērtēšanas bums kā *checking gone wild*”¹², Maikls Pouers (*M. Power*): “īpašs pārvaldības režīms, kas paredz atbildību par lēmumiem deleģēt novērtējuma pētījuma datu devējiem”, “vispārējs sabiedrības audīts.”¹³

Novērtēšanas ekspansijas kvantitatīvais aspekts tiek skaidrots ar sociālās vides vispārējo birokratizēšanos un racionalizācijas principa dominēšanu, kur novērtēšana skatīta kā daļa no kolektīvās stratēģijas, kas izstrādāta sabiedrības racionalizācijas ietvaros. Plaši sastopams pieņēmums, ka novērtējuma pētījumu izplatību iespējams raksturot kā vienu no simptomiem, kas uzrāda Maksa Vēbera (*M. Weber*) definētās mērķracionalitātes izpausmes sabiedrībā. Šāds skatījums uz novērtējuma pētījumu lielā mērā sekmē arī izmaksu-ieguvumu bilances uzturēšanu sabiedrībā ar šī pētījuma datu palīdzību. Novērtējuma “bums” ir skatāms arī kā arvien pieaugošā pārvaldes sistēmas birokratizēšanās procesa daļa, kur “novērtējums vairs nav priekš cilvēkiem, bet – cilvēki šķietami kalpo novērtējumam.”¹⁴ Šeit aktualizējas kāda cita novērtējuma pētījuma piemērošanas un praktiskās nozīmes dimensija – tā pielietojums politiskajā vidē paredz valsts pārvaldes birokrātiskās vides “nospiedumus” visās šī lietišķā pētījuma izpausmēs, ieskaitot iespējas tā rezultātus izmantot lēmumos un sociālo problēmu risinājumā, izmainot sociālās rīcības modeļus.

Viens no galvenajiem šķēršļiem, kas zināmā mērā kavē politikas vērtēšanas attīstību atsevišķās valstīs un konkrētās politikas jomās, ir tā saukto politisko lēmumu

¹⁰ Ruhr-Universität Bochum. *Zusammenfassung verschiedener Texte zur Evaluationsforschung*. Pieejams: <http://www.luebbert.net/uni/methoden/eval/index.php>. Skatīts: 22.12.2010.

¹¹ Stockmann R. *Evaluationsforschung: Grundlagen und ausgewählte Forschungsfelder*. 3. Aufl. Münster [etc.]: Waxmann, 2006.

¹² Citēts pēc: Schwarz Chr. *Evaluation als modernes Ritual: zur Ambivalenz gesellschaftlicher Rationalisierung am Beispiel virtueller Universitätsprojekte*. Hamburg; Münster: Lit, 2006.

¹³ Power M. *The audit society: rituals of verification*. New York: Oxford Univ. Press, 1999.

¹⁴ Schwarz Chr. *Evaluation als modernes Ritual : zur Ambivalenz gesellschaftlicher Rationalisierung am Beispiel virtueller Universitätsprojekte*. Hamburg; Münster: Lit, 2006, S. 15.

pieņemšanas prakse¹⁵, kad ministriju ietvaros kompetentu līdzstrādnieku un vadošo vidējā līmeņa speciālistu izstrādāta koncepcija un faktos labi pamatots lēmuma projekts politiskā līmenī pārsteidzošā kārtā tiek kritizēts un tā vietā tiek piedāvāts cits lēmuma projekts – tā sauktais politiskais lēmums. Šie “politiskie lēmumi”, kuri pēc sava satura nereti vairāk atbilst atsevišķu konkrētu nozaru vadītāju un menedžeru interesēm, nevis problēmas būtībai, atklāj politiskās lobēšanas trūkumus un vājina politisko lēmumu racionālas argumentācijas nozīmi politikas veidošanā. Taču šis ir tikai viens no skaidrojumiem, ko attīsta tā sauktā aģentūru teorija. Pastāv vairākas alternatīvas, kādā virzienā meklējama atbilde uz jautājumu, kāpēc novērtējuma pētījums ne vienmēr darbojas kā lēmumu racionalizācijas instruments politikas veidošanas vidē, tādējādi vājinot sociālā pētījuma lietderības izpaušmes. Promocijas darbā novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes konstatēšanās nosacījumi tiek izziņāti, izmantojot socioloģijas jēdzienus un teorijas, kas attīstītas, lai raksturotu racionalitātes fenomena izpaušmes sabiedrībā, atsaucoties uz sociālo zinātņu pētnieku pieņēmumiem, ka novērtējuma pētījuma kvantitatīvā ekspansija ir saistīta ar centieniem racionalizēt lēmumu pieņemšanu politiskajā vidē. Turklāt pētnieciskā interese ir koncentrēta nevis uz politisko lēmumu pieņemšanas racionalitātes nosacījumu izpēti, bet gan uz racionalitātes izpaušmēm sociālās rīcības stratēģijās kopumā, jo novērtējuma pētījuma īstenošanā un izmantošanā ir iesaistītas vairākas sociālās rīcības aktoru grupas: pētījuma pasūtītāji (valsts pārvaldes darbinieki), pētījuma īstenoņāji (pētnieki) un politisko lēmumu pieņēmēji.

Problēma izpaužas: *no vienas puses*, pastāvot noteiktam sociāli politiskam un ekonomiskam kontekstam, politikas veidošanas vidē aktualizējas nepieciešamība racionalizēt politisko lēmumu argumentāciju dažādos politikas veidošanas līmeņos, lai sekmētu problēmrisināšu politisku lēmumu pieņemšanu un īstenošanu. Kā viens no lēmumu racionalizācijas instrumentiem attīstījies novērtējuma pētījums, kas kvalificējams kā sociālā lietišķā pētījuma forma. Šim pētījuma veidam ir raksturīga noteikta dizaina un metodoloģiskā struktūra, tā īstenošanas prakses ir ļoti daudzveidīgas, taču pamatbūtību izsaka tā izcelsmes galvenais priekšnosacījums, proti, sekmēt sociālo problēmu atrisinājumu. Tieši situācijās, kad sociālās problēmas ir ļoti sarežģītas un līdz ar to iespējamie politisko risinājumu modeļi diferencēti, ar novērtējuma pētījumu palīdzību iespējams samazināt iespējamo politisko alternatīvu skaitu, sagatavojot noteiktā vērtību sistēmā balstītu racionāli argumentētu politiskās izvēles rekomendāciju. Novērtējuma pētījuma izmantošana tiek skatīta kā eventuāls politikas veidošanas kvalitātes uzlabošanas instruments, kas attīsta rīcībpolitiku efektivitāti un sekmē sociālo problēmu risinājumu. Novērtējuma pētījuma jēga ir saistīta ar tādām cilvēku rīcības modeļu izmaiņām, kuras ir vērstas uz aktualizētās problēmas risinājumu. Novērtējuma pētījums ir īpaši aktuāls tajās politikas jomās, kurām raksturīgs augsts problēmsituāciju blīvums un vienlaikus zema politikas veidošanas kvalitāte.

No otras puses, novērtējuma pētījuma vēsturiskā attīstība ir sekmējusi tā piemērošanas politiski birokrātisko nosacījumu attīstību, kā rezultātā novērtējuma pētījumi tiek piemēroti praktiski visās attīstītajās demokrātiskajās politiskajās sistēmās, tādējādi nodrošinot šī pētījuma tipa kvantitatīvo izaugsmi. Tajā pašā laikā aktualizējas jautājums

¹⁵ <http://www.lv.lv/?menu=doc&id=211290>

par novērtējuma pētījuma praktisko nozīmi: spēju īstenot savu mērķi – sekmēt politikas dienas kārtībā aktualizētās problēmas risinājumu, veidojot racionālu argumentāciju politiskajiem lēmumiem, kuri paredz problēmas risinājumam relevantu rīcības stratēģiju izstrādi. Tādējādi neviennozīmīgi tiek vērtēta novērtējuma pētījuma kvalitatīvā dimensija jeb spēja efektīvi īstenot savas funkcijas. Novērtējuma pētījuma lietderības aspekts tiek aktualizēts arī saistībā ar tā finansiālo aspektu: novērtējuma pētījumu pasūtītājs ir valsts pārvaldes institūcijas un tā izmaksas ir attiecināmas uz sabiedrisko budžetu. Šo apsvērumu dēļ var tikt apšaubīts novērtējuma pētījumu nepieciešamība vai arī samazināts to pasūtījumu skaits.

Problēma specifiski izpaužas Latvijas lietišķo pētījumu jomas attīstības un politikas veidošanas kontekstā.

Latvijā socioloģija kā nozare attīstījusies ar spilgti izteiktu lietišķās socioloģijas dominanti (sal: “Socioloģijas tapšanas priekšnosacījumu kopums un reālā prakse izveidoja tādu socioloģijas vēsturisko modeli Latvijā, kurš lielā mērā izsaka arī pašreizējo disciplīnas būtību un sociologu pašidentitāti – socioloģija Latvijā ir empiriska un lietišķa sabiedrības izpēte. .. Lietišķie pētījumi ir socioloģijas galvenais žanrs. .. Mazākā mērā socioloģija Latvijā līdz šim ir bijusi teorētiska zinātne un praktisku inovāciju līdzeklis. Proti, socioloģiskās zināšanas nav sevišķi daudz izmantotas ekonomikas sociālā organizēšanā, uzņēmumu vadīšanā, politiku plānošanā un citos praktiskās darbības laukos.”¹⁶). Ir attīstīta noturīga pasūtījumu pētījumu prakse un iegūtas informatīvi bagātas datu kopas. Taču arī Latvijas publiskajā telpā ne reizi vien izskanējušas kritiskas piezīmes attiecībā uz sociālo pētījumu datu pielietojamību sociālo problēmu risināšanā. Piemēram, politoloģe Žaneta Ozoliņa, analizējot tā sauktās “pasūtījuma zinātnes” pārvaldības problēmas, norāda, ka pētnieciskajos projektos paredzētie rezultātu popularizēšanas pasākumi ir formāli un bez acīmredzamiem panākumiem. Pētniece iesaka: “Jo atvērtāka zinātnieku kopiena būs citu sabiedrības atbalstu rezultātu ieviešanai un izmantošanai. .. Ir jāizskaidro un jāpamato procesa ķēdi no zinātnieka laboratorijas līdz politisko lēmumu pieņemšanai.”¹⁷ Protams, sociālo pētījumu funkcijas ir daudzveidīgas un ne katra sociālā pētījuma mērķis ir iegūtos datus izmantot sociālajā praksē un sociālās rīcības koriģēšanā, tāpēc ne vienmēr pētījuma rezultātu izmantošana praksē ir uztverama kā jābūtība. Taču, kad runa ir par lietišķo pētījumu veidiem, tad prasība pēc lietderības ir aktuāla.

Latvijā pētniecisko projektu administrēšanas vajadzībām parasti tiek izmantots dalījums: fundamentālie pētījumi un lietišķie pētījumi. Šāda dalījuma konceptualitāte pati impliciti ietver pētījuma tipa saistību ar tā rezultātu izmantojamību, taču netiek mērķtiecīgi reflektēts par pētījuma dizaina, metodoloģisko un metodisko specifiku katra pētījuma īstenojuma gadījumā. Gadījumos, kad pētījums pēc būtības ir novērtējuma pētījums, ir pamatoti kritiski skatīt tā rezultātu praktisko nozīmi un problēmrisinošo potenciālu. Šeit vietā būtu atzīmēt, ka Latvijas akadēmiskajā vidē nav attīstījusies stabila, vispārēji

¹⁶ Tisenkopfs T. Socioloģijas veidošanās un attīstība kopš 20. gs. 60. gadiem. Grām.: *Socioloģija Latvijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 17. lpp.

¹⁷ Ozoliņa Ž. “Pasūtījuma zinātne” un tās pārvaldība. Grām.: *Laba pārvaldība*. Ž. Ozoliņas un I. Reinholdes redakcijā. Rīga: Zinātne, 2009, 81.–82. lpp.

pieņemta un noturīga konceptuāla tradīcija attiecībā uz sociālo pētījumu tipoloģiju, tostarp arī lietišķo pētījumu veidu klasifikāciju.

Jāatzīst, ka arī jēdziens “novērtējuma pētījums” Latvijā nav plaši izplatīts, lai gan starptautiskajā akadēmiskajā sociālo zinātņu literatūrā šādi pētījumi sistemātiski tiek klasificēti kā viens no īpašiem pētījuma veidiem, kam raksturīgs specifisks dizaina uzstādījums un vērstība uz pielietojumu. Novērtējuma pētījuma īstenojumu lielā mērā nosaka tā pasūtītājs, resp., valsts pārvaldes jomā iesaistīta aktoru grupa. Taču arī Latvijas Valsts kancelejas veidotajā Pētījumu un publikāciju datu bāzē¹⁸ nav iespējams precīzi identificēt, kuri pētījumi atbilst novērtējuma pētījuma metodoloģiskajai “kvalifikācijai”. Datu bāzē apkopoti valdības pasūtītie pētījumi, kā vienu no datu bāzes strukturēšanas kritērijiem izmantojot pētījumu tipu “Politikas jomas izvērtējums”. Šajā kategorijā iekļauts 51 pētījums, taču pēc rūpīgākas analīzes tikai daļu no tiem varētu kvalificēt kā novērtējuma pētījumus, tajā pašā laikā citās datu bāzes sadaļās, piemēram, “Institūcijas pasūtīts pētījums”, vai “ES institūciju veikts pētījums” un “ES struktūrfondu finansēts pētījums”, atrodami pētījumu ziņojumi, kuri satur novērtējuma pētījuma elementus. Ir saprotams, ka Valsts kanceleja veidojusi pētījumu datu bāzi atbilstoši noteiktiem lietošanas mērķiem, kuri nav saistīti ar nepieciešamību īpaši izdalīt tieši novērtējuma pētījumus, taču tas rada neskaidru priekšstatu par novērtējuma pētījuma izmantošanas kvantitatīvajiem, kvalitatīvajiem un derīguma aspektiem. Tomēr ministriju mājas lapās publicēto pētījumu pārskati liecina, ka pēdējo piecu gadu laikā arī Latvijas publiskās pārvaldes sektorā pietiekami plaši tiek pasūtīti pētījumi, kuros ir novērtējuma pētījuma elementi, kaut tie ne vienmēr kā tādi tiek klasificēti.

Pamatojoties uz veikto problēmsituācijas analīzi, kuras precizēšana notika īstenojot problēmizzinošo pētījumu¹⁹, varam definēt **promocijas darba** pētniecisko interesi noteicošo **amatproblēmu** – novērtējuma pētījums un novērtēšanas pamatprincipi Latvijas politikas veidošanas vidē tiek piemēroti, taču politikas veidotāju vidē priekšstati par novērtējuma pētījuma metodoloģisko specifiku un praktisko nozīmi ir atšķirīgi, kā arī nav viennozīmīgas izpratnes par novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes izpaušmēm; tas var būt par pamatu skeptiskai attieksmei pret novērtējuma pētījumu nepieciešamību Latvijas valsts pārvaldē un – līdz ar pētījumu pasūtījumu samazināšanos – mazināt sociāli zinātnisko zināšanu izmantošanu politikas veidošanas argumentācijā un politisko lēmumu racionalizācijā, vājināt sociālo problēmu risinājumu efektivitāti.

Tādējādi, kā iepriekš jau minēts, promocijas pētījuma atslēgas koncepts – *novērtējuma pētījums* – tiek neviennozīmīgi izprasts problēmas skartajā (novērtējuma pētījuma īstenošanā/pasūtītājā) grupā, jo problēmizzinošais pētījums ļāva identificēt relevantās tematikas jomā izteiktu terminu lietojuma neskaidrību ietekmētās grupas komunikācijā. Problēmas teorētiskā priekšizpēte ļauj aksiomātiski pieņemt, ka novērtējuma pētījuma izmantošana politikas veidošanā ir saistīta gan ar politisko lēmumu racionalitātes

¹⁸ Sk: LR Valsts kanceleja. Pētījumu un publikāciju datu bāze. Pieejams: <http://petijumi.mk.gov.lv/ui/>

¹⁹ Plašāk par šī pētījuma rezultātiem sk. autore publikācijā: Laķe A. Novērtējuma pētījuma izmantošanas prakse veselības aprūpes politikas veidošanā Latvijā: Problēmas un risinājumi. *Rīgas Stradiņa universitāte. Zinātniskie raksti: 2010. gada Sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas: Ekonomika. Komunikācija. Politika. Socioloģija. Sociālā politika un sociālais darbs. Tiesības*. Rīga: RSU, 2011, 137.–146. lpp.

pakāpi, gan politiskās sistēmas racionalitātes izpausmēm, gan politikas veidošanā iesaistīto grupu sociālās rīcības stratēģijām, kuras satur vai nesatur racionalitātes komponenti²⁰ un apliecina vai neaplicina centienus praktiski izmantot novērtējuma pētījuma rezultātus²¹. Taču nav zināms, kādas (racionālas) rīcības veidus izvēlas (Latvijas politikajā vidē) novērtējuma pētījuma īstenojumā iesaistītās grupas un kā tās sekmē vai kavē novērtējuma pētījuma praktiskas izmantošanas formu attīstību, kas, vienlaicīgi sekmētu efektīvāku sociālo problēmu risinājumu īstenošanu. Tāad promocijas darba pētāmās problēmas analīze darba sākuma posmā deva iespēju noskaidrot mijiedarbībā esošo faktoru kopumu, taču nesniedz pietiekamu pamatojumu kvantitatīvi pārbaudāmu cēloņu seku attiecību izpētei starp šiem faktoriem. Tas liedz promocijas darba sākumā formulēt kvantitatīvi pārbaudāmas hipotēzes un liek izvēlēties kvalitatīvajā metodoloģijā balstītu pētniecisku pieeju, kas paredz kā promocijas darba pamatojumu izvirzīt sekojošus pētnieciskus jautājumus:

I Kādi sociālās rīcības racionalitātes veidi ir identificējami novērtējuma pētījuma īstenojuma praksē?

II Vai un kā novērtējuma pētījuma praktiskā izmantošana ir saistīta ar tā īstenojumā iesaistīto aktoru sociālās rīcības racionalitātes veidiem?

III Kā sekmēt novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes nostiprināšanos Latvijas politikas veidošanas vidē?

Promocijas darba mērķi un uzdevumi

Atbilstoši problēmas struktūras specifikai un galvenajiem pētāmajiem jautājumiem definēts sekojošs promocijas darba **mērķis**: izpētīt novērtējuma pētījuma izmantojuma prakses Latvijas politikas veidošanas vidē, identificēt un klasificēt novērtējuma pētījumā īstenotās *racionālās sociālās rīcības stratēģijas* un ar tām saistītās *novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes* modifikācijas Latvijas politikas veidošanas vidē.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai tika izvirzīti sekojoši uzdevumi:

1. Analizēt racionalitātes principa un racionālas sociālās rīcības ideju attīstību socioloģijas teorētisko pieeju ietvaros. Precizēt racionalitātes koncepta nozīmes lietojumu socioloģijas kā zinātnes disciplīnas ietvaros, konkretizēt tā transformācijas modernitātes un postmodernitātes idejisko diskusiju kontekstā. Noskaidrot racionalitātes un racionālas sociālās rīcības jēdzienu, kā arī precizēt racionalitātes idejas un empīrisko faktu konceptuālo saikni. Noskaidrot racionalitātes principa izpausmes specifiku politikas veidošanas vidē.
2. Izpētīt novērtējuma pētījuma teorētisko pieeju modeļus, to tipoloģijas. Analītiski raksturot šo modeļu rašanās un attīstības priekšnosacījumus. Precizēt novērtējuma pētījuma teorētisko pieeju saistību ar novērtējuma pētījuma praktiskā izmantojuma principu, kā arī tā saistību ar sociāli politisko praksi sociālo problēmu risinājumu jomā.

²⁰ Weimer D. L., Vining A. R. *Policy analysis: Concepts and practice*. 3. ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 1999, pp.125–126, 141–146.

²¹ O'Sullivan R. G. *Practicing evaluation: a collaborative approach*. Thousand Oaks: Sage, 2004.

3. Analītiski raksturot novērtējuma pētījuma ideāltipisko modeli un būtību, tā funkcijas. Raksturot novērtējuma pētījuma dizaina, metodoloģisko un metodiski tehnisko specifiku. Īstenot novērtējuma pētījuma kā lietišķā pētījuma tipa salīdzinājumu ar akadēmisko pētījumu, lai konstatētu novērtējuma pētījuma būtības saikni ar tā praktiskā izmantojuma prasību.
4. Precizēt novērtējuma pētījuma īstenojuma politiski administratīvo kontekstu, raksturot tā galvenās pazīmes, kā arī novērtējuma pamatprincipu tiesiski administratīvo regulējumu Latvijas normatīvajos dokumentos.
5. Izpētīt novērtējuma pētījuma izmantošanas prakses Latvijas politikas veidošanas vidē, noskaidrot to tipiskās izpausmes formas. Precizēt novērtējuma pētījuma īstenojumam relevantās terminoloģijas lietojumu visu novērtējuma pētījuma veikšanā iesaistīto pušu profesionālajā komunikācijā.
6. Izpētīt un analizēt novērtējuma pētījuma būtības, galveno funkciju un praktiskās nozīmes raksturojumus.
7. Kritiski izvērtēt priekšstatus par novērtējuma pētījuma praktisko nozīmi, konstatēt sakarības starp novērtējuma pētījumā īstenotās racionālas rīcības stratēģiju un eventuālo novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes konstituēšanos.
8. Formulēt galvenos novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes sekmēšanas priekšnosacījumus Latvijas politikas veidošanas vidē.

Promocijas darba 1.–3. uzdevums īstenots, izmantojot teorētiskās izziņas paņēmienus, 4.–7. uzdevums reducējas uz empīriskā pētījuma veikšanu, bet 8. uzdevums nozīmē teorētiskās un empīriskās pētniecības rezultātu analītisku apkopojumu atbilstoši uzdevuma saturam.

Kā **pētījuma priekšmets** šī darba ietvaros tiek skatītas novērtējuma pētījuma īstenošanu racionālās rīcības stratēģijas un novērtējuma praktiskās nozīmes izpratne.

Promocijas darba aktualitāte un novitāte

Promocijas darba aktualitāti nosaka vairāki aspekti.

Pirmkārt, tā saistīta ar pētāmās problēmas saasinājumu Latvijas ekonomiskās krīzes apstākļos, kad politisko lēmumu pieņemšanas gaitu ir ietekmējis laika resursu trūkums un politisko lēmumu alternatīvu ierobežotais loks. Pieņemtie lēmumi ir sarežģītu kompromisu rezultāts un tiem dažkārt raksturīga zema racionālas argumentācijas bāze, tie balstīti tā sauktajos “politiskajos” apsvērumos (sabiedrības pieprasījuma konjunktūra, sociālo partneru politiskā ietekme, politiskā ietekme konkrētās rīcībpolitikas jomās). Šādos apstākļos, no vienas puses, pieaug nepieciešamība pēc politikas ietekmes novērtējuma (to norāda arī novērtējuma pētījuma attīstības vēsture), jo ar politiskiem instrumentiem risināmo problēmu sarežģītības pakāpe ir ārkārtīgi augsta, tā prasa konkrētās vērtībās balstītu pieeju un tai atbilstošu politikas mērķu sasniegšanas līdzekļu racionālu izvēli un analīzi. No otras puses, krīzes apstākļos, kad lēmumu pieņemšana notiek laika deficīta apstākļos, var strauji samazināties stratēģisku un racionālu argumentu izstrādes iespējas (to apliecina promocijas darba ietvaros veiktā pētījuma dati), izmantojot novērtējuma pētījumus.

Tādējādi tieši situācijās, kad nepieciešama izteikti stratēģiska pieeja lēmumu pieņemšanā, viens no instrumentiem, kas to sekmētu, – novērtējuma pētījums, nav piemērojams. Prasība pēc racionālas politikas izvērtēšanas un analīzes tiek aktualizēta arī no Latvijas valdības sociālo partneru puses, kuri norāda uz vairākām nepilnībām Latvijas politikas veidošanā (sk., piemēram, 2010. gada 26. novembrī notikušās konferences “Labāks regulējums efektīvai pārvaldībai un partnerībai” materiālus²²). Šādos apstākļos īpaši svarīgi meklēt un attīstīt novērtējuma pētījuma piemērošanas iespējas, lai sekmētu to izmantošanu arī politisko un ekonomisko krīžu situācijās.

Otrkārt, novērtējuma pētījuma piemērošana demokrātisko valstu politikajās sistēmās, kā arī Eiropas Savienības politikas veidošanā strauji attīstās gan metodoloģiskā ziņā, gan tā praktiskā piemērojuma ziņā. Arī Latvijā valsts pārvaldē attīstās politikas novērtēšanas sistēma, taču ne augstākās izglītības studiju programmās, ne tālākizglītības programmās nav atbilstoša piedāvājuma, kas ļautu apgūt politikas novērtējuma pētnieka profesionālās kompetences. Lai attīstītos šī pētnieciskā nozare, ir nepieciešama gan profesionālo iemaņu apguvei nepieciešamā izglītības bāze, gan pietiekami veselīga konkurence. Profesionāli, kuri Latvijā īsteno novērtējuma pētījumus ir autodidaktiski apguvuši šīs jomas specifiskās prasības un viņu zināšanas un pieredze ir vērtējamas kā ekskluzīvas. Daudzus nozīmīgus novērtējumus, kuri attiecas uz plašām un būtiskām Latvijas problēmām ir veikušas ar Latvijas pētnieku vidi nesaiņītas pētnieciskas aģentūras. Ar savu promocijas darbu autore cenšas pievērst uzmanību šī pētnieciskā virziena attīstībai, kas sekmētu arī sociālo zinātņu statusa kopumā nostiprināšanos Latvijas akadēmiskajā un politikajā vidē.

Treškārt, novērtējuma pētījums ir viens no biežāk īstenotajiem lietišķo pētījumu tipiem Latvijā, kura metodoloģiskie pamatprincipi ir maz diskutēti sociologu un politologu akadēmiskajās debatēs – zinātniskajās konferencēs, semināros un līdzīga rakstura forumos. Novērtējuma pētījuma teorētisko un metodoloģisko pieeju attīstība Latvijā iespējama, aktualizējot šī pētījuma veida daudzveidīgos un Latvijas vīdei specifiskos īstenojuma nosacījumus. Lielākai pētnieku daļai akadēmiski un praktiski apgūstot novērtējuma pētījuma sekmīgas veikšanas priekšnosacījumus, izdotos nostiprināt šī lietišķā sociālo zinātņu pētījuma veida pasūtītāju uzticēšanos pētniekiem un sociālo zinātņu praktiskajai nozīmei kopumā.

Promocijas darba novitāte izpaužas gan tēmas izvēlē, gan tās loģiskajā risinājumā, gan iegūtajos datos.

- Novērtējuma pētījuma fenomēns nav bijis zinātniskas refleksijas priekšmets Latvijas akadēmiskās pētniecības vidē, kaut arī praksē tiek piemērots.
- Novērtējuma pētījuma izmantojuma prakses ārpus Latvijas ir daudzu sociālo zinātņu pārstāvju refleksijas priekšmets gan tā metodoloģiskajā, gan pielietojuma, gan novērtējuma aspektā, taču šī promocijas darba ietvaros novērtējuma pētījums skatīts sociālo subjektu racionālas rīcības stratēģijas izstrādes kontekstā, kas ļauj ne tikai identificēt novērtējuma pētījuma un tā praktiskās nozīmes izpratnes modifikācijas politikas veidotāju, pētnieku un politiķu priekšstatos, bet arī saskatīt tā praktiskās izmantošanas attīstības iespējas Latvijas politikas veidošanas vidē.

²² <http://www.mk.gov.lv/lv/aktuali/zinas/?page=20>, skat. 28.12.2010.

- Iegūtie kvalitatīvā pētījuma dati atklāj vairākus faktorus, kas galvenajām politikas novērtējumā iesaistītajām pusēm – ministriju un Valsts kancelejas atbildīgajiem darbiniekiem (novērtējuma pētījuma pasūtītājs); pētniekiem (novērtējuma pētījuma īstenotājs) un politiķiem (politisko lēmumu pieņēmējs) – traucē ne tikai sekmīgi sadarboties novērtējuma pētījuma īstenojuma prakses ietvaros, bet norāda arī uz plašāku šo grupu savstarpējas neuzticēšanās un separātisma pazīmēm, kas vājina kopējo komunikācijas kultūru starp šīm grupām.

Promocijas darba struktūra

Promocijas darbs strukturēts 4 nodaļās. Pirmajās trijās nodaļās sniegts promocijas darba pētījuma problēmas izpētes teorētiskais pamatojums: 1. nodaļa veltīta racionalitātes un racionālas sociālas rīcības socioloģiskas izpratnes izpētei; 2. nodaļā aprakstītas un klasificētas novērtējuma pētījuma teorētiskās pieejas; 3. nodaļā raksturota novērtējuma pētījuma būtība un novērtējuma pētījuma kā īpaša lietišķā pētījuma tipa metodoloģiskā un metodiskā specifika. Savukārt 4. nodaļā aprakstīta empīriskā kvalitatīvā pētījuma metodoloģiskie pamatprincipi, tā gaita un atspoguļota tajā iegūto datu analīze. Katras nodaļas noslēgumā formulēti secinājumi. Darbu noslēdz kopējie secinājumi un ieteikumi. Promocijas darbam ir 9 pielikumi. Promocijas darba apjoms bez pielikumiem un izmantoto avotu saraksta ir 222 lapaspuses.

Promocijas darba aprobācija. Promocijas darbs ir apspriests Rīgas Stradiņa universitātes Socioloģijas un psiholoģijas katedras sēdē. Pētījuma rezultāti atspoguļoti 6 zinātniskās publikācijās (zinātniskos rakstos) un 8 zinātnisko konferenču un kongresu tēzēs (sk. publikāciju sarakstu). Par promocijas darba tēmu nolasīti 14 referāti starptautiska mēroga zinātniskās konferencēs (sk. zinātnisko konferenču sarakstu). Pētījuma atziņas testētas autores izstrādātās mācību/studiju programmas “Politikas ietekmes novērtējums” ietvaros gan ierēdņu kvalifikācijas celšanas kursus, gan maģistra līmeņa studijās.

PROMOCIJAS DARBA TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS

Pētījuma teorētiskais pamatojums izriet no galveno pētījuma problēmas būtību atspoguļojošo konceptu savstarpējās loģikas: novērtējuma pētījums kā zinātniskās izziņas paņēmiens politikas veidošanas administratīvajā vidē izplatās, apliecinot sabiedrības, sociālās rīcības, kā arī politiskās sistēmas racionalizācijas tendences. Pamatojoties uz minēto, promocijas darba epistemoloģiskā struktūra balstīta sekojošā loģikā:

1. att. Promocijas darba loģika

Racionalitātes princips, tā izpausmes sociālā rīcībā – novērtējuma pētījums, tā teorētiskās pieejas – novērtējuma pētījuma prakses un racionālas rīcības stratēģijas – kā to elements.²³ Lai nodrošinātu pētījuma problēmas dziļāku izpratni, darbs balstīts gan makrolīmeņa teoriju, gan vidējā līmeņa teorētisko atziņu analizē. Racionalitātes principa un sabiedrības racionalizācijas ideju attīstība skatīta sabiedrības makrolīmeņa un mikrolīmeņa teorētiskajās pieejās, bet novērtējuma pētījuma saikne ar tā praktiskās nozīmes izpausmēm tiek atklāta, analizējot vidējā līmeņa teorijas, kas atspoguļo novērtējuma un novērtējuma pētījuma teorētisko pieeju daudzveidību vēsturiskā, epistemoloģiskā un sociāli politiskā kontekstā. Novērtējuma pētījuma teorijas klasificējamās kā sociālo zinātņu starpdisciplināras teorijas, jo, jāatzīst, ka novērtējuma joma šobrīd atrodas specifiskas zinātņu disciplīnas konstituēšanās posmā. Savukārt novērtējuma pētījuma prakses tiek pētītas empīriski. Pētījuma problēma un tā mērķuzdevumu uzstādījums liek meklēt *saskares punktus starp abstrakto racionalitātes* konceptu, kas socioloģijā plaši lietots, lai raksturotu gan mūsdienu sabiedrības galvenās idejas, gan sociālās sistēmas būtiskākās pazīmes, gan sociālās rīcības tipus, un tā izpausmēm konkrētā lietīšķās *empīriskās* pētniecības praksē. Tas pētījuma teorētiskajā daļā liek īpašu uzmanību pievērst socioloģijas teorijām, kuras attīsta *struktūras* un *rīcības* integrācijas idejas. Jāpiemin vēl kāds promocijas darba problēmas uzstādījuma un izpētes aspekts, kas promocijas pētījumā ietekmējis teoriju atlasī: novērtējuma pētījuma praktiskās izmantošanas problemātika tiek analizēta kritiski uzlūkojot Latvijas politikas veidošanas kvalitāti. Latvijas politikas kvalitātes problēmas nav tiešs pētījuma izpētes mērķis, taču veido novērtējuma pētījuma praktiskā izmantojuma problēmas kontekstu, kalpojot par papildus argumentu nepieciešamībai attīstīt un sekmēt politikas kvalitātes uzlabošanas instrumentus, tai skaitā – novērtējuma pētījumu. Šāds pētnieciskās ievirzes konteksts liek pievērsties kritiskās teorijas pieejām.

Promocijas darba teorētiskās izpētes ietvaros detalizētai izpētei pakļauti divi galvenie pētāmās problēmas definējumā iekļautie koncepti – sociālās rīcības racionalitāte un novērtējuma pētījums, tā praktiskā izmantošana. Turpinājumā īsumā raksturosim promocijas darba teorētiskajā sadaļā analizēto teoriju klāstu atbilstoši šiem galvenajiem pētījuma konceptiem.

²³ Walliman N. *Social research methods*. London; Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2007, pp. 15–17.

Sociālās rīcības racionalitāte

Promocijas darba pētnieciskie jautājumi paredz sociālās rīcības racionalitātes jēdziena teorētisko interpretāciju analīzi, kuras rezultāti ļauj pētījuma empīriskajā daļā kategorizēt sociālās rīcības racionalitātes modeļus novērtējuma pētījuma aktivitāšu segmentā. Promocijas darba teorētiskajā daļā īstenoja racionalitātes idejas attīstības analīze socioloģijas teorētiskajās pieejās ar mērķi identificēt pētāmajai problēmai un tās kontekstam piemērotu racionalitātes jēdziena izpratni. Darba ietvaros sniegts arī racionalitātes jēdziena nozīmes un tā epistemoloģiskās ģenēzes skaidrojums. Racionalitātes jēdziena ģenēzei raksturīgi centieni rīcības jeb subjektīvo racionalitāti pamatot sistēmas racionalitātes izpratnē, šādā veidā cenšoties “subjektivitātei” radīt “objektīvu” fundamentu jeb meklēt rīcības racionalitātes un sistēmas racionalitātes saskares punktus. Racionalitātes ideju attīstība socioloģijā notikusi M. Vēbera idejiskā ietekmē. Būtisks racionalitātes izpratnes nošķirums vērojams tradicionālajā un antitradicionālajā racionalitātes izpratnē, kas atspoguļo mūsdienu (moderno) un postmoderno sociālo teoriju atšķirīgās izpratnes par sabiedrības uzbūvi un racionalitātes klātbūtni un izpausmēm noteiktā sabiedrības modelī. Racionalitātes jēdziena izpratne diferencējas modernitātes un postmodernitātes konceptuālo pieeju pārstāvju skatījumā. Teorētiķi, kuri skata mūsdienu sabiedrību kā pārmaiņas pārdzīvojošu moderno sabiedrību, raksturo racionalitāti kā neatņemamu modernitātes pazīmi, kur modernitāte tiek saprasta kā virzība no tradicionāliem uz racionāliem kultūras modeļiem, sociālām struktūrām, rīcības procesiem. Transformējoties modernajai sabiedrībai, transformējas arī racionalitātes izpausmes. Savukārt postmodernisma autoru tekstos bieži sastopami dramatiski apgalvojumi par racionalitāti, kura tiek raksturota kā birokratizāciju un formalizāciju sekmējošs fenomens. Šīs pieejas pārstāvji apgalvoja, ka racionalitātes idejai nav stingra pamatojuma un tā ir skatāma kā viens stāsts jeb naratīvs (*narrative*) starp citiem.

Promocijas pētījumā racionalitāte skatīta tās modernisma konceptuālajā izpratnē, kura paredz racionalitātes modifikācijas sabiedrības pārmaiņu kontekstā. Racionalitātes jēdziena teorētiskās izpratnes precizējums promocijas darba ietvaros veikta, veidojot analītisku un mērķtiecīgu pārskatu par modernitātes teorētiķu, M. Vēbera, kritiskās teorijas, racionālās izvēles teorijas un sistēmteorijas pārstāvju attīstītajām idejām.

Būtisku ieguldījumu sabiedrības racionalizācijas procesu izpētē un racionalitātes jēdziena attīstībā socioloģiskās izziņas ietvaros devis Makss Vēbers (1864–1920), kurš sabiedrības racionalizācijas procesus skatīja kā būtiskākos modernās sabiedrības raksturojumus un formālās racionalitātes principu definēja kā modernajai sabiedrībai raksturīgu racionalitātes tipu. M. Vēbers attīstīja gan praktiskās, gan teorētiskās racionalitātes izpratni. Īpašu ietekmi uz sabiedrības racionalizācijas procesu izpratni visā 20. gadsimta sociālās domas attīstības vēsturē atstāja M. Vēbera formulētie *substantīvās* un *formālās* racionalitātes tipi²⁴. Kaut arī sabiedrību kopš M. Vēbera dzīves laika ir skārušas straujas pārmaiņas, viņa atziņas par sabiedrības racionalitāti ir izmantotas gan aksiomātiskā, gan interpretētā veidā daudzu citu socioloģijas teoriju – gan makrolīmeņa,

²⁴ Atalay Z. Rationalization. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Vol. VIII. Malden, MA [etc.]: 2007, p. 3808.

gan mikrolīmeņa – ietvaros. M. Vēbera priekšstati par sociālās rīcības racionalitātes izpausmēm joprojām tiek gan kritizēti, gan izmantoti aktuālu sabiedrības norišu skaidrojumam. Piemēram, ir pētnieki, kuri, analizējot šodienas sabiedrības fenomenus, izdara secinājumus, kas noliedz vērtējoši racionālās rīcības iespējamību, saskatot kļūdu mērķracionālās un vērtējoši racionālās rīcības kā divu atšķirīgu ideāltipu nodalījumā.²⁵ Tomēr jāatzīst, ka daudzi 20. gadsimta otrās puses un 21. gadsimta sākuma pētnieki savās pieejās izmanto M. Vēbera racionalitātes jēdziena definējumus, turklāt ar mērķi ne tikai izprast sociālos procesus, bet arī sociālo zinātņu lomu šo procesu izpētē: “Sociālajām zinātnēm vajadzētu pašām sevi arvien atjaunot: un kā galvenais elements šajā atjaunotnē ir atgriešanās pie substancionālās racionalitātes kā galvenā mūsu intelektuālās intereses objekta. Zinātnē nekad nav neieinteresēta un empīrisms vienmēr ir uz kaut ko prioritāri vērst. M. Vēbera nošķiruma starp formālo un substancionālo racionalitāti neskaidrība ir iebūvēta modernās pasaules ģeokultūrā. Substancionālā racionalitāte ietver tādas ētiskas politikas izvēli, kura ir vēsta uz kolektīvās labklājības problēmjautājumu risinājumu un brīvība nepakļauties formālajai racionalitātei maskējas kā substantīvā iracionalitāte. Intelektuālās šķiras uzdevums ir izgaismot mūsu kopējo, kolektīvo, izvēli.”²⁶

Ideju par racionālu mērķa sasniegšanas veidu meklējumiem, kas izpaužas dažādos sabiedrības fenomenos: ekonomikā, reliģijā, likumdošanā, pilsētas attīstībā un pat mūzikā, M. Vēbers attīsta visas savas zinātniskās darbības laikā un to izmanto atšķirīgu sociālās dzīves fenomenu skaidrojumā, tomēr kopumā var rezumēt, ka M. Vēbers sabiedrības racionalizāciju saprot kā procesu, kura ietvaros precīzas analīzes un organizācijas metodes, kas balstītas abstraktos noteikumos un procedūrās, sāk dominēt arī dažādās sociālās dzīves jomās; turklāt sociālās un ekonomiskās dzīves organizācija īstenojas saskaņā ar efektivitātes principiem, balstoties uz tehniskajām zināšanām²⁷. Fakts, ka M. Vēbers aizsācis noteiktu racionalitātes koncepta izpratnes tradīciju socioloģijā, to izmantojot modernās sabiedrības procesu un izmaiņu skaidrojumā²⁸, liek pievērsties M. Vēbera priekšstatiem arī šī pētījuma ietvaros.

Racionalitātes klātbūtne 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sabiedrības procesos ieguva arvien skaidrāk saskatāmas ambivalentas un pat negatīvi vērtētas izpausmes, kas lika socioloģijas teorētiķiem Georgam Zimmelam (*G. Simmel*, 1858–1918), Karlam Manheimam (*K. Mannheim*, 1893–1947), Maksam Horkheimeram (*M. Horkheimer*, 1895–1973), Herbertam Markūzem (*H. Marcuse*, 1898–1979), Tolkotam Pārsonsam (*T. Parsons*, 1902–1979), Teodoram Adorno (*T. Adorno*, 1903–1969), Džordžam Kasparam Homanam (*G. C. Homans*, 1910–1989), Herbertam Saimonam (*H. Simon*, 1916–2001), Zigmundam Baumanam (*Z. Bauman*, 1925), Džeimsam Samuelam Kolemenam (*J. S. Coleman*, 1926–1995), Niklasam Lūmanam (*N. Luhmann*, 1927–1998), Jirgenam Hābermasam (*J. Habermas*, 1929), Entonijam Gidensam (*A. Giddens*, 1938), Džordžam Ritceram (*G. Ritzer*, 1940), Duglasam Hekatornam (*D. Heckathorn*), Debrai Frīdmenai

²⁵ Oakes G. Max Weber on Value Rationality and Value Spheres. Critical Remarks. *Journal of Classical Sociology*. March 2003 vol. 3 no. 1. 27–45, p. 43.

²⁶ Wallerstein I. The vanishing guarantees of rationality. *International Sociology*. March 1996, vol. 11, 17–25, p. 17.

²⁷ Vēbers M. *Reliģijas socioloģija*. [Darbu izlase; no vācu val. tulk. Rihards Kūlis]. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 14.–15. lpp.

²⁸ Turpat.

(D. Friedman), Maiklam Hehteram (M. Hechter) un daudziem citiem pārskatīt un papildināt aplūkojamā koncepta būtības un izpausmes analīzi. Šie pētīmekļi izveidojuši sazarotu racionalitātes jēdziena tīklu un daudzveidīgas sabiedrības racionalizācijas izpratnes modifikācijas, kuru detalizēta analīze promocijas darba ietvaros netiek izvērstā. Pētnieciskā interese koncentrēta uz to pieeju identificēšanu, kuru teorētiskie koncepti sekmē racionālas rīcības stratēģiju empīrisku izpēti politikas veidošanas vidē.

Būtisku ieguldījumu 20. gadsimta otrās puses sabiedrības racionalitātes izpausmju izpratnē devis J. Hābermāss, kurš ieviesa radikālu racionalitātes jēdziena konceptuālo papildinājumu, definējot komunikatīvās racionalitātes jēdzienu, kur racionalitāte tiek skatīta kā komunikatīvās rīcības produkts, kas vienlaicīgi iemieso modernitātes attīstības perspektīvas.²⁹ J. Hābermāsa racionalitātes izpratne – priekšstati par mērķracionālīti un komunikatīvo racionalitāti un tām atbilstošajiem rīcības modeļiem – ļauj to izmantot kā teorētisku bāzi atšķirīgu sociālu aktoru grupu sociālās rīcības aktu koordinācijas izpētē. Tāpēc promocijas darbā īstenota detalizēta J. Hābermāsa pieejas analīze ar mērķi precizēt sociālās rīcības tipu teorētiskās izpratnes modeļus, kurus var piemērot novērtējuma pētījuma īstenošanā un izmantošanā iesaistīto aktoru grupu sociālās rīcības stratēģiju analīzē. J. Hābermāsa komunikatīvās rīcības teorijas kodols ir komunikatīvās racionalitātes jēdziens. J. Hābermāss attīsta savu sociālās rīcības teoriju un tai atbilstošu racionalitātes izpratni kritiski – polemiskā “dialogā” ar M. Vēbera idejām relevantajā problemātikā, norādot, ka M. Vēbers sašaurina sabiedrības racionalizācijas norises izpēti, jo skata racionalitāti tikai mērķracionālītes jēdziena kontekstā. J. Hābermāss pats cenšas M. Vēbera rīcības teorijas jēdzienu stratēģijas sašaurinājumu paplašināt un šo kritisko skatījumu izmantot kā izejas punktu tālākajai komunikatīvās rīcības jēdziena analīzei. J. Hābermāsa rīcības tipoloģijas un analīzes modeļos rīcības raksturojumi tiek cieši saistīti ar racionalitātes parametru. Ietekmīgais vācu teorētiķis attīsta priekšstatu par tādu sociālās rīcības formu (komunikatīvā rīcība) un tai atbilstošu racionalitāti (komunikatīvo), kura sekmētu sabiedrībā pastāvošās normatīvās sistēmas represivitātes un stingrības vājināšanos un jaunas, elastīgas, no kropļojoša normatīvisma brīvas, komunikatīvās sistēmas attīstību.

J. Hābermāss izdala divus sociālās rīcības modeļus, katram no tiem atbilst savs racionalitātes modelis: mērķracionāla un komunikatīva sociāla rīcība.

Mērķracionālas rīcības modelis izriet no tā, ka aktori pirmām kārtām orientēti uz pietiekami precizētu mērķu sasniegšanu (resp., nolūki ir fiksēti), uz tādu līdzekļu izvēli, kuri izrādās piemēroti konkrētajā situācijā, uz to iespējamo rīcības seku kalkulējumu, kuras var parādīties kā panākumu blakusnosacījumi. Panākumus jādefinē kā tāda vēlamā lietu stāvokļa iestāšanos, kurš kādā konkrētā situācijā ir kļuvis iespējams kādas mērķorientētas rīcības vai bezdarbības kauzālas ietekmes rezultātā. Uz panākumiem/labu rezultātu orientētās rīcības jomā J. Hābermāss izšķir instrumentālo (priekšmetiski vērsta) un stratēģisko (iespējama sociālā kontekstā) rīcību. Par komunikatīvu J. Hābermāss definē rīcību, kad līdzdalīgo aktoru rīcības plāni tiek koordinēti nevis ar egocentrisku panākumu kalkulējumu palīdzību, bet ar saprašanās aktu palīdzību, t. i., komunikatīva rīcība ir uz sapratni orientēta. Komunikatīvajā rīcībā iesaistītajiem nav primāri orientēties uz viņu

²⁹ Habermas J. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Bd. 1. Handlungsrationalfitit und gesellschaftliche Rationalisierung. 2. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997.

katra atsevišķajiem panākumiem. Viņi seko saviem individuālajiem mērķiem pie tādiem nosacījumiem, ka viņu rīcības plāni tiek savstarpēji saskaņoti, pamatojoties uz kopēju situācijas definējumu.

J. Hābermāsa veiktās analīzes specifiku konkrētajā tematikā veido tieši šī analītiskā pieeja, kur stratēģiskā rīcība un komunikatīvā rīcība sociālās rīcības jomā tiek nošķirtas un kur pēdējā ir orientēta uz saprašanu. Tieši rīcības saskaņošana, kas izriet no situācijas definējuma, ir būtiska, lai varētu veikt nepieciešamo komunikatīvās rīcības interpretāciju. Pirmo raksturo orientācija uz panākumiem, otro – orientācija uz sapratni. Savukārt katrs sociālās rīcības veids satur savu racionalitātes modeli: **mērķa racionalitāti un komunikatīvo racionalitāti.**

J. Hābermāsa racionalitātes izpratne tika izvēlēta par piemērotu novērtējuma pētījuma procesā iesaistīto aktoru rīcības analīzē un ir uzskatāma par promocijas darba ietvaros lietotā racionālas sociālās rīcības jēdziena izpratnes konceptuālo pamatojumu.

Racionalitātes princips iegūst atšķirīgas izpausmes un analīzes iespējas, skatot to konkrētos sociālās dzīves sektoros. Promocijas darba ietvaros ir svarīgi akcentēt racionalitātes principa izpausmes politikas veidošanas vidē. Šīs tematikas jomā būtisku ieguldījumu devis N. Lūmans, kurš, attīstot sistēmteorijas teorētisko ietvaru, paplašināti analizēja arī sabiedrības politisko sistēmu. N. Lūmans racionalitātes konceptu skata sistēmteorijas ietvaros, savu pētījumu pamatā izmantojot “funkcionāli diferencētas politiskās sistēmas teoriju, tai skaitā pārvaldības un politikas nošķiruma problēmu”³⁰ un raksturojot gan pārvaldes lēmumu racionalitāti, gan politikas racionalitāti. Plānojot empīrisku pētījumu, par aksiomātisku tika atzīta N. Lūmana ideja par to, ka pastāv sistēmspecifiska racionalitāte un, analizējot racionalitātes izpausmes politiskajā sistēmā, ir jāakceptē priekšstats par atšķirīgām racionalitātes izpausmēm abās politiskās sistēmas apakšsistēmās: *pārvaldē un politikā*

Racionālās izvēles teorijā dominējošā ir tendence attīstīt paņēmienus, kā pēfīt konkrētus racionālas izvēles gadījumus lēmumu pieņemšanas procesa ietvaros, lai saprastu sistēmas pazīmes; šīs teorijas ietvaros uzmanība pievērsta individuālās rīcības racionālās izvēles nosacījumiem. Promocijas darba ietvaros šīs teorijas atziņas izmantotas, lai ilustrētu racionalitātes ideju attīstību sociālajās teorijās.

Tātad racionalitātes principa izpausmes sabiedrībā promocijas darbā tiek pētītas pamatojoties uz sekojošu socioloģijas teoriju ideju kopumu:

□ M. Vēbera teorijā sniegto sabiedrības racionalizācijas formu, racionalitātes principa un sabiedrības attīstības attiecību, sociālās rīcības tipu un racionalitātes attiecību raksturojumu;

□ J. Hābermāsa sociālās rīcības tipu un komunikatīvās rīcības saistību ar konkrētu racionalitātes modeli;

□ N. Lūmana politikas un valsts pārvaldes sistēmas racionalitātes analīzi.

³⁰ Luhmann N. *Politische Soziologie*. Berlin: Suhrkamp, 2010, S. 117.

Novērtējuma pētījums un tā praktiskā izmantošana

Promocijas darba mērķa sasniegšana paredz sniegt izvērstu novērtējuma pētījuma teorētisko pamatojumu analīzi, kā arī detalizētu novērtējuma pētījuma metodoloģisko un metodisko principu raksturojumu. Novērtējuma teorētiskā pamatojuma izstrādes gaitā radītas desmitiem teorētiskās pieejas un modeļi, kuru ietvaros īstenota mikroobjektīvā līmeņa sociālā analīze³¹, un tās varētu klasificēt kā vidējā līmeņa teorijas. Pastāv vairāki novērtējuma pētījuma teorētisko pieeju tipoloģizācijas veidi, kuri darbā tiek aplūkoti, izmantojot plašu novērtējuma un novērtējuma pētījuma teorētiku atziņas. Detalizētai analīzei pakļautas trīs novērtējuma pētījuma pieejas: uz metodēm orientētās – R. Tailers (*R. Tyler*), D. T. Kempbels (*D. T. Campbell*), E. A. Zuhmans (*E. A. Suchman*), T. Kuks (*T. Cook*), P. Rossi (*P. Rossi*), Lī Kronbahs (*L. Cronbach*); uz novērtējumu orientētās – M. Skrivens (*M. Scriven*), T. Ovens (*Th. Owens*), R. Volfs (*R. Wolf*), R. Stake (*R. E. Stake*), E. Guba (*E. G. Guba*), I. Linkolna (*Y. S. Lincoln*); uz izmantojumu orientētās – D. Kērpkatriks (*D. Kirkpatrick*), D. L. Štuflebīms (*D. L. Stufflebeam*), M. K. Patons (*M. Q. Patton*), D. Fetermans (*D. Fetterman*). Pieeju klasifikāciju sistēmas izveidē izmantoti L. Balcera (*L. Balzer*), R. Kromreja (*R. Kromrey*) un citu autoru pētījumi.

Otrs nozīmīgākais koncepts, kura teorētiskas izpētes nepieciešamību paredzēja promocijas darba problēmas izvirzījums, bija novērtējuma pētījums, tā praktiska izmantošana. Promocijas darba ietvaros tika īstenots izvērsts novērtējuma pētījuma teorētisko pieeju raksturojums un analīze, kura vērsta uz novērtējuma pētījuma praktiskā izmantojuma aspekta nozīmes pieaugumu šo teoriju hronoloģiskajā attīstībā.

Promocijas darba ietvaros īpaša uzmanība pievērsta novērtējuma un novērtējuma pētījuma jēdzienu izpratnes definējumam. Tika konstatēts, ka novērtējuma un novērtējuma pētījuma jēdzienu nozīmes vēsturiski piedzīvojušas noteiktas izmaiņas un lielā mērā ir pakļautas novērtēšanas prakses straujajai attīstībai dažādos virzienos – gan pielietojuma nozaru, gan metodiskās daudzveidības paplašinājumam. Abu jēdzienu izpratnes būtiski un strauji mainījušās arī vēsturiski paplašinoties to pielietojuma formām un modificējoties novērtējuma īstenošanas kontekstam. Abi pētnieciskās intereses lokā esošie jēdzieni – novērtējums un novērtējuma pētījums tiek lietoti vai nu kā sinonīmi vai kā atšķirīgas nozīmes jēdzieni – atkarībā no komunikatīvā konteksta un teorētiskā pamatojuma. Promocijas darba ietvaros jēdzieni “novērtējums” un “novērtējuma pētījums” tika lietoti kā sinonīmi gadījumos, kad runa bija par novērtējuma jomu kopumā. Gadījumos, kad analizētas konkrētas novērtēšanas prakses, tad ar jēdzienu “novērtējums” saprasti novērtējuma īstenošanas pamatprincipi, bet ar jēdzienu “novērtējuma pētījums” – gadījumi, kad novērtējuma ietvaros sistemātiski un plānveidīgi tiek izmantotas zinātniski akceptētas datu ieguves metodes.

Analizējot novērtējuma pētījuma vēsturi, tika konstatēts, ka tā spilgti ilustrē šīs jomas attīstības nesaraucamo saikni ar sociālo pētījumu metodoloģiju izmaiņu un attīstības dinamiku, kas īstenojas ciešā kopsakarā ar sociāli politisko pieprasījumu pēc novērtējuma

³¹ Ritzer G., Goodman D. J. *Modern sociological theory*. Boston [etc]: The McGraw-Hill, 2004. Appendix A 15.

rezultātu izmantošanas. Novērtējuma pētījuma sākotnējais pieprasījums bija cieši saistīts ar tā spēju sniegt zinātniski argumentētu, metodoloģiski un metodiski pamatotu, ticamu, objektīvu un drošu informāciju par novērtējuma priekšmetu. Taču noteiktā attīstības posmā (tas atšķiras dažādās valstīs un politiskās sistēmās) novērtējuma pētījumu rezultātu praktiskās izmantošanas diskurss kļūst par būtisku priekšnosacījumu tā attīstībai un nozīmīgu tā specifikas raksturojumu. Novērtējuma pētījuma rezultātu izmantošana lēmumos nav koncepta “novērtējuma pētījuma izmantošana” vienīgais empīriskais referents, šo konceptu iespējams paplašināt un runāt par “novērtējuma pētījuma praktisko izmantošanu” plašākā nozīmē.

Pētot novērtējuma pētījuma saikni ar tā praktisko izmantošanu, veikta detalizēta novērtējuma pētījumu teorētisko pieeju analīze un konstatēts, ka ir radītas daudzskaitlīgas un diferencētas novērtējuma teorētiskā pamatojuma pieejas, kuras tipoloģizētas pēc dažādiem kritērijiem. Būtiskas izmaiņas teorētisko pieeju conceptualitātē konstatējamas, tās analizējot gan hronoloģiski vēsturiskā skatījumā, gan šo pieeju autoru atšķirīgo akadēmisko un novērtējuma praksi kontekstā. Teorētisko pieeju apraksts un analīze ļauj saskatīt noteiktas novērtējuma jomas attīstības tendences, kurās fiksējamas paralēles ar sociālo zinātņu metodoloģijas attīstības tendencēm, kā arī ar sabiedrības racionalizācijas un racionalitātes principa ekspansiju politikas veidošana vidē. Noteikta sabiedrībā dominējoša sociālās rīcības racionalitātes forma ir saistīta ar konkrētu metodoloģisku paņēmieni dominēšanu sociālo zinātņu izziņas procesā un atbilstoši – konkrētu novērtējuma pētījuma pieeju attīstību. Kā viens no promocijas darba mērķiem atbilstošākajiem novērtējuma tipoloģiju modeļiem tika izvēlēta M. Alkina novērtējuma pieeju tipoloģija, kur izdalīti trīs novērtējuma pieeju tipi: uz metodēm orientētās pieejas; uz vērtējumu orientētās pieejas; uz praktisko izmantošanu orientētās pieejas. Uz praktisko izmantošanu orientētās pieejas raksturīgas tagadējai novērtējuma attīstības fāzei, kas apliecina lietderības parametra nozīmīgumu un ar to saistītās problemātikas aktualitāti novērtējuma jomā. Promocijas darba ietvaros novērtējuma praktiskās nozīmes koncepta izpratne balstīta pieņēmumos, ka novērtējuma praktiskā nozīme ir saistīta ar vairākām pazīmēm: centieniem novērtējuma rezultātu izmantošanu izdalīt kā atsevišķu soli novērtējuma loģiskajā struktūrā; priekšstatiem, ka novērtējuma rezultāti jāpakļauj īpašiem analīzes paņēmieniem, kas rezultātos fiksēto informāciju adaptē optimālākai izmantošanai lēmumos; centieniem precizēt koncepta “novērtējuma praktiskā nozīme” izpratni, to paplašinot (paplašinājums var tikt īstenots dažādi, piemēram, definējot divus novērtējuma rezultātu izmantošanas modeļus: instrumentālo un “apgaismojošo”); centieniem attīstīt praksi, kad agrīni tiek identificēti iespējamie novērtējuma rezultātu izmantotāji un tie tiek iesaistīti visās novērtējuma veikšanas fāzēs, tādējādi kļūstot par novērtējuma līdzīstenošajiem; mainot novērtējuma procesa ietvaros lomu sadalījumu, pārceļot novērtējuma sprieduma īstenošanas kompetenci no novērtētāja uz programmā iesaistītajiem, tādējādi cenšoties aktualizēt programmas dalībnieku motivāciju veikt objektīvu pašnovērtējumu un samazinot novērtētāja “ārējo” statusu.

Novērtējuma pētījuma metodoloģiskā specifika

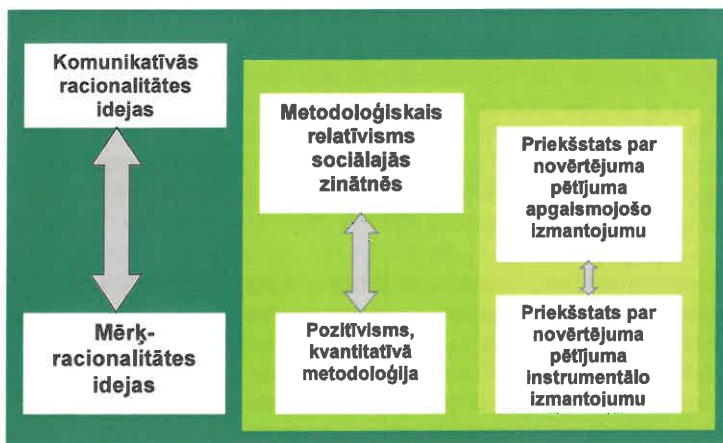
Novērtējuma pētījuma izmantojuma prakses raksturojums paredz sniegt novērtējuma pētījuma ideāltipa raksturojumu, kas ietver novērtējuma pētījuma kā sociālā pētījuma tipa pazīmju identifikāciju. Novērtējuma pētījuma kā lietišķā pētījuma tipa metodoloģiskā specifika raksturota un tā ideāltips identificēts izmantojot E. Čelinskajas (*E. Chelimsky*), R. Stokmana (*R. Stockmann*), L. Balcera (*L. Balzer*), K. Veisas (*C. Weiss*), H. Kromreja (*H. Kromrey*) u. c. autoru darbus.

Lai iegūtu izvērstāku nepieciešamo pamatojumu promocijas darba empīriskajam pētījumam, teorētiskajā daļā novērtējuma pētījums tika analizēts arī kā viens no lietišķā sociālā pētījuma tipiem, kuram raksturīga īpaša metodoloģiska struktūra un statuss attiecībā uz šī pētījuma tipa rezultātu izmantojuma prasību. Analīzes rezultātā tika konstatēts, ka arī sociālo zinātņu metodoloģisko pieeju un datu vākšanas metožu un tehniku attīstības kontekstā notiek debates par sociālo pētījumu rezultātu izmantošanu praksē. Sociālo zinātņu 20. gadsimta vidus strīds starp kvantitatīvās un kvalitatīvās paradigmas piekritējiem par pozitīvisma un konstruktīvisma ideju piemērotību sociālā pētījuma īstenošanā sasauca ar novērtējuma pētījuma attīstību un tā metodoloģiskā ideāltipa konstitūēšanos. Pozitīvismā balsītā metodoloģiskā rigorisma paradigma paredz datu ieguves ticamības un “cietās” argumentācijas akcentu, taču zaudē savu “ietekmi”, jo nesekmē iegūto datu izmantošanu un pielietojumu lēmumos, tas vājina novērtējuma pētījuma specifiski lietišķo būtību, tā saikni ar praksi. Arī vienas zinātniskās patiesības ideja, kas raksturīga šai paradigmai, sašaurina iespējas izmantot pētījumu rezultātus politiskos lēmumos, jo ignorē konsensa iespējas. Tas viss ietekmē novērtējuma pētījuma pieprasījumu. Konstruktīvistiskā jeb interpretatīvā paradigma, atšķirīgi definējot subjektivitāti un objektivitāti, anulē vienas absolūtās patiesības ideju. Tas paplašina un padara elastīgākas iespējas integrēt novērtējuma pētījumu politikas veidošanas procesā, veidojot saikni ar visām novērtējumā iesaistītajām pusēm un sekme novērtējuma pētījuma rezultātu izmantošanas prakšu attīstību. Abu šo paradigmu mijiedarbe veidojusi pamatu mūsdienu novērtējuma pētījuma metodoloģiskajiem pamatprincipiem un kvalitātes standartiem. Novērtējuma pētījuma attīstības dinamika ilustrē sociālo zinātņu lietišķā un pielietojuma aspekta izpausmi sabiedrībā, konkrēti – publiskās pārvaldes jomā un atspoguļo tās pieprasījumu pēc zinātniskas argumentācijas. Zinātniskums un izmantojamība kļūst par divām būtiskākajām attiecību sistēmām, kurās norisinās novērtējuma darbības un attīstība.

Promocijas darba pielikumā dots novērtējuma pētījuma funkciju un metodoloģijas raksturojums, lai sekmīgāk identificētu šī pētījuma empīrisko izpausmju indikatorus un nošķirtu praksē novērtējuma pētījumu no citu lietišķo pētījumu veidiem. Novērtējuma pētījuma funkciju apraksts un analīze ļauj precizēt izpratni par novērtējuma pētījuma dabu un tā permanento adaptāciju prakses vajadzībām. Lai gan novērtējuma pētījuma situatīvajam kontekstam ir liela ietekme uz novērtējuma īstenošanas gaitu, tomēr ir pamats runāt gan par novērtējuma pētījuma vienotu funkcionalitāti, gan novērtējuma pētījuma procesa vispārējo loģiku, gan par tā norises specifisko gaitu īstenojot konkrētas novērtējuma formas (piemēram, *ex-ante* novērtējumu jeb formāfivo novērtējumu vai *ex-post* novērtējumu jeb summatīvo novērtējumu).

Novērtējuma pētījuma īstenošanas vispārējā loģiskā struktūra jeb novērtējuma procesa raksturojums integrē gan zinātniskās prasības pētījuma loģiskajai norisei, gan programmas novērtējuma prasības pamatprincipus. Vairāki pētnieki mēģinājuši veidot integrētu teorētisku pieeju novērtējuma procesa raksturojumam, atzīstot, ka šāds mēģinājums nenozīmē centienus kādu noteiktu novērtējuma teorētisko pieeju izcelt kā vadošo vai piemērotāko. Vienlaikus tiek uzsvērts, ka konkrēta novērtējuma īstenošanas gaitā jāizvēlas tādi izzinoši pētnieciski paņēmieni un metodoloģiskas pieejas, kas visvairāk atbilst novērtējuma īstenošanas kontekstam. Neskatoties uz kontekstualitātes īpašo nozīmi, prasme izvēlēties labāko pētījuma dizainu konkrētā situācijā ir atkarīga no novērtētāja kopējās izpratnes par novērtējuma vispārējo jēgu un priekšstatu par abstraktu, pāri situācijas kontekstam stāvošu novērtējuma loģiku, tādēļ nav maznozīmīgi teorētiku centieni fiksēt novērtējuma procesa ideāltipu. Novērtējuma pētījuma ideāltipa identificēšanā tika izmantoti L. Balcera aprakstītie novērtējuma procesa 11 soļi, promocijas darba ietvaros piedāvājot to kā integrētu novērtējuma loģiskās norises ideāltipa atspoguļojumu. Novērtējuma pētījuma ideāltipa konstitūcija sekmē gan šī pētījuma tipa sekmīgu īstenošanas praksi, gan – un kas ir īpaši nozīmīgi šī promocijas darba kontekstā – palīdz identificēt un analītiski raksturot novērtējuma pētījuma gaitu konkrēta gadījuma un situācijas konteksta robežās.

Promocijas darba teorētiskajā daļā racionalitātes un novērtējuma pētījuma konceptu izpētes rezultātā gūtas atziņas, kas ļauj saskatīt paralēles starp racionalitātes idejas, sociālo zinātņu metodoloģiju un novērtējuma pētījuma pieeju attīstību un ģenēzi zinātnisko zināšanu telpā (sk. 2. att.). Kopsakarību pastāvēšana starp racionalitātes transformācijām sabiedrībā, sociālo zinātņu metodoloģijas attīstību un novērtējuma pieeju ģenēzi pamato promocijas darba empīriskās daļas pieeju.

2. att. Racionalitāte – sociālo zinātņu metodoloģijas – novērtējuma pētījuma pieejas

Empīriskā pētījuma metodoloģijas un metodes raksturojums

Gan promocijas darba pētnieciskie jautājumi, gan mērķi un uzdevumi reducējas ne tikai uz teorētisku izpēti, bet arī uz empīrisku datu iegūvi. Pētījuma empīriskās daļas galvenais mērķis ir izpētīt dominējošās novērtējuma pētījuma īstenojuma prakses Latvijas politikas veidošanas vidē, kā arī identificēt un klasificēt šī pētījuma tipa praktiskās nozīmes konstituēšanās specifiku noteikta sociālās rīcības racionalitātes modeļa kontekstā. Promocijas darba empīriskais pētījums balstīts aksiomātiskā pieņēmumā, kas gūts no teorētiskās izpētes ietvaros konstituētajām atziņām: novērtējums un novērtējuma pētījums skatāms kā racionalitātes izpausme un tā prakses modificējas atbilstoši racionalitātes interesēm konkrētajā politikajā vidē. Tāpēc nozīmīgs promocijas darba pētnieciskās intereses aspekts ir saistīts ar novērtējuma pētījuma izmantošanas praksēm Latvijas politikas veidošanā un racionalitātes elementu šīs prakses īstenošanā sociālajā rīcībā kā novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes izpausmi.

Promocijas darba teorētiskās izpētes ietvaros iegūta konceptuāli precizēta problēmas definējuma un pētāmajos jautājumos izmantoto atslēgas jēdzienu izpratne un radīta empīriskajai izpētei nepieciešamā konceptuālā bāze

- *racionālas sociālās rīcības* modeļu identificēšanai;
- *novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes* jēdziena izpratnei;
- *novērtējuma pētījuma metodoloģijas* specifikas un loģiskās norises ideāltipa specifikas izpratnei.

1. Racionalitātes un racionālas sociālās rīcības jēdzienu teorētiskā analīze ļauj kā promocijas darba empīriskās izpētes pamatojumu izmantot J. Hābermāsa racionālās sociālās rīcības izpratni. Empīrisku datu analīzē izmantots J. Hābermāsa izpratnes pamatpostulāts, ka sociālo rīcību var attiecināt uz kādu no rīcības tipiem: stratēģisko un komunikatīvo. Nosakot stratēģisko un komunikatīvo rīcību kā tipus, J. Hābermāss vadījies no pieņēmuma, ka konkrētas rīcības iespējams klasificēt no dažādiem skatpunktiem. Ar jēdzieniem “stratēģisks” un “komunikatīvs” ne tikai apzīmēti divi analītiski aspekti, bet norādīts, ka ar šo tipu palīdzību var aprakstīt vienu un to pašu rīcību – vienreiz kā mērķracionālu rīcību īstenojošu partneru savstarpēju ietekmi, bet citreiz – kā vienas dzīves pasaules piederīgo saprašanās procesu. Sociālo rīcību drīzāk var atšķirt pēc tā, vai līdzdalīgajiem ir uz *panākumiem* vai *sapratni* orientēta ievirze, proti, šīs ievirzes jaspēj noteiktos apstākļos identificēt pēc līdzdalīgo pašu intuitīvajām zināšanām. Turklāt, saskaņā ar J. Hābermāsa priekšstatu, abos gadījumos ir iespējams īstenot jēdzienisku šo ieviržu jeb nostāju analīzi. Tātad promocijas darba empīriskā pētījuma ietvaros, balstoties uz situācijā iesaistīto aktoru zināšanām un ievirzēm, identificēti divi racionālas sociālās rīcības modeļi. Katrs no tiem pārstāv atšķirīgu rīcības koordinācijas modeli starp rīcības aktoriem.

1) Mērķracionāla rīcība – stratēģiska rīcība, kas saprotama kā mērķracionālas rīcības izpausme, ko raksturo *uz panākumiem orientēta* tās aktoru ievirze. Šo rīcību raksturo orientācija uz mērķa realizāciju, to vada virzība uz definēto maksimu, tā vērsta uz vēlāmā stāvokļa sasniegšanu, pieņemot situācijas analīzē balstītu lēmumu par labāko no alternatīvām, kura dotu iespēju sasniegt šo vēlamo stāvokli. Kā *rīcības koordinācijas mehānisms* šeit darbojas panākumu *egocentriskais kalkulējums*.

2) Komunikatīva rīcība – uz *saprašanos orientēta* aktoru rīcības ievirze. Komunikatīvās rīcības priekšnoteikums ir sapratne jeb zināšanas par to, kas kādu izteikumu padara pieņemamu (vācu val. *akzeptable*). Komunikatīvo rīcību raksturo specifiska runas un rīcības saikne. Izteikums tiek saistīts ar kritisku spēkā esamības prasību. Rīcības īstenotāji orientējas uz starpsubjektīvu saprašanos. Konsenss tiek nodrošināts, ja attiecīgās spēkā esamības tiek akceptētas. *Rīcības koordinācija* īstenojas ar “*sapraššanās akta*” palīdzību.

Savukārt katrs sociālās rīcības veids satur savu racionalitātes modeli: mērķa racionalitāti un komunikatīvo racionalitāti. Empīriskajā pētījumā pētīts, kāda rīcības modeļa pazīmes ir raksturīgas katrai novērtējuma pētījumā un novērtējumā iesaistītajai grupai pētāmās rīcības kontekstā.

J. Hābermāss komunikatīvo racionalitāti centies piemērot kā kritisku mērogu un normatīvu pamatojumu savai sabiedrības teorijai. Arī promocijas darba ietvaros komunikatīvā racionalitāte tiek skatīta kā ideāltipisks rīcības aktoru ievirzes modelis, kas ir būtisks priekšnoteikums uz praktisku izmantojumu orientētam novērtējuma pētījumam.

2. Kā novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes izpratnes konceptuālā bāze izmantota M. Alkina novērtējuma pieeju tipoloģija: 1) uz metodēm orientētās novērtējuma pieejas; 2) uz vērtējumu orientētās novērtējuma pieejas; 3) uz praktisko izmantošanu orientētās novērtējuma pieejas. Kā jau norādīts darba teorētiskajā daļā, uz praktisko izmantošanu orientētās pieejas raksturīgas tagadējai novērtējuma attīstības fāzei, kas apliecina lietderības parametra nozīmīgumu un ar to saistītās problemātikas aktualitāti novērtējuma jomā. Pieejas pārstāvju interešu centrā ir novērtējuma rezultātu izmantošana. Šo pieeju ietvaros tiek meklētas atbildes uz jautājumu: kādi priekšnoteikumi nosaka to, ka novērtējumā gūtie rezultāti tiek izmantoti un tiem tiek rasts pielietojums praksē. Turklāt novērtējuma rezultātu izmantojums tiek skatīts kā īpaši nozīmīgs fakts.

Promocijas darba ietvaros novērtējuma pētījuma prakse tiek kategorizēta kā “uz praktisku izmantošanu orientēta”, ja tās raksturojumi

- satur K. Veisas izdalītā instrumentālā vai “apgaismojošā” rezultātu izmantojuma modeļa pazīmes;
- atspoguļo centienus attīstīt praksi, kad agrīni tiek identificēti iespējamie novērtējuma rezultātu izmantotāji un tie tiek iesaistīti visās novērtējuma veikšanas fāzēs, tādējādi kļūstot par novērtējuma līdzīstenotājiem (M. Patons);
- atspoguļo centienus novērtējuma rezultātu izmantošanu uzlikt kā atsevišķu soli novērtējuma loģiskajā struktūrā (D. Kērkpatriks, D. Štuffebīms);
- ir saistīti ar priekšstatiem, ka novērtējuma rezultāti jāpakļauj īpašiem analīzes paņēmieniem, kas rezultātos fiksēto informāciju adaptē optimālākai izmantošanai lēmumos (D. Štuffebīms).

3. Novērtējuma procesā iesaistīto grupu izpratne par novērtējuma pētījuma īstenojuma metodoloģiju un pētniecisko loģiku turpmāk analizēta, samērojot to ar novērtējuma pētījuma ideāltipiskā modeļa metodoloģiskajiem raksturojumiem. Novērtējuma pētījuma attīstības raksturojumam izmantota E. Guba un I. Linkolnas koncepcija par četrām novērtējuma paaudzēm: 1. paaudzes novērtējums saistīts ar mērījumu un testēšanu; 2. paaudzes laikā novērtētāji apraksta novērtējuma priekšmeta vājās un stiprās puses; 3. paaudzes novērtētāji veic novērtējumu; 4. paaudzes novērtētāji mijiedarbībā ar

ietekmētajām un iesaistītajām pusēm definē kopīgi rediģēto un iztirzāto problēmu un kopīgi meklē risinājumu.

Teorētiskās izpētes rezultāts ļauj konkretizēt promocijas darba empīriskās daļas saturisko struktūru, kura pakārtota promocijas darba empīriskā pētījuma jautājumiem. Promocijas darba empīriskā pētījuma definētie problēmjautājumi reducējas uz tādu datu ieguvu, kuri atspoguļo novērtējuma un novērtējuma pētījuma prakses raksturojumu un tajā iesaistīto personu pieredzes atspoguļojumu. Būtiska nepieciešamo datu specifika izriet no apstākļa, ka novērtējuma īstenojuma tiesiski normatīvās prasības ir noteiktas Latvijas un ES normatīvajos dokumentos. Jāņem vērā, ka šīs prasības gan satur jābūtības modeli, taču neatspoguļo novērtējuma un novērtējuma īstenojuma reālo empīrisko praksi tās daudzveidībā. Pētāmie jautājumi izvirza nepieciešamību noskaidrot, kā novērtējuma darbībās iesaistītās personas izprot novērtējuma būtību, tā praktiskās nozīmes izpaušmes un raksturo savu rīcības orientāciju racionalitātes kontekstā. Iespējams identificēt vairākas iesaistīto personu grupas, kuru saikne ar novērtējuma pētījumu izriet no specifiskām profesionālām kompetencēm: valsts pārvaldē strādājošie, novērtējuma pētījumus veikušie pētnieki un politiķi.

Jāpaskaidro, ka jēdziens Latvijas *politikas veidošanas vide* promocijas darba ietvaros tiek saprasts sašaurinātā mērogā – ar to domājot tikai to politiskās sistēmas daļu, kurā politikas izstrādes gaitā tiek piemēroti novērtējuma paņēmieni, t. i., izpildvaras struktūras. Empīriskā pētījuma objekta robežu identificēšanā un datu interpretācijā ņemts vērā N. Lūmana konceptuālais skatījums uz politikas sistēmu (sk. promocijas darba 1.2. nodaļas atziņas). Pamatojoties uz priekšstatu, ka pastāv sistēmspecifiska racionalitāte, vācu sociologs attīsta priekšstatu par atšķirīgām racionalitātes izpaušmēm abās politiskās sistēmas apakšsistēmās: *pārvaldē* un *politikā*. Kā jau minēts, pētnieks pievērš uzmanību politikas veidošanas pieredzei, kur kaut kas var iegūt racionālu izpaušmi valsts pārvaldes darbībā, bet politikas apakšsistēmā var tikt skatīts kā neracionāls – un otrādi. Empīrisko datu ieguvē (politiķu iekļaušana informantu sarakstā) un analizē akceptēta N. Lūmana norāde uz abu sistēmu atšķirībām, kas izpaužas faktā, ka politikas problēmas atšķiras no pārvaldes problēmām, lai gan abu veidu problēmas jārisina politiskās sistēmas ietvaros. Līdz ar to jāņem vērā, ka politiskās rīcības racionalitāte nevar tikt pielīdzināta pārvaldes lēmumu racionalitātei. Tā arī nevar tikt mērīta ar pārvaldes racionalitātes kritēriju palīdzību vai pakļauta pārvaldes racionalitātei tādā nozīmē, ka politikas racionalitāte varētu tikt atvasināta no pārvaldes lēmumu pareizības, kurus pati politika ir izraisījusi.

Pētījuma metodoloģija. Promocijas darba empīriskais pētījums balstīts kvalitatīvās metodoloģijas pamatprincipos. Promocijas pētījuma empīriskajā daļā formulētie galvenie pētnieciskie jautājumi paredz kvalitatīvu datu ieguvu. Kvalitatīvā pieeja, īpaši tās konstruktīvisma perspektīvā, ietver vairākus raksturojumus, kas tiek skatīti kā nepieciešami un nozīmīgi pētījuma objekta izpētē: *racionālas rīcības stratēģijas novērtējuma/novērtējuma pētījuma īstenošanā*. Šī pieeja paredz iespējas pētīt sociāli un vēsturiski konstruējamās individuālās pieredzes un multiplās nozīmju izpratnes to ietvaros.³² Pētījuma gaita ietver vairākus parametrus, kas raksturīgi kvalitatīvajai pieejai un sekmē izpratnes

³² Creswell J. W. *Research design: : qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage, 2003, p. 19.

attīstību, kā arī kopsakarību identificēšanu pētāmajā laukā: pētnieka pozīcijas un personisko vērtību integrēšana pētījuma attīstībā, iesaistīto aktoru/darbnieku grupu izpratnes un nozīmju kopu izveide, fokuss uz vienotu koncepciju un fenomenu, darbnieku vides un konteksta studijas, datu interpretācijas nozīme kopējā pētījuma virzībā.

Datu ieguves metode. Lai iegūtu atbildes uz pētnieciskajiem jautājumiem, par piemērotāko tika uzskatīta kvalitatīvo datu ieguves metode: kvalitatīvā pētnieciskā intervija. Promocijas darba ietvaros izmantots *daļēji strukturētas padziļinātās* kvalitatīvās intervijas veids. Tā kā par datu devēju grupu izvēlēti aktori, kuru sociālā rīcība profesionālās darbības jomā atbilst pētnieciskās problēmas laukam, tad informanti tiek uzskatīti par ekspertiem novērtējuma īstenojuma jomā un uztverami kā aktori ar pietiekamu eventuālo stāstījuma kompetenci³³ attiecībā pret pētāmajiem jautājumiem. "Ekspertu intervijās mēs runājam ar cilvēkiem, kuriem ikdienā ir saskare ar mūsu pētījumā pārbaudāmo pieredzi, .. vai arī tiem ir visaptveroša un īpaša pieredze par mūsu izpētes priekšmetu."³⁴

Dziļā intervija tās fenomenoloģiskajā ietvarā sniedz datus, kuri satur dziļu respektu pret aprakstīto fenomenu nozīmju interpretācijām. Bieži šis intervijas veids tiek īstenots ar daļēji strukturētas datu ieguves tehnikas starpniecību. Promocijas darba ietvaros kā īpaši nozīmīgas un piemērotas pētnieciskajai situācijai tiek kvalificētas šādas dziļās intervijas pazīmes: iespēja dzīves pasaules pieredzi atspoguļot attiecībā pret zinātnes pasauli; intervija ir vērsta uz nozīmju interpretāciju identificēšanu subjekta dzīves pasaulē galveno pētniecisko jautājumu skarto tēmu kontekstā; intervija ļauj pietiekami niansēti raksturot subjektu pieredzes dažādus aspektus; iespējams izdibināt specifiskus situācijas raksturojumus un rīcības sekas; pārdomāta un iepriekš iepilnota "naivitāte", kas ļauj pētniekam būt atvērtam jaunās, negaidītas informācijas atklāšanai; intervija paredz iespēju iekļaut ambivalentus, izaicinošus, pretunīgus apgalvojumus no intervētāja puses; intervija paredz sensitīvu reakciju no intervētāja puses un intervētāja dziļu personisku izpratni un noteiktas zināšanas par pētāmajām tēmām³⁵.

Promocijas darba ietvaros veiktās *daļēji strukturētas padziļinātās intervijas* pamatā ir daļēji strukturēts tematisku vadlīniju kopums ar precīzi definētiem tēmu lokiem, par kuriem intervijas gaitā noteikti jāiegūst informantu pieredzes atspoguļojums izteikumos, taču vispārēji formulētiem jautājumiem, kuri interpretēti atbilstoši informanta pieredzei un vispārējai intervijas gaitai. Intervijas jautājumus iespējams tipoloģizēt *atslēgas* jautājumos un *eventuālajos* jautājumos³⁶. Sākotnēji definētais dziļo interviju tēmu loks jeb vadlīnijas, no kurām atvasināti atslēgas jautājumi, ir sekojošs:

1) informanta profesionālās pieredzes pašnovērtējums saistībā ar novērtējuma un novērtējuma pētījuma veikšanu un/vai pasūtīšanu amata kompetenču raksturojums novērtējuma kontekstā;

³³ Kroplijs A., Rašcevska M. *Kvalitatīvās pētniecības metodes sociālajās zinātnēs*. Rīga: RaKa, 2004, 75. lpp.

³⁴ Atteslander P., Cromm J. *Methoden der empirischen Sozialforschung*. 10., neu bearb. und erw. Aufl. Berlin; New York: Walter de Gruyter GmbH & Co, 2003, S. 155.

³⁵ *Ibid.*, pp. 28–32.

³⁶ Friedrichs J. *Methoden empirischer Sozialforschung*. Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH, 1990, S. 228.

2) informanta zināšanas, priekšstati un izpratne par novērtēšanas un novērtējuma pētījuma mērķiem, funkcijām, tipiem;

3) informanta priekšstati, zināšanas un izpratne par politikas ietekmes novērtējuma un novērtējuma pētījuma metodoloģisko specifiku un tās korelāciju ar praksi;

4) informanta subjektīvais priekšstats par novērtējuma un novērtējuma pētījuma praktisko nozīmi, labās un sliktās prakses ilustrācija;

5) informanta viedoklis par novērtējuma un novērtējuma pētījuma sekmīgas izmantošanas priekšnosacījumiem un traucējošajiem faktoriem.

Intervijās tika piemērota tā saucamā šķeltā jautājumu saraksta tehnika, kur viena daļa tēmu ir kopīgas visām informantu grupām, bet daļa atšķiras atbilstoši informantu pieredzes specifikai konkrēto problēmjautājumu kontekstā. *Izlase.* Pētījumā tika izmantota *mērķtiecīgā* izlase. Kvalitatīvās metodoloģijas specifika, kā arī dziļās intervijas metodiskās iespējas paredz detalizētu informantu atlasas kritēriju izstrādi atbilstoši pētāmajiem jautājumiem. Kopumā pētnieciskie jautājumi paredz iegūt datus, kuri atspoguļo to personu viedokļus un izpratni par novērtējuma un novērtējuma pētījuma praktisko nozīmi, kuru rīcība ir saistīta ar šī fenomena izpausmēm. Šādas specifiskas pieredzes iespējamās noteiktām subjektu grupām.

- Politikas veidotāji valsts pārvaldes līmenī – Latvijas Republikas valsts pārvaldes darbinieki, kuri īsteno novērtējumu savas profesionālās darbības ietvaros un saskaņā ar noteiktām amata kompetencēm; šis aktoru grupas ietvaros iespējams identificēt vismaz divu atšķirīgu pieredžu pārstāvjus: Valsts kancelejas darbiniekus, kuru kompetencē ir definēt novērtējuma prasības un kontrolēt to ievērošanu LR ministriju darbībā; LR ministriju darbinieki, kuru kompetencē ir atbildība par novērtējuma paņēmieni izmantošanu politikas plānošanas un koordinācijas ietvaros, arī politikas dokumentu izstrādes procesā un tiesību aktu izstrādes procesā.
- Novērtējuma pētījumu īstenotāji – pētnieki, kuri īstenojuši specifiskus Valsts kancelejas vai izpildvaras struktūru pasūtītus pētījumus, kurus iesaistītās personas kvalificē kā novērtējuma pētījumus;
- Politiskā lēmuma pieņēmēji – politiķi, kuri vairāk nekā divus gadus bijuši vai ir LR ministri.

Valsts pārvaldē strādājošo atlasē tika piemērots kritērijs: pietiekami ilgstoša (vairāk nekā divi gadi) un daudzveidīga profesionālās darbības pieredze politikas vērtēšanas jautājumos un novērtējuma pētījumu pasūtījuma/izmantošanas jomā. Ministriju darbinieku atlasē ņemtas vērā Valsts kancelejas atbildīgo amatpersonu (tobrīd VK Politikas plānošanas un koordinācijas departamenta direktore un konsultanti) rekomendācijas. Valsts kancelejas darbinieki izvēlēti atbilstoši amatam un profesionālajām aktivitātēm – Politikas plānošanas un koordinācijas departamenta (bijušā) darbinieki (departamenta atbildībā bija politikas vērtēšanas sistēmas attīstība Latvijas valsts pārvaldē). LR ministriju darbinieki atlasīti pēc principa – viens pārstāvis no katras ministrijas; intervijai aicināta par politikas ietekmes novērtējumu atbildīgā augstākā amatpersona ministrijā ar atbilstošām amata kompetencēm. Pētījuma gaitā atlasot informantus no ministrijām, varēja konstatēt, ka dažādās ministrijās par novērtējumu atbildīgās amatpersonas pārstāv atšķirīgus

administratīvos departamentus, kas raksturo neviendabīgo situāciju Latvijas valsts pārvaldē attiecībā uz politikas vērtēšanas kompetenču deleģēšanu.

Novērtējuma pētījuma īstenotāju atlasī noteica kritērijs – pētnieks specializējies novērtējuma pētījumu īstenošanā, izpildījis vairākus nozīmīgu novērtējuma pētījuma pasūtījumus. Šo kritēriju piemērošanu sarežģīja situācija, ka publisko iepirkumu dokumentos ne vienmēr pētījums, kas pēc būtības tiek izmantots politikas novērtēšanas vajadzībām tiek kvalificēts kā novērtējuma pētījums, līdz ar to ir grūti objektīvi konstatēt, kuras pētnieku komandas (pētnieciskais uzņēmums vai cita pētnieciska struktūra), cik gadījumos ir uzvarējušas iepirkumu konkursos. Tādēļ pētnieku atlasē izmantots “sniega bumbas” izlases modelis, kur pirmais izvēlētais informants, norāda uz nākošo, kurš, viņaprāt, ir eksperts novērtējuma pētījuma jomā. Atlases mērķis – izvēlēties pētniekus, kuriem plaša (kvantitatīvā un kvalitatīvā nozīmē) pieredze novērtējuma pētījumu projektu īstenošanā un vadīšanā. Intervijām izvēlēti gan pētnieki, kuriem ir pieredze metodoloģiski un saturiski daudzveidīgu lietišķo pētījumu veikšanā, gan pētnieki, kuriem ir pieredze novērtējuma konsultantu statusā.

Politikas lēmumu pieņēmēju atlasē ievērotie kritēriji:

- atšķirīgu politikas jomu ministri,
- personas darba stāžs ministra amatā ne mazāks par diviem gadiem.

Ministru atlasē ņemts vērā, lai viņi pārstāvētu ministrijas, kuru risināmo problēmu loks ir diferencēts, kā arī, cik lielā mērā politikas veidošana noteiktajās politikas jomās ir ES kompetencē (Izglītības un zinātnes ministrija, Satiksmes ministrija, Zemkopības ministrija, Ekonomikas ministrija, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija).

Izlases apjoms – 27 eksperti: trīs Valsts kancelejas amatpersonas, 14 (t. i., datu vākšanas laika posmā esošo LR ministriju skaits) ministriju amatpersonas, pieci ministri, pieci pētnieki. Izlasē iekļauto informantu izteikumi pārbaudīti, veicot iekšējās validitātes jeb pamatotības pārbaudi četrās fokusgrupās.

Datu vākšanas posma raksturojums. Dziļās intervijas tika veiktas laikā no 2010. gada jūlija līdz 2010. gada septembrim. Visas ekspertu intervijas veica promocijas darba autore, lai datu vākšanas posmā varētu padziļināt tēmas izpratni un paplašināt pētāmo jautājumu tematisko lauku. Tādējādi, katrā nākamajā intervijā varēja izmantot jau iepriekšējā sarunā iegūto informāciju un problēmas struktūru precizēt. Mērķtiecīgi tika izvēlēta kārtība, kādā tika intervēti dažādo aktoru grupu informanti. Secība bija sekojoša: Valsts kancelejas darbinieki, LR ministriju ierēdņi, pētnieki, ministri. Intervijas teksts tika reģistrēts audioierakstā. Dziļo interviju transkripcijas tika veiktas ievērojot “vārds vārdā” tehniku jeb procedūru³⁷. Analizējot transkripcijas tekstu, bija konstatējamas runas un rakstu valodas jēgas neatbilstības, kuras tika pārvarētas, paralēli strādājot gan ar transkripciju, gan audio ierakstu tekstu.

Vidējais vienas intervijas garums – 1 stunda 14 minūtes.

Datu analīzes metodes un paņēmieni raksturojums. Iegūto kvalitatīvo datu analīze īstenota, fokusējoties uz respondentu izteikumu nozīmju analīzi. Tā veikta, izmantojot trīs pakāpju analīzes ceļu: tematiskā/nozīmju kodēšana – nozīmes/jēgas

³⁷ Kvale S., Brinkmann S. *Interviews. Learning the craft of Qualitative research Interviewing*. Los Angeles [etc.]: Sage, 2009, p. 181.

sabiezīnājums (*Condensation*) – nozīmes/jēgas interpretācija³⁸. Greiems Gibss min trīs nozīmju kodēšanas tehniku variācijas, kuras ir attīstītas kvalitatīvo datu analīzes ietvaros:

- 1) atvērta nozīmju kodēšanas tehnika, kura attīstīta pamatojuma teorijas ietvaros;
 - 2) nozīmju kodēšana kontentanālizē ietvaros, ko izmanto, lai sistemātiski un kvantitatīvi aprakstītu komunikācijas satura manifestāciju;
 - 3) nozīmju kodēšana datorizētas intervijas teksta analīzes gadījumā.³⁹
- Promocijas darba ietvaros izmantota *atvērta nozīmju kodēšanas tehnika*.

Ar *nozīmes un jēgas sabiezīnājumu* promocijas darba ietvaros tiek saprasta plašā tekstuālā materiāla “saspiešana” jeb īsināšana, piemērojot informantu izteikumiem kategorijas, atbilstoši izteikuma galvenajai tēmai. Lai to īstenotu, nepieciešams veikt sekojošas darbības: pirmkārt, izlasīt visu (visas) intervijas tekstu, lai iegūtu teksta satura kopuma sajūtu; otrkārt, pētnieks nosaka dabiskās “nozīmes vienības” tekstā, kuras izteicis subjekts; treškārt, notiek informanta paustā izteikuma nozīmes tematizācija, atbilstoši pētnieka izpratnei.

Ja teksta nozīmju kodēšana/kategorizācija un sabiezīnājums noved pie teksta redukcijas jeb samazinājuma, tad *interpretācija*, gluži pretēji, sākotnējo tekstu paplašina. Promocijas darba ietvaros ar interpretāciju tiek saprasts rezultējošu formulējumu veidošana, balstoties uz oriģinālajiem izteikumiem.

Datu analīzes gaitā informantu-ekspertu viedoklis tika atspoguļots anonīmi, norādot tikai eksperta piederību aktoru grupai – Valsts kancelejas darbinieks, ministrijas darbinieks, pētnieks, ministrs. Interviju transkripcijas ir saglabātas ar ekspertu identitāti. Viens no ministriem-informantiem vēlējās saglabāt savu anonimitāti, tādēļ informantu sarakstā tikai norādīts intervijas fakts.

Pētījumā iegūto datu iekšējā validitāte jeb pamatojība tika pārbaudīta četras fokusgrupās (ministriju darbinieki un Valsts kancelejas darbinieki), kur tika testēti pētījuma secinājumi pēc sākotnēji iegūto datu analīzes. Fokusgrupās apstiprinājās dominējošās viedokļu tendences visos dziļās intervijas tēmu lokos un tika konstatētas Valsts kancelejas un ministriju darbinieku grupām raksturīgākās novērtējuma pieredzes.

Pētījumā iegūto datu ārējā validitāte tika pārbaudīta konsultācijās ar politikas plānošanas un novērtējuma jautājumu ekspertēm Baibu Pētersoni un Sandru Brigs.

GALVENIE EMPĪRISKĀ PĒTĪJUMA REZULTĀTI

Novērtējuma un novērtējuma pētījuma būtības un mērķu izpratne

Lai identificētu novērtējumu īstenojošo Latvijas valsts politikas veidotāju rīcības stratēģiju konstitūcijas un noteiktu racionalitātes elementu esamību vai neesamību šajās rīcības izpausmēs, empīriskā pētījuma ietvaros bija nepieciešams konstatēt šo rīcību īstenojamo grupu mērķorientāciju (aktoru grupu orientācija uz konkrētu mērķi/panākumiem vai orientācija uz sapratni iesaistīto aktoru grupu komunikācijā), kāda tiek apzināti

³⁸ Ibid., pp. 201–211.

³⁹ Gibbs G. *Analyzing qualitative data*. London: Sage, 2007, pp. 39–42.

reflektēta attiecībā uz novērtējuma darbībām. Šo uzdevumu pamato J. Hābermāsa teorētiskajā pieejā balstītais priekšstats par rīcības mērķu atšķirībām mērķracionālas un komunikatīvas rīcības stratēģijas gadījumā. Būtiski ir noskaidrot, kāda ir valsts politikas plānošanā iesaistīto grupu – gan Valsts kancelejas darbinieku, gan ministriju ierēdņu – izpratne par novērtējuma būtību un tā nozīmi, kā arī identificēt saikni starp šo izpratni un rīcības modelēšanu ar novērtējumu un novērtējuma pētījumu saistītas prakses ietvaros.

LR Valsts kancelejas darbinieki savu profesionālo kompetenču robežās ir veikuši nepieciešamos priekšdarbus, izstrādājot novērtējuma piemērojuma tiesiski normatīvo regulējumu, lai novērtējuma paņēmieni attīstītos Latvijas politikas plānošanas vidē. Kā specifiska problēma šīs informantu grupas izteikumos aktualizējas jautājums par novērtējuma normatīvā regulējuma detalizētības pakāpi, gan, apsverot nepieciešamību novērtējuma prasības formulēt precīzāk, tādējādi cerot uz kvalitatīvāku novērtējuma veikšanu, gan apzinoties, ka pārāk augsta novērtējuma paņēmieni reglamentācija varētu birokratizēt novērtējuma procedūru. Intervijās aktualizēti vairāki neatbilstības aspekti starp novērtējuma vienoto normatīvo regulējumu un reālo novērtējuma prakses attīstību. Tiek fiksēta pieredze, ka dažādu ministriju atbildīgie darbinieki novērtējuma paņēmienus piemēro atšķirīgi, kā rezultātā atšķiras arī viņu sagatavoto dokumentu kvalitāte. Valsts kancelejas darbinieki novērojuši, ka plānošanas dokumentu un tiesību aktu projektu sagatavošanā iesaistītie nozaru ministriju darbinieki neuzrāda vienādu motivāciju novērtējuma paņēmieni izmantošanā. Līdz ar to var pieņemt, ka dažādās ministrijās pastāv atšķirīgi nosacījumi novērtējuma darbību veikšanai. Tomēr, vērtējot sistēmu kopumā, šīs datu devēju grupas pārstāvji uzskata, ka novērtējuma prakses ir pietiekami strauji attīstījušās tieši “pēdējo gadu” laikā, tiesa, diezgan atšķirīgi (intervālā 2–10 gadi) izprotot laika ietvaru, cik tieši ilgs laiks tiek domāts ar jēdzienu “pēdējie gadi”.

Valsts kancelejas darbinieku izteikumu analīze ļauj konstatēt skaidru šīs aktoru grupas spēju identificēt konkrētu mērķi politikas novērtējuma veikšanai. Kā politikas novērtējuma rīcības maksima tiek formulēta nepieciešamība uzlabot politikas veidošanas sistēmas kvalitāti. Atklātā pieredze apliecina vairākas konkrētas šo aktoru rīcības formas, kas ir vērstas uz vēlamā stāvokļa (kvalitatīva politikas veidošanas sistēma) sasniegšanu novērtējuma un novērtējuma pētījumu jomā. Vispildītāk tas apliecinās centienos mazināt birokrātisko slogu novērtējuma darbībām, motivēt ministriju darbiniekus veikt kvalitatīvu novērtējumu, kā arī valsts budžeta un plānošanas dokumentu lēmumu sasaistes formu meklējumos. Tas ļauj šīs aktoru grupas rīcību pētāmajā laukā kategorizēt kā mērķracionālu rīcību.

Novērtējuma pētījuma būtības izpratnes un mērķu izpētē jāņem vērā, ka šim fenomenam ir daudzveidīgas izpausmes formas un ka katrai no tām piemīt sava funkcionalitāte un mērķi. Ministriju darbinieku priekšstatus par novērtējuma mērķiem, neapšaubāmi, ietekmē fakts, kā novērtējuma pētījuma paņēmieni izmantošana īstenojas konkrētā vidē, kur ietekmīgu kontekstu novērtējuma praksēm veido katras ministrijas pārvaldītās nozares specifika, tās risināmo jautājumu skarto grupu varas un ietekmes proporcija politisko lēmumu pieņemšanā, tās pārvaldāmo finanšu resursu apjoms, ministra personīgā ietekme politisko lēmumu pieņemšanā. Arī ministrijas darbinieku profesionālajā kompetencē var būt iekļauti darba uzdevumi, kas prasa atšķirīgas aktivitātes. Tas var būt darbs pie politikas plānošanas dokumentu, piemēram, pamatnostādņu sagatavošanas, vai –

pie anotāciju aizpildes, vai citu ministriju sagatavotu plānošanas vai tiesību aktu projektu anotāciju analīzes un atzinumu sniegšanas. Tā var būt arī atšķirīga pieredze pētījumu pasūtīšanā, lai iegūtu novērtējuma izstrādē izmantojamus datus. Katra informanta pieredzē novērtējuma darbības var būt īstenotas atšķirīgā intensitātes pakāpē, jo gan plānošanas dokumentu, gan tiesību aktu izstrāde dažādās ministrijās nav vienādi bieža, turklāt tā ir mainīga arī laikā.

Informantu grupa, kuru veidoja visu pētījuma datu vākšanas laikā pastāvošo ministriju vadošie darbinieki (galvenokārt departamentu direktori vai to vietnieki), intervijās politikas plānošanas un koordinācijas, kā arī stratēģiskās analīzes jautājumos atklāja daudzveidīgu pieredzi gan attiecībā uz novērtējuma būtības un mērķu izpratni, gan terminoloģijas lietojumu politikas novērtējuma jautājumos. Īpaša nozīme šīs pieredzes attīstībā ir tādām politiskās sistēmas iezīmēm kā ministrijas īstenotās politikas nozares specifika, ministrijas saikne ar sociālajiem partneriem, ministrijas varas potenciāls citu ministriju vidū, taču šīs iezīmes promocijas darbā detalizēti analizētas netiek, jo politiskās sistēmas darbības pamatprincipi, kurus, protams, nevar ignorēt, ir ārpus galvenā pētījuma lauka. Ministriju darbinieku atšķirīgie viedokļi un izteikumi par novērtējuma piemērojumu apstiprina Valsts kancelejas informantu priekšstatus, ka, lai arī ir radīta tiesiski normatīvā sistēma, kura regulē novērtējuma piemērojumu gan attīstības plānošanas dokumentu izstrādē, gan tiesību aktu izstrādē un ieviešanā, tomēr katrā konkrētajā novērtējuma piemērojuma prakses gadījumā tā procedūras un metodisko paņēmieni izvēli nosaka virkne faktoru, kuri diferencē novērtējuma kvalitāti.

Tātad ministriju darbinieku viedokļus par novērtējuma un novērtējuma mērķiem saista priekšstats, ka novērtējuma aktivitāšu mērķis ir izpildīt formāli birokrātiskās prasības, ko novērtējumam izvirza normatīvie akti. Bez šī priekšstata informantu vidē pastāv daudzveidīgs skatījums uz novērtējumu, akcentējot kādu no novērtējuma aspektiem vai novērtējuma funkcijām, piemēram, novērtējums kā politikas pēctecības nodrošinātājs, novērtējuma kontroles vai izzinošā funkcija. Kaut arī LR ministriju darbinieku viedokļi ir diferencēti, taču nedaudz dominē priekšstats, ka novērtējums pirmām kārtām ir informatīvi atbalstošs politikas dokumenta, tiesību akta vai cita lēmuma sagatavošanā, tātad galvenā ir izzinošā funkcija, ko informanti skata kā novērtējuma mērķi. Ministriju darbinieku rīcību novērtējuma un novērtējuma pētījuma aktivitāšu kontekstā arī var raksturot kā mērķracionālu, kur spilgti izteikta tendence īstenot novērtējumu, jo to paredz valsts pārvaldes politikas veidošanas sistēmas tiesiski normatīvās prasības. Pēdējo ievērošana kvalificējas kā sekmīgas rīcības priekšnosacījums.

Priekšstati par novērtējuma pētījuma praktisko izmantošanu

Politikas novērtējuma rezultātu izmantojuma un lietderības idejai tiek pievērsta īpaša uzmanība gan novērtējuma teorētiskajās pieejās, gan novērtējuma praksē. Tas izpaužas arī faktā, ka aktuālajā novērtējuma jomas praksē politikas novērtējuma lietderība un izmantojums tiek piemērots kā viens no novērtējuma sekmīgas norises kvalitātes kritērijiem. Apstiprinājumu tam sniedz arī L. Balcera veiktais starptautiskais empīriskais

pētījums⁴⁰, kurā novērtējuma ekspertu (ASV, Austrālija, Kanāda, Apvienotā Karaliste, Zviedrija, Vācija, Šveice, Austrija u. c. valstu pārstāvju) aptaujā novērtējuma rezultātu izmantojumu respondenti atzīst par vienu no pieciem būtiskākajiem sekmīga novērtējuma veikšanas priekšnosacījumiem. Promocijas darba ietvaros veiktajās Valsts kancelejas un ministriju darbinieku kvalitatīvajās intervijās tika nosaukti vairāki nosacījumi, kas ietekmē politikas novērtējuma un novērtējuma pētījuma īstenošanas gaitu un tā padziļinājuma pakāpi Latvijas politikas veidošanas vidē. Taču novērtējuma rezultātu izmantošana netiek aktualizēta kā būtisks sekmīga novērtējuma nosacījums. Datu analīzes procesā, atbilstoši galvenajiem informantu pieredzes veidiem tika kategorizēti sekojoši novērtējuma un novērtējuma pētījuma sekmīgas veikšanas nosacījumi:

- finansējums novērtējuma veikšanai un novērtējuma pētījuma pasūtīšanai;
- cilvēkresursu pietiekamība un kvalifikācija;
- visu novērtējumā iesaistīto pušu efektīva sadarbība;
- laika resurss;
- plānošanas dokumentu un budžeta plānošanas kopsakarība;
- precīzi definētas politiskās prioritātes un sekošana tām politikas veidošanā.

Minēto faktoru atšķirības lielā mērā ietekmē novērtējuma prakses daudzveidību Latvijas valsts pārvaldē, jo vienās ministrijās kāds no minētajiem priekšnosacījumiem dominē, bet citās vispār nepastāv. Šo priekšnosacījumu nevienmērīgās izpausmes empīriskajā pētījumā tika konstatētas, taču detalizēti netika analizētas, lai nezaudētu pētījuma mērķtiecību. Tomēr datu analīzē viedoklis par šo faktoru saikni ar politikas novērtējumu tiek ņemts vērā, jo tas ietekmē informantu priekšstatus par novērtējuma praktisko nozīmi.

Šīs promocijas darba daļas ietvaros izpēte tika koncentrēta uz visu novērtējumā iesaistīto grupu – ministriju darbinieku, Valsts kancelejas darbinieku, novērtējuma pētījumus īstenojošo pētnieku un arī politiķu – priekšstatus izpēti un salīdzinājumu. Pētījuma datu vākšanas laikā intervijās iegūtie ministriju darbinieku, kā arī Valsts kancelejas darbinieku viedokļi par sadarbības problēmām ar pētniekiem, kā arī norādes uz gadījumiem, kad politiķi (ministri) pauduši ignorējošu attieksmi pret attīstības plānošanas dokumentos raksfīto un tiesību aktu anotācijās ietvertu informāciju, precizēja priekšstatus par problēmas izpausmēm un rosināja paplašināt informantu grupu, iekļaujot datu devēju statusā arī pētniekus un ministrus. Pētnieku un ministru viedokļi par novērtējuma praktisko nozīmi ļauj gūt vispusīgāku priekšstatus par novērtējuma veikšanas ietvaros īstenojamām rīcības stratēģijām. Tā ir iespējams salīdzināt ministriju darbinieku un Valsts kancelejas darbinieku izteikumus ar viņu sadarbības un komunikācijas partneru skatījumu uz tiem pašiem pieredzes segmentiem, tādējādi veicot arī iepriekš aprakstīto datu zināmu iekšējo validizāciju.

Pirms empīrisko datu analīzes precizēta *novērtējuma rezultātu izmantošanas* kategorijas izpratne un identificēšana informantu izteikumu saturiskajās vienībās. Jau promocijas darba teorētiskajā daļā konstatēts, ka novērtējuma pētījuma “uz praktisko izmantojumu” orientēto pieeju attīstībā notikusi šo pieeju centrālās kategorijas

⁴⁰ Balzer L. *Wie werden Evaluationsprojekte erfolgreich? : Ein integrierender theoretischer Ansatz und eine empirische Studie zum Evaluationsprozess*. Landau: Verl. Empirische Pädagogik, 2005, S. 95–164.

“novērtējuma praktiskā izmantošana” rekonceptualizācija un nozīmes paplašināšanās. Šī paplašināšanās notiek, ar “novērtējuma praktisko izmantošanu” saprotot ne tikai tā izmantošanu lēmumos, bet arī tā sauktās “pavadošās”, netiešās, neparedzētās novērtējuma ietekmes dažādos līmeņos. Teorētiski paši šo rekonceptualizāciju raksturoja kā virzību no idejas par “novērtējuma izmantošanu lēmumos” uz ideju par “novērtējuma praktisko izmantošanu”. Promocijas darbā informantu izteikumu analīzē kā *novērtējuma praktiska izmantošana* tika kategorizētas sekojošas jēdziena izpratnes nozīmes:

- novērtējuma *instrumentāls* izmantojums – novērtējuma rezultāti tiek izmantoti problēmas atrisinājuma sekmēšanā, novērtējuma analīzes rezultātā tiek samazināts lēmumu alternatīvu skaits; tradicionāli instrumentālais izmantojums tiek saistīts ar novērtējuma rezultātu izmantošanu lēmumos un lēmumu pamatojumā lēmēju interesēs; nepieciešama īpaša novērtējuma informācijas analīze, lai būtu iespējams fiksēt lēmumu pamatojumam nepieciešamo informāciju;
- novērtējuma “*apgaismojošais*” izmantojums – ar novērtējuma palīdzību pasūtītājs tiek “apgaismots” attiecībā uz konkrētu problēmas uzstādījumu (tas tiek izskaidrots) un tādējādi tiek ierosināts pārmaiņu process; novērtējuma rezultāts atklājas tikai ilgstošākā laika posmā; tā rezultātu izmantojums ir ne tikai lēmuma pieņemēju, bet arī citu ietekmēto un iesaistīto pušu interesēs; raksturīgi centieni izmantot ieinteresēto pušu norādes, intereses, bažas un problēmjautājumus kā novērtējuma organizatoriskos elementus (reaģējošais novērtējums).

Intervijās iegūtie dati ļauj saskatīt informantu izteikumus *gan instrumentālo, gan “apgaismojošo”* novērtējuma rezultātu izmantojuma izpratni, tomēr dominējoša visās četrās informantu grupās ir novērtējuma praktiskās nozīmes instrumentālā izpratne. Šo izpratnes veidu varētu atzīt par tradicionālu un tipisku.

Pētījuma dati atklāj, ka gadījumos, kad novērtējuma praktiskā nozīme tiek izprasta apgaismojošā nozīmē, ar praktisko nozīmi tiek saprasti

- 1) konkrēti informatīvi ieguvumi ierēdņiem; jo tiek iegūti un sistematizēti dati, kuri būtiski palielina zināšanu apjomu par novērtējuma objektu;
- 2) ieguvumi, kas rodas no starpministriju informācijas un vērtējumu apmaiņas, kas palīdz veidot izpratni par problēmu;
- 3) ierēdņu, sociālo partneru un citu sabiedrības pārstāvju, politiķu un pētnieku komunikācijas sekmēšana, kas attīsta problēmas izpratni šajās grupās, “izgaismo” visu iesaistīto pušu skatījuma specifiku uz konkrēto problēmu un samazina lēmumu alternatīvu skaitu, identificējot konfliktējošus un neiespējamus risinājuma modeļus.

Vairāki informanti akcentē ministriju darbinieku informatīvos ieguvumus no novērtējuma procesa, taču ir tikai daži izteikumi, kas apliecina, ka praksē pastāv 2. un 3. izpratnes veidā fiksētais.

Novērtējot dažādās novērtējuma praktiskās nozīmes izpratnes “izplatību” informantu grupās, var secināt, ka lielākajā daļā gadījumu informantu novērtējuma praktiskās izmantošanas koncepta izpratne pamatojas priekšstatā par novērtējuma *instrumentālu* izmantošanu, kas ietver ideju par politikas novērtējumā izstrādātās lēmuma alternatīvas “iestrādi” jeb izmantošanu politiskajā lēmumā. Šīs izpratnes ietvaros tiek

lietots jēdziens “labs novērtējums”, ar ko galvenokārt tiek saprasta rūpīgi izstrādāta argumentācija kādam lēmuma variantam. No izteikumu konteksta izriet, ka šāds novērtējuma izmantošanas izpratnes veids asociatīvi ir saistīts ar novērtējumu kā pareizā, neatkarīgā objektīvā viedokļa paudēju par kādu alternatīvu, kuru kādā konkrētā kontekstā var pieņemt vai nepieņemt politiskais lēmējs. Ja novērtējuma rezultātā attīstītā politiskā iniciatīva netiek izmantota politiskajos lēmumos, tad tiek konstatēts, ka novērtējumam nav praktiskas nozīmes.

Novērtējuma praktiskās izmantošanas “*apgaismojošā*” izpratne informantu izteikumos identificējama retāk. Tā asociatīvi saistīta ar dažādiem ieguvumiem novērtējumā iesaistītajām grupām, kas veidojas novērtējuma rezultātā. “*Apgaismojošās*” izpratnes ietvaros dominē viedoklis, ka novērtējuma praktiskā nozīme izpaužas informatīvajos ieguvumos gan ierēdņu, gan politiķu grupai, sniedzot iespēju iegūt plašāku, kompleksu skatījumu uz analizējamo problēmu. Šajā kontekstā tiek pievērsta uzmanība komunikatīvajai pieredzei, kas attīstās politikas veidošanas praksē situācijās, kad vienas un tās pašas problēmsituācijas atrisināšanā dažādas interešu grupas un politiskās partijas saskata dažādus risinājumus kā labākos un tos arī atbalsta lēmumos, neatkarīgi no novērtējuma rezultāta. Izņēmums ir gadījumi, kad iesaistīto pušu mērķi attiecībā uz problēmas risinājuma modeli sakrīt. Tad politikas vērtējums tiek uzvertts kā labs arguments lēmumam. Kā netipisks, bet sastopams visās informantu grupās, vērtējams viedoklis, ka novērtējums iegūst savu praktisko nozīmi ilgākā laika posmā, kad politikas veidošanas gaitā novērtējuma argumentus piemēro problēmsituācijas dziļākai izpratnei dažādu problēmai relevantu politikas dokumentu sagatavošanā. Šāds skatījums arī vairāk atbilst “*apgaismojošā*” rezultātu izmantojuma pazīmēm.

Kā tipiska netiek atspoguļota prakse, kur agrīni tiktu iesaistīti iespējamie novērtējuma rezultātu izmantotāji, tostarp politiski risināmās problēmas ietekmētās grupas. Tomēr var konstatēt, ka tieši ekonomiskās krīzes situācija, kas izvirzīja nepieciešamību pieņemt lēmumus un veikt novērtējumu ļoti īsā laikā, ir likusi attīstīt šādas prakses elementus apstākļos, kad ir liels risks pieņemt kļūdainus lēmumus. Vairākos interviju fragmentos tiek norādīts, ka lēmumi ir optimālāki, kad argumentācijas izstrādē tiek piesaistīti sociālie partneri, paplašinātas konsultantu grupas, kuras ļauj ātri testēt dažādus problēmas risinājuma modeļus un sekmīgāk virzīties uz konsensa sasniegšanu.

Tomēr neviena eksperta izteikumā nav konstatējams priekšstats, ka novērtējuma rezultātu izmantošana būtu kvalificējama kā atsevišķs novērtējuma procesa solis vai tieša norāde uz to, ka novērtējuma rezultāti būtu jāpakļauj īpašiem analīzes paņēmieniem, kas rezultātos fiksēto informāciju adaptētu optimālākai izmantošanai lēmumos. Šādu priekšstatu neesamība ir izskaidrojama ar to, ka kopumā skatījuma ietvars veidojas konceptuālajā izpratnē par novērtējumu kā politikas plānošanas sistēmas elementu un tā lietderība tiek skatīta sekmīgas plānošanas darbības kontekstā, kas galvenokārt paredz kvalitatīvu politikas dokumentu un nepieciešamās argumentācijas sagatavošanu politiskajam lēmumam, kā arī šim procesam labvēlīgu kontekstu.

Autore secina, ka Latvijas politikas veidošanas vidē pastāv gan instrumentālā, gan “*apgaismojošā*” novērtējuma praktiskās izmantošanas izpratne. Abu izpratnes veidu robežās konstatēti gan viedokļi, kuri atklāj novērtējuma praktiskā izmantojuma gadījumus, gan viedokļi, kuros konstatēts, ka novērtējums netiek praktiski izmantots.

Gan Valsts kancelejas, gan ministriju darbinieku, gan ministru, gan pētnieku izteikumu analīze ļauj kā tipisku visās minētajās grupās skatīt instrumentālā novērtējuma praktiskās izmantošanas izpratni un viedokli, ka novērtējuma pētījumu rezultātu izmantošana lēmumos ir reta un situatīvi noteikta. Lielākā daļa informantu visās minētajās aktoru grupās uzskata, ka politikas novērtējuma praktiskā nozīme visspilgtāk izpaužas, ja novērtējuma rezultātus savos lēmumos izmanto ministri/deputāti. Informantiem raksturīgs vienots priekšstats, ka novērtējuma praktiska izmantošana politiķu lēmumos ļautu izvairīties no kļūdainiem lēmumiem un nelietderīga naudas izlietojuma pieņemot, ka novērtējums palīdz atrast lētāko problēmas risinājuma veidu un tam piemērotākos politikas instrumentus. Taču atšķiras dažādu aktoru grupu skatījums uz to, kāpēc novērtējuma rezultāti netiek izmantoti. Tātad, saskaņā ar novērtējuma praktiskās nozīmes instrumentālo izpratni, dominē viedoklis, ka politikas novērtējumam nav praktiskas nozīmes. Savukārt novērtējuma praktiskās nozīmes "apgaismojošā" izpratne ir netipiska visās informantu grupās. Tomēr katrā aktoru grupā kāds no informantiem raksturo pieredzi, kur norādīts uz ieguvumiem, ko sniedz novērtējuma pētnieciskās aktivitātes, kuras var pielīdzināt politikas novērtējuma praktiskās nozīmes izpausmēm. Šie informanti parasti raksturojas ar dziļāku kopējo novērtējuma mērķu un funkciju izpratni un ir "sastopami" visās aktoru grupās. Tātad informanti, kuriem raksturīga "apgaismojošā" novērtējuma praktiskās nozīmes izpratne, saskata vairākas novērtējuma praktiskās nozīmes izpausmes. Nav identificējami gadījumi, kur informantam ir raksturīga "apgaismojošā" novērtējuma praktiskās nozīmes izpratne, kas apvienota ar viedokli, ka novērtējumam nav praktiskas nozīmes.

Novērtējuma pētījuma īstenojumā identificētās racionālas sociālās rīcības stratēģijas

Gan novērtējuma pētījuma būtības un mērķu izpratne, gan priekšstati par novērtējuma pētījuma priekšnosacījumiem, gan novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes jēdzieniskās izpratnes atšķirības un paša fenomena izpausmes neviennozīmīgs raksturojums visās ar novērtējuma pētījumu saistītajās informantu grupās atklāj novērtējuma prakses daudzveidību, kā arī tā neviennozīmīgo saikni ar problēmu risinājumu sabiedrībā un politisko lēmumu ietekmi uz to. Prakses daudzveidība pētījuma problēmas lauka ietvaros liek meklēt vienojošu principu, kas ļauj izprast kopsakarības starp tās atsevišķiem elementiem, kā arī tipoloģizēt rīcības modeļus novērtējuma pētījuma īstenojuma gaitā, lai sekmīgāk spētu interpretēt novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes konstitūcijas priekšnosacījumus. Promocijas darba teorētiskajā daļā veiktā novērtējuma pētījuma attīstības analīze ļauj secināt, ka vienojošais arguments, kas kalpo par pamatojumu novērtējuma pētījuma prakses attīstībai jebkurā politiskā sistēmā, ir centieni racionalizēt politikas veidošanas procesu, sekmējot politikas dienas kārtībā nonākušo problēmu analīzi, attīstot fiksētajai problēmai piemērotāko politikas mērķu definējumu un identificējot piemērotākos instrumentus šo mērķu efektīvākai sasniegšanai. Taču politikas veidošanas procesa racionalizācija īstenojas vai neīstenojas atbilstoši šajā procesā iesaistīto aktoru grupu rīcības stratēģijām. Novērtējuma pētījuma īstenošanā ir iesaistītas vairākas aktoru grupas un to sociālā rīcība var būt savienojama vai nesavienojama ar kopējo novērtējuma pētījuma funkcionalitāti politikas veidošanas sistēmā. Racionalitātes elementu

klātbūtne aktoru rīcības stratēģijās, kuras tiek īstenotas novērtējuma un novērtējuma pētījuma gaitā, šī promocijas darba ietvaros tiek skatīta kā novērtējuma sekmīgas norises raksturojums un tā praktiskās nozīmes būtisks indikators. Kā jau minēts, novērtējuma pētījuma procesā iespējams identificēt tajā iesaistīto aktoru atšķirīgus rīcības tipus. Nodaļas ietvaros promocijas darbā analizēti, sistematizēti un tipoloģizēti novērtējumā iesaistīto aktoru rīcības modeļi, identificējot tajos racionālas rīcības elementus saskaņā ar J. Habermāsa racionālas sociālas rīcības tipiem. Kā noskaidrots promocijas darba teorētiskajā daļā, J. Habermāss norāda uz atšķirīgu sociālas rīcības tipu iespējamību, kuri savstarpēji atšķiras pēc racionalitātes elementa izpausmēm tajos: *mērķracionāla rīcība* (šeit J. Habermāsa mērķracionālas rīcības kategorija tiek lietota sašaurināti, ar to domājot tās *stratēģisko* izpausmi, kura tiek īstenota *sociālajā kontekstā* un izslēdzot tās *instrumentālo* jeb *priekšmetiski* vērsto izpausmi) un *komunikatīva sociāla rīcība*. Katram no šiem sociālās rīcības modeļiem raksturīgas specifiskas pazīmes, saskaņā ar kurām analizēti informantu intervijās atspoguļotās novērtējuma pētījuma prakses ietvaros īstenotās rīcības elementi. Analīzes ietvaros novērtējuma prakse strukturēta izdalot sekojošus sociālo rīcību raksturojošus elementus:

1) novērtējuma/novērtējuma pētījuma mērķi;

2) sociālās rīcības orientācijas virziens (uz panākumiem vai uz sapratni) novērtējuma īstenojuma ietvaros;

3) sociālās rīcības plānu koordinējums (egocentrisks panākumu kalkulējums vai rīcības plānu savstarpēja saskaņošana, pamatojoties uz kopēju situācijas definējumu).

Minēto elementu klātbūtne sociālās rīcības atspoguļojumā informantu intervijās ļauj raksturot šo rīcību kā racionālu, savukārt šo elementu izpausmes veidi ir pamatā racionalitātes tipa (mērķracionālitate vai komunikatīvā racionalitāte) identificēšanai.

Visu informantu grupu pieredzes un intervijās paustās ievirzes attiecībā uz rīcības pašnovērtējumu novērtējuma un/vai novērtējuma pētījuma praksēs apliecina racionālas rīcības pazīmes. Informantu izteikumi kā dominējošo racionālas rīcības modeli novērtējuma īstenojumā ļauj identificēt mērķracionālu rīcību, bet kā ļoti vāji izteiktas un tikai atsevišķos novērtējuma rīcību segmentos konstatējamas – komunikatīvās rīcības izpausmes. Mērķracionālas rīcības izpausmes un pazīmes konstatējamas visu informantu grupu ievirzēs: Valsts kancelejas darbinieku, LR ministriju darbinieku, pētnieku un ministru.

Priekšstati par novērtējuma/novērtējuma pētījuma mērķiem. Informantu viedokļi par novērtējuma pētījuma mērķiem ir ļoti cieši saistīti ar novērtējuma būtības izpratnes atšķirībām analizējamo aktoru grupu priekšstats. Katra aktoru grupa interpretē novērtējuma nozīmi atbilstoši savas sociālās lomas specifikai, ko tā īsteno novērtējuma/novērtējuma pētījuma kontekstā, tādējādi veidojot ne tikai savdabīgas izpratnes, bet arī rīcības motivācijas robežas. Kā konstatēts pētījuma datu analīzē, Valsts kancelejas darbinieki akcentē novērtējuma kā politikas plānošanas sistēmas elementa nozīmi un, pamatojoties šajā skatījumā, vērtē tā mērķus un funkcijas. LR ministriju darbinieku viedokļi ir diferencēti, taču kopējais ir priekšstats, ka novērtējums ir informatīvi atbalstošs politikas dokumenta tiesību akta vai cita lēmuma sagatavošanā, tātad tā galvenā funkcija ir izziņošanā funkcija un tas pilda atbalstošu funkciju analītiskajām darbībām, ko paredz viņu profesionālās amata kompetences politikas plānošanas kontekstā. Jautājumā

par novērtējuma būtību pētnieku viedokļi nav viendabīgi, taču nav arī savstarpēji izslēdzoši. Par dominējošu var uzskatīt pētnieku viedokli, ka novērtējuma pētījuma galvenais mērķis ir atbildēt uz novērtējuma pasūtītāja definētajiem pētāmajiem jautājumiem. Ministru dominējošais viedoklis ir priekšstats, ka novērtējums ir ierēdņu sagatavota lēmumu projektu pavadoša analītiska informācija, kura bieži neatbilst lēmuma pieņemšanas kontekstam. Šādi novērtējuma būtības izpratnei atbilst arī katras aktoru grupas priekšstati par novērtējuma/novērtējuma pētījuma mērķiem. Kā jau teikts, visu grupu aktori, raksturojot savu pieredzi novērtējuma/novērtējuma pētījuma īstenojumā, skaidri apliecina, ka novērtējuma veikšanas procesā ir vērsti uz konkrēta mērķa sasniegšanu, taču būtiska šo aktoru mērķracionalitātes pazīme ir fakts, ka katra aktoru grupa saredz novērtējuma pētījuma īstenojumā citu mērķi:

- Valsts kancelejas darbinieki kā dominējošo novērtējuma mērķi saskata politikas plānošanas sistēmas uzlabojumu;
- LR ministriju darbinieki – iespēju paplašināt informatīvo bāzi, kas ļauj radīt kvalitatīvu politikas dokumentu;
- Ministri kā – iespēju iegūt argumentus lēmuma pieņemšanai;
- Pētnieki – iegūt metodoloģiski un metodiski precīzus datus, kas atbildētu uz pasūtījuma pētāmajiem jautājumiem.

Sociālās rīcības orientācijas virziens (uz panākumiem vai uz sapratni) novērtējuma īstenojuma ietvaros. Katra aktoru grupa definē novērtējuma mērķi atbilstoši sava rīcības konteksta un sociālās lomas nosacījumiem, kas veido neviendabīgu rīcības motivāciju un stratēģijas īstenojumu. Analizējot informantu izteikumus, ir jākonstatē, ka informantu pieredžu atspoguļojumā spilgti izpaužas katras aktoru grupas līmenī funkcionējošs egocentrisks jeb specifiskajiem grupas mērķiem atbilstošs panākumu kalkulējums saskaņā ar grupai raksturīgo novērtējuma un novērtējuma mērķu izpratni. Ir vēlreiz jāuzsver, ka analizējamās aktoru grupas nevar raksturot kā absolūti homogēnas attiecībā pret novērtējuma rīcības ietvaros konstatēto panākumu kalkulācijas modeli un ka pētījumā ir konstatētas diferencētas pieredzes aplūkojamajos jautājumos, tomēr fiksējamās tendences, kas raksturo katru aktoru grupu kopumā. Tātad katrai grupai raksturīga sava, starpgrupu līmenī savstarpēji atšķirīga mērķracionalitātes virzība, kas ietver arī šai racionalitātes formai specifisko rīcības koordinācijas mehānismu – panākumu egocentrisko kalkulējumu jeb rīcības modeļus, kas nodrošina grupai specifisko mērķu sasniegšanu: gan Valsts kancelejas darbinieki, gan ministriju darbinieki, gan pētnieki, gan ministri kā panākumus novērtējuma veikšanā interpretē atšķirīgas novērtējuma darbību konsekvences. Valsts kancelejas darbinieki kā panākumu interpretē sekmīgu darbību normatīvā regulējuma izstrādes ietvaros, novērtējuma īstenošanas tiesiskā pamatojuma nodrošinājumu un novērtējuma ietvaros īstentās rīcības modeļu tuvināšanos šim regulējumam. Ministriju darbinieku pieredze atklāj vērstību uz normatīvo prasību precīzu ievērojumu attiecībā uz novērtējuma īstenojumu. Pētnieku viedoklis par sekmīgu darbību novērtējuma pētījuma īstenošanā ir saistīts ar precīzu metodoloģiju un datu vākšanas tehniku izvēli, kā arī pasūtījuma līguma prasību precīzu izpildi. Ministru viedoklis par novērtējumu veidojas korelatīvi iespējām to izmantot lēmumu argumentācijā.

Pētījuma dati liecina, ka tikai atsevišķos gadījumos, novērtējuma un novērtējuma pētījuma praksēs iespējams identificēt komunikatīvas jeb uz sapratni orientētas rīcības

stratēģijas pazīmes. Šos gadījumus raksturo visu aktoru rīcību vienojošs mērķis attiecībā uz novērtējumu, kā arī visu konkrētā novērtējuma prakses situācijā iesaistīto aktoru orientācija uz starpsubjektīvu saprašanos. Kāda ministrijas darbiniece, kura apgalvo, ka ministrijas darbības ietvaros vērojama novērtējuma pētījumu izmantošana lēmumos, norāda, ka komunikatīvo saišu un līdzdalības izpausmju klātbūtne novērtējuma pētījuma kontekstā ir obligāta un veido priekšnoteikumus veiksmīgam problēmu risinājumam. Informantes izteikumos skaidri konstatēta visu situācijas regulējumā iesaistīto pušu motivācija un ieinteresētība X programmas atfistībā, kas veido pamatojumu virzībai uz konsensu un novērtējuma darbību atbalstošai un mērķtiecīgai vērstībai uz šī konsensa meklējumiem. Tomēr šādi gadījumi novērtējuma praksē konstatēti tikai atsevišķās ministrijās, jo būtisks priekšnosacījums tam ir, lai politiski risināmā problēma būtu vienlīdz prioritāra visu ietekmēto un ieinteresēto grupu skatījumā, kas politikas veidošanas procesā sastopams ļoti retos gadījumos.

Tomēr dominējoša un informantu izteikumos ļoti spilgti aktualizēta ir tendence pasvītrot citu novērtējumā iesaistīto grupu rīcības neatbilstību sekmīga novērtējuma īstenošanas nodrošinājumam, kas norāda uz visu aktoru grupu vienota priekšstata trūkumu par novērtējuma mērķiem un tam atbilstošām rīcības stratēģijām. Analizējot katras aktoru grupas pārstāvju izteikumus par citu novērtējumā iesaistīto aktoru grupām, atklājas, ka starpsubjektīvās saprašanās līmenis visu 4 aktoru grupu komunikācijas atspoguļojumā, ir vērtējams kā ļoti zems, kaut arī tiešā veidā reti, kad tiek atzīts, ka nepastāv sapratnes starp novērtējumu īstenojošajiem aktoriem. Ir iegūts saturiski daudzveidīgs un plašs izteikumu materiāls, kas atspoguļo katras aktoru grupas vērtējošas atziņas un komentārus, kuri vērsti pret citām aktoru grupām. Šie izteikumi promocijas pētījuma ietvaros tiek kategorizēti kā "uz sapratni orientētas sociālas rīcības" trūkums novērtējuma pētījuma ietvaros. Lai argumentētu apgalvojumu par sapratnes trūkumu starpgrupu komunikācijā, īstenojot novērtējuma aktivitātes, sniegts konsekvīvs strukturēts pārskats, kur atlasīti par tipiskiem uzskatāmi uz citām aktoru grupām vērsti izteikumi.

Izteikumi par citām novērtējumā iesaistītajām aktoru grupām

Valsts kancelejas darbinieki

- par ministriju darbiniekiem

Būtiskākais, kas jādara ierēdniecības līmenim – viņi nedrīkst pieņemt nekvalitatīvus dokumentus. Taču tas ir noticis vairākos gadījumos. (..) iemesli, kāpēc tas tiek darīts, ir dažādi.

Bet ierēdniecības un augstākās ierēdniecības līmenī ir dzirdēti izteikumi, ka novērtējumam nav jēgas. Jā, tādas lietas ir izskanējušas un samērā publiski arī.

- par ministriem

(..) normālos apstākļos, tā izeja būtu tāda, ka politiskā līmeņa lēmuma pieņēmēji uzticētos kaut cik ierēdņiem... Lielā daļā gadījumu, politikas un lēmumi tiek izstrādāti sadarbojoties ar nevalstiskajām organizācijām, darba devējiem, pašvaldību savienību....Jāatrod uzticības kredīts ierēdņiem es tā domāju. It īpaši tas ir stāsts par jaunajiem Ministru kabinetiem, kad viņi ir tikko izveidoti, jo tad ir ļoti grūti strādāt, ja mums neuzticas. Novērtējumu varētu veikt daudz mērķtiecīgāk. Jā, izeja būtu droši vien, ka uzticēties. Vienkārša uzticēšanās un... kaut kādu politisko ambīciju, iespējams, nolikšana malā ...

- par pētniekiem

nav kritiski vērstu izteikumu.

Ministriju darbinieki

- par Valsts kanceleju

Valsts kanceleja pati nezina ko viņa grib ar sākotnējo novērtējumu. Viņi to neslēpj un gaida, ka mēs kaut kā tiksim galā. Sīkāk nepaskaidrojot, un, ... arī neatšifrējot, ko īsti, Valsts kanceleja sagaida, kam tur būtu jābūtu, cik izvērsti un kādā padziļinājuma pakāpē;

- par ministriem

Tik ilgi sēžot ministrijā man tomēr ir radies iespaids, ka nav neviena ministra, kurš personīgi iepazītos ar Ministru Kabineta darba kārtību, ar iekļautajiem jautājumiem, jo viņi vienmēr ir desmitos. To dara ierēdņi. Respektīvi, ja mēs kaut ko rakstam, mēs rakstam viens otram. Lai man nestāsta, ka Ministru Kabinētā kāds ministrs ir izlasījis visus dokumentu pilnībā. (..) Viņi var atļauties nelasīt, nepēīt un neskatīties;

- par pētniekiem

(..) Ja mēs paskatāmies (..) kas notiek institūtos un dažādās pētnieciskās organizācijās, viņi izdomā to aktualitāti paši priekš sevis... un tad, kad viņi teorētiski to izpēta, tas tiek nolikts plauktiņā, tāpēc, ka tas ir tik teorētiski, ka to nevar izmantot. Protams, ka pētniekiem, taču ir jāmeklē kaut kur finansējums. Nu? Kāpēc to nevarētu ministrijai pajautāt? (..) un tā tas kļūst jau par biznesu. Primārais, kas ir nepieciešams, ir finansējums, nevis patiesa pētnieku vēlme iesaistīties procesos. (..) Mēs saskārāmies ar problēmu abos divos gadījumos, kad pasūtījām pētījumus, ka šie pētnieki... viņi izmantoja ļoti daudz, kā lai to pasaka -, bez maz studentu darbus, tad pētījuma rezultāts ir tāda slihta bakalaura līmenī un tas ko mēs sagaidījām, tas parādījās tikai tādā brīdī, kad pieslēdzās pats vadītājs. Cilvēku, kas ir spējīgi analizēt un, un piedāvāt atbilstoša līmeņa analīzi ir ļoti maz.

Pētnieki par

- Valsts pārvaldes darbiniekiem kopumā (Valsts kanceleja + ministriju darbinieki)

Ir gadījumi, kad kvalitatīvi veikt pētījumu ir grūti, jo aģentūra vai iestāde, kas izsludina pētījuma iepirkumu, atstāj tajā visā iepirkuma procedūras birokrātijā divus mēnešus pašam pētījumam. Tad nu, teiksim, divu mēnešu laikā jau jābūt gala rezultātam. Vai nu viņiem bija ātrāk jāizsludina iepirkums, vai nu viņiem bija teiksim pašiem savs darba plāns jāpārskatīto. Tas mani reizēm izbrīna, ka pēkšņi ministrijas vai aģentūras atpakaļ, ka nepieciešams pētījums. Tāda sajūta, ka nekas netiek savlaicīgi ielānots.

Strādājot ar ierēdņiem reizēm sastopies ar divām galējībām. Vai nu tevi spiež iekļauties viņu koncepcijās un iepriekš pieņemtajos viedokļos, vai arī redzi, ka viņiem vispār nav nekādu rīcības plānu, un ka tas jautājums, ko Jums liek pētīt – ir izstrādāt politikas rīcības virzienus

Ministri par

- Valsts pārvaldes darbiniekiem kopumā (Valsts kanceleja+ ministriju darbinieki)

Diemžēl (..) man darbā ļoti pietrūka tādas intelektuālās debātes ar ierēdniecību par iespējamajiem politikas un politiskās rīcības virzieniem ...es nejutu, ka tas viņus tā īpaši ineresētu, kur patiešām virzās politika. Es, protams, negribu vispārināt, ir bijuši ierēdņu vidē arī izņemumi, tomēr, pamatā cilvēki pārvaldē vairās no atbildības. Jo, ja ierēdnis nākta ar saviem priekšlikumiem pie ministra un argumentētu, tad nedomāju, ka vienmēr tiktu atraidīts, taču, tad viņam ir jāuzņemas atbildība...un tas attur no jebkādām iniciatīvām

- par pētniekiem

(..) Ja mēs runājam vispār par neatkarīgiem izvērtējumiem: politikas izvērtējumiem, struktūru izvērtējumiem un tā tālāk, tad viņi reāli valstī neekssitē. Es vismaz neesmu saskāries ar tiešām neatkarīgu pētnieku darbu... visur, kur es tādus pētījumus esmu redzējis, tu tāpat redzi pirkstu, kas ir pielikts pie tā, lai ievirzītu vienā vai otrā virzienā;

(..) Varu pateikt, kā bieži vien ir Latvijā: ir atsevišķi, individuāli dažādu sociālo objektu pētnieki, kuriem katram ir kāda aizmugure. Bieži vien arī, – nu saprotams, bez pārmetumiem, viņiem ir finansiālas intereses, jo arī pētniekiem ir jādzīvo...bet gala rezultāts, kurš paliek, saliekot kopā divu, trīs pētījumu rezultātus, kuri veikti tajā pašā laikā periodā, – tad ir tāds, ka politiķiem nākas to visu atskaišu blāķi krāmēt kaudzītē, nesaprotot, kas tur ir..

(..) mums Latvijā visa pētniecības zinātne ir pārākama, tāpat kā mediji– visi ir pārkami, mums nav neviena neatkarīga medija īstenībā. Kā to visu var izmainīt? Nezinu. Pētniecībā mēs pētam to, ko mēs esam iesākuši pētīt. Un tam mēs ņenam zinātnes naudu un vienkārši reproducējam to pašu, ko mēs visu laiku esam pētījuši, tāpēc mums, šīs jaunās lietas, ko mums vajadzētu ekonomikā, ...mēs atražojam vienkārši to, kas padomju gados kā ir iesācies. Un tas, kas, savukārt nāk jauns no malas klāt, tiešām varbūt ar svaigām idejām,– tiek saknē izcirsts un izstumts, tāpēc ka arī pētnieku lauciņā ir sava veida... zinātnes mafija, sava veida auditoru mafija un tamlīdzīgi.

Interviju citātos iekļautie raksturojumi par citu novērtējumā/novērtējuma pētījuma iesaistīto aktoru rīcību atklāj ne vienmēr publiskajā telpā skaidri redzamas un aktualizētas neuzticības un neizpratnes izpausmes šo grupu savstarpējā percepcijā, kas tomēr ietekmē sekmīgas sadarbības attīstību novērtējuma pētījuma jomā. Informantu izteikumos pārējo iesaistīto aktoru grupu rīcība un šīs rīcības motivācija tiek kvalificēta kā traucējoša sekmīga novērtējuma veikšanai, tai skaitā, novērtējuma rezultātu izmantojumu kavējoša. Katras aktoru grupas pieredzē ir gadījumi, kad citu iesaistīto grupu novērtējuma kontekstā īstenotās rīcības mērķi nesakrīt ar viņu pašu mērķiem īstenojot ar novērtējumu saistītu rīcību. Tas vēlreiz norāda uz vienotas mērķracionālītes izpausmēm īstenojot novērtējumu tikai vienas aktoru grupas sociālās rīcības robežās, bet neatklāj visu iesaistīto aktoru grupu mērķtiecīgu rīcības koordināciju atbilstoši vienotai izpratnei par novērtējuma jēgu.

Var rezumēt, ka katrai aktoru grupai ir noteikts priekšstats par novērtējuma/novērtējuma pētījuma mērķiem, kas nosaka tai specifisku sociālās rīcības orientāciju novērtējuma īstenojuma gaitā, kā arī ietekmē katras grupas priekšstatus par sekmīga novērtējuma nosacījumiem, kas nodrošinātu zināmus “panākumus” šīs rīcības īstenojuma rezultātā: vai nu politikas plānošanas sistēmas uzlabojumu, vai kvalitatīvi sagatavotu politikas plānošanas dokumentu, vai sev vēlama lēmuma pieņemšanu, vai metodoloģiski un metodiski precīzi īstenoju pētījumu, kas nodrošinās līgumsaistību kvalitatīvu izpildi.

Tātad novērtējuma īstenojuma prakses atspoguļojumā respondentu izteikumos kā dominējoša aktualizējas uz panākumiem orientēta sociālās rīcības stratēģija, kas atbilst mērķracionālas rīcības tipam, taču šīs stratēģijas nav vienotas visu iesaistīto aktoru grupu rīcībā, ja to analizējam novērtējuma/novērtējuma pētījuma mērķu un īstenojuma kontekstā.

Sociālās rīcības plānu koordinējums (egocentrisks panākumu kalkulējums vai rīcības plānu savstarpēja saskaņošana, pamatojoties uz kopēju situācijas definējumu).

Vienota priekšstata trūkums par novērtējuma būtību, mērķiem, funkcijām, priekšnosacījumiem un praktisko izmantojumu rada atšķirīgas sociālās rīcības mērķu izpratnes un zināmā mērā paredz novērtējuma birokratizācijas riskus, jo novērtējuma jēga konstituējas tikai katras aktoru grupas uztvēruma robežās, kas lielā daļā gadījumu nesakrīt ar sadarbības partneru novērtējuma jēgas izpratni. Lai arī visu iesaistīto grupu pārstāvji norāda uz sadarbības nepieciešamību novērtējuma īstenojuma gaitā, informantu atklātā pieredze neļauj saskatīt kopēja situācijas definējuma pazīmes jeb virzību uz vienotu izpratni par novērtējuma mērķiem, kas pārsniegtu katras aktoru grupas rīcības segmenta robežas. Katras informantu grupas ietvaros ir cilvēki, kuri uzsver dažādu faktoru nozīmi, kuri varētu sekmēt sadarbību novērtējuma gaitā un panākt novērtējuma lielāku praktisko nozīmi. Zemāk citēti izteikumi par sadarbības nepieciešamību starp novērtējumā iesaistītajām aktoru grupām starp novērtējumā iesaistītajām aktoru grupām.

Ministrs:

Šī mijiedarbība ir absolūti, absolūti nepieciešama un kādu ieinteresēto grupu paņemot nost no iespējas ietekmēt novērtējuma gaitu, var ar diezgan lielu pārliecību nonākt pie kļūdaina rezultāta. Es šeit teiktu, ka ļoti būtiska ir šī sadarbība, šī vēlme atrast kopīgu risinājumu iespēju. Bet vajadzība ir iekšēji piekāpties arī pretējam viedoklim. Šeit, protams, svarīgi, lai pētniecības rezultāti būtu neapšaubāma, ja viņa ir uzticama!

Pētnieks:

Izvērtējuma pētījums noteikti nav iespējams strādājot pilnīgi noslēgti, ka klients sēž otra galda galā un pasaka: man vajag par šo procesu uztaisīt izvērtējumu, un es saku, es aiziešu, teiksim, pēc trīs mēnešiem atnāksšu un atnesīšu. Izvērtējuma pētījumā principā tur vajadzētu mazliet savādāk strādāt kopā... Objektīvi un pilnvērtīgi novērtējumu var nodrošināt, ja pētnieks piedalās tajā darba grupā, kur tiek izstrādāta jaunā politikas iniciatīva vai īstenota programma.

Ministrijas darbinieks:

Vērtēt ir ļoti jāmāk. Tā ir ļoti, ļoti nopietna dziļa prasme, kura ir jāattīsta un tas ir jādara, iesaistot gan pētniekus, gan sociālos partnerus. Es teikšu, ir diezgan bezatbildīgi vērtēt bez komunikācijas, bez apspriešanās izteikt savus vērtējumus

Valsts kancelejas darbinieks:

Kamēr mēs „kuļamies” vieni paši kā Valsts kanceleja, tas ir pilnīgi bezcerīgi kaut ko panākt kādas problēmas risinājumā. Tad, kad mēs esam kopā ar sociālajiem partneriem un to darām, kad mēs veicam izvērtējumu – ir jau labāk, bet, kad to saka neatkarīgi pētnieki, tad tomēr šim viedoklim ir cits svars. Un šiem visiem izteikumiem ir nozīme – gan labas politikas veidošanai, gan sabiedrībai un arī pēc būtības, jo, nu, tomēr tas tad ir īsts novērtējums.

Gan ministra, gan pētnieka, gan ministrijas darbinieka, gan Valsts kancelejas darbinieka paustais saturiski raksturo dažādus aspektus novērtējuma īstenošanā, tajā pašā laikā visi izteikumi ir vērsti uz sadarbības faktora kā sekmīga novērtējuma obligātu priekšnosacījumu. Tiek minēta gan katras iesaistītās grupas viedokļa nozīme korporatīvās sadarbības attīstībā, gan izvērstas komunikācijas un līdzdalības nepieciešamība novērtējuma pētījuma īstenojuma gaitā, gan komunikācijas nozīme vērtējuma sprieduma konstitūēšanā, gan sociālo partneru un pētnieku informatīvā atbalsta nepieciešamība konkrētas politikas iniciatīvas izstrādē un sociālo problēmu risinājumā. Taču, kā liecina informantu pieredze, šo faktoru klātbūtne nav sistemātiska novērtējuma prakses ietvaros īstenotajā sociālajā rīcībā. Tā vairāk definēta kā vēlamiņa, kas aktualizēta tikai atsevišķu informantu izteikumos.

Tāpat nav iespējams runāt par vienotu un visām aktoru grupām kopēju skatījumu uz novērtējumu un novērtējuma pētījuma mērķu un jēgas definējumu, kas ļautu īstenot vienotu un koordinētu rīcību novērtējuma mērķu īstenošanā un novērtējuma jēgas konstitūēšanu sociālo problēmu risinājuma meklējumu un/vai šo risinājuma modeļu identificēšanas kontekstā.

Novērtējumā iesaistīto aktoru intervijās atspoguļotā pieredze ļauj kā dominējošu novērtējuma pētījuma īstenojumā identificēt mērķracionālu sociālās rīcības stratēģiju, kuras īstenošanās katras iesaistītās aktoru grupas rīcības segmentā neparedz novērtējuma vienotas mērķizpratnes, tai skaitā praktiskās nozīmes konstitūēšanos plašākas rīcības sistēmas kontekstā. Nepastāv vienota sociālās rīcības koordinācijas mehānisma iepretim novērtējuma un novērtējuma pētījuma īstenojuma praksei. Komunikatīvās racionalitātes rīcības stratēģijas, kuras paredz uz sapratni orientētas sociālās rīcības īstenojumu, ir konstatējamas Latvijas politikas veidošanas vidē, taču to izpausmes ir vērtējamas kā situatīvas un netipiskas.

Novērtējumā iesaistīto aktoru grupu rīcības racionalitātes modelis ir saistīts ar novērtējuma praktiskas izmantošanas iespējām un izpausmēm. Uz praktisku izmantojumu orientētā novērtējuma pieeja paredz visu novērtējumā iesaistīto pušu intensīvu sadarbību visu novērtējuma pētījuma metodoloģisko soļu ietvaros, tai skaitā, novērtējuma agrīnajās fāzēs īstenotu vienošanos par novērtējuma un/vai novērtējuma pētījuma praktiska izmantojuma formām un galveno novērtējuma izmantotāju identificēšanu. Šāda sadarbība (kas sekmētu novērtējuma praktisko izmantošanu) iespējama pastāvot komunikatīvās rīcības modelim, kas raksturo sociālās rīcības subjektu orientāciju uz saprašanos un savstarpēju rīcības koordināciju ar "saprašanās aktu" palīdzību. Latvijas politikas veidošanas vidē novērtējuma pētījuma praksē iesaistīto aktoru dominējošais mērķracionālā rīcības modelis būtiski apgrūtina vienotu priekšstatu uzturēšanu par novērtējuma pētījuma praktisku izmantošanu, jo katra aktoru grupa uztur spēkā citu priekšstatu par panākumiem jeb sekmīgiem rīcības rezultātiem. Arī novērtējuma procedūra ne formāli, ne neformāli neietver debates/vienošanos par novērtējuma rezultātu izmantošanas modeļiem un izmantošanas subjektiem. Neskatoties uz normatīvi definētajiem novērtējuma mērķiem LR tiesību aktos un katra novērtējuma pētījuma iepirkuma tehniskajā specifikācijā, kuri formāli definē vienotu novērtējuma mērķu ietvaru, katras aktoru grupas ekspektācijas attiecībā uz novērtējuma praktisko nozīmi ir atšķirīgas. Šāda Latvijas politikas veidošanas vidē tipiska novērtējumā iesaistīto aktoru diferencēta mērķracionālas rīcības stratēģija nav savietojama ar *uz praktisku izmantojumu orientētu novērtējuma pieeju*. Pastāvot novērtējumā iesaistīto aktoru mērķracionālas rīcības tipa dominantei, pašreizējo novērtējuma pētījuma praktiskā izmantojuma praksi raksturo izteikta atkarība no situācijas (politiskā, ekonomiskā) konteksta, novērtējuma rezultāti var un kļūst par varas resursu ziņā nozīmīgāko aktoru – ministru argumentācijas manipulācijas instrumentu.

Komunikatīvās rīcības (racionalitātes) stratēģija novērtējuma praksē iesaistīto aktoru sadarbībā ir uz praktisku izmantojumu orientētas novērtējuma pieejas attīstību sekmējošs faktors, taču tā nav tipiska pašreizējai politikas vērtēšanas praksei Latvijas politikas veidošanas vidē.

SECINĀJUMI

Atbilstoši promocijas darba teorētiskajā daļā izstrādātajai problēmas konceptuālajai izpratnei, tika īstenots promocijas darba empīriskais pētījums, kura rezultāti ļauj izdarīt sekojošus secinājumus.

I Novērtējuma prakses vispārējs raksturojums. Latvijas politikas veidošanas vidē īstenoto novērtējumu veidus un metodiku reglamentē LR normatīvo aktu kopums. Normatīvo aktu ietvaros novērtējuma jēdziens tiek definēts, izmantojot šaurākas nozīmes terminu *ietekmes novērtēšana*. Ar *ietekmes novērtēšanu saprot metožu un procedūru kopumu, kuru plānošanas dokumenta izstrādātājs izvēlas un veic, lai prognozētu plānoto lēmumu sociāli ekonomisko ietekmi un noteiktu pieņemto lēmumu radītās sekas*. Normatīvie dokumenti paredz noteiktu kārtību, kā tiek īstenots *sākotnējais jeb ex-ante novērtējums, starpposma jeb vidējā termiņa novērtējums un gala ietekmes jeb ex-post novērtējums*. Novērtējuma prasības tiek reglamentētas gan politikas plānošanas dokumentu sagatavošanai, gan tiesību aktu izstrādes procedūrai.

LR Normatīvie akti nereglamentē gadījumus, kad novērtējuma procedūra tiek īstenota kā politikas plānošanas dokumenta vai tiesību akta sagatavotājinstitūcijas iekšējs novērtējuma pētījums, kad – kā ārējs (ārpakalpojums jeb pasūtīts novērtējuma pētījums) pētījums. Praksē novērtējuma vajadzībām nepieciešamo pētījumu veikšanu būtiski ietekmē atbilstošās ministrijas rīcībā esošie finanšu resursi, kuri izmantojami pētījuma vajadzībām, kā arī ministrijas vēsturiski izveidojusies saikne ar pētnieciskām struktūrām gan Latvijā, gan ārpus tās. LR ministrijās ir pazīstami un tiek izmantoti visi LR normatīvajos aktos minētie novērtējuma veidi, kā arī piemērotas Eiropas Komisijas noteiktās prasības novērtējumam, taču, informantu pieredze neuzrāda zināšanas un praksi, kur tiktu piemērotas konkrētas novērtējuma pieejas.

Neskatoties uz vienotu novērtējuma tiesiski normatīvo regulējumu, nav iespējams runāt par vienotu novērtējuma pētījuma praksi Latvijas valsts pārvaldē. Informantu pieredzes atspoguļojums intervijās neļauj arī konstatēt vienotas, noturīgas novērtējuma tipus un paņēmienus apzīmējošas terminoloģijas lietojumu ikdienas komunikācijā. Radikāli atšķiras noteiktu novērtējumu veidu īstenošanas kvantitāte un kvalitāte jeb reālās novērtēšanas prakses dažādās ministrijās.

LR ministrijās pastāv atšķirīgas metodoloģiskas un metodiskas pieejas novērtējumu veikšanai un to darbiniekiem ir atšķirīgas zināšanas un pieredze novērtējuma jautājumos. Dati liecina, ka izteikti variablas un vāji reflektētas ir situācijas, kuras varētu definēt kā novērtējuma bāzes pamatojumu. Iegūtie dati neatklāj metodoloģisku praksi, kurā novērtējuma uzsākšanas fāzē – formāli vai neformāli – tiktu noteikts, kāds ir galvenais novērtējuma metodoloģiskais mērķis: veikt *novērtējumu padziļinātu zināšanu ieguvei* kādā specifiskā jomā jeb nozarē; vai veikt *novērtējumu, lai atskaitītos*, kas izpaužas kā rezultātu un efektivitātes mērījums, vai veikt – *novērtējumu attīstībai*, kas izpaužas kā novērtējuma atbalsts institūcijas stiprināšanai. Novērtējuma darba uzdevumā lielākajā daļā gadījumu netiek definēts, kādi ir/būs iegūstamo datu tālāka izmantojuma konteksta nosacījumi. Saskaņā ar promocijas darba teorētiskajā daļā iegūto atziņu, sākotnējais novērtējuma pētījuma informatīvo vajadzību kopums ietver arī ideju par datu derīgumu un relevanci konkrētajam politikas veidošanas kontekstam, kas lielā mērā izšķir novērtējumā izmantoto pieeju izvēli. Latvijas politikas veidošanas vidē rezultātu izmantojums tiek skatīts kā no novērtējuma metodoloģiskā procesa atrauts process, kas ir situācijas (politiski ekonomiskā konteksta) ietekmēts, jo pirms novērtējuma nav korekti fiksēts visu iesaistīto grupu informatīvo vajadzību precizējums.

Pētnieku vidū pastāv teorētiskajās zināšanās un praktiskajā pieredzē balstītas zināšanas par novērtējumu veidiem. Visi pētnieki tās apguvuši individuālās pašizglītības

un/vai tālākizglītības ietvaros, kā arī ilgstošas novērtēšanas un novērtējuma pētījumu veikšanas prakses ietvaros.

Ministru vidū ir ļoti izteikti diferencētas zināšanas gan par novērtējuma veidiem, gan par novērtējuma piemērošanas gadījumiem: informanti apliecināja gan augsti profesionālu izpratni par novērtējumu paņēmieni daudzveidību, gan galēju neorientēšanos novērtējuma paņēmieni klasifikācijas terminoloģijā, gan novērtēšanas jēgas un nozīmes absolūti savstarpēji atšķirīgu interpretāciju.

II Priekšstati par novērtējuma būtību un mērķi. Visas novērtējumā un novērtējuma pētījumā iesaistītās grupas – Valsts kancelejas darbinieki, LR ministriju darbinieki, pētnieki un ministri – atšķirīgi raksturo novērtējuma būtību un mērķus

- Valsts kancelejas darbinieki akcentē novērtējumu kā politikas plānošanas sistēmas elementu un, pamatojoties šajā skatījumā, vērtē tā mērķus un funkcijas;
- LR ministriju darbinieku viedokļi ir diferencēti, taču kopējais ir priekšstats, ka novērtējums ir informatīvi atbalstošs politikas dokumenta tiesību akta vai cita lēmuma sagatavošanā, tātd galvenā tā funkcija ir izzinošā;
- Pētnieku viedokļi jautājumā par novērtējuma būtību nav viendabīgi, taču nav arī savstarpēji izslēdzoši. Par dominējošu var uzskatīt pētnieku viedokli, ka novērtējuma pētījuma galvenais mērķis ir atbildēt uz novērtējuma pasūtītāja definētajiem pētāmajiem jautājumiem;
- Ministru dominējošais viedoklis ir priekšstats, ka novērtējums ir ierēdņu sagatavota lēmumu projektu pavadoša informācija, kura bieži neatbilst lēmuma pieņemšanas kontekstam.

Arī novērtējuma un novērtējuma pētījuma funkciju izpausme tiek interpretēta atšķirīgi, starpgrupu līmenī ir konstatēti arī savstarpēji izslēdzoši izteikumi.

III Priekšstati par novērtējuma pētījuma praktisko izmantojumu. Priekšstati par novērtējuma pētījuma praktiska izmantojuma priekšnosacījumiem informantu grupās diferencējas atbilstoši izpratnei par novērtējuma mērķiem. Tā kā novērtējuma īstenošanā iesaistītās grupas katra ar novērtējumu saista atšķirīgu mērķu sasniegšanu, tad nepastāv vienots vai sistematizējams priekšstats par novērtējuma praktiskā izmantojuma priekšnosacījumiem. Visi informantu nosauktie priekšnosacījumi ir fiksēti kā praksē (Latvijas politikas veidošanas vidē) atsevišķos gadījumos pastāvoši, tomēr biežāk tiek norādīts uz šo priekšnosacījumu trūkumu.

Novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes jēdzieniskā izpratne informantu vidē nosaka arī priekšstatus par šī fenomena praktiskās nozīmes izpausmēm Latvijas politikas veidošanas vidē. Informantu priekšstati kategorizēti atbilstoši novērtējuma izmantošanas *instrumentālajai* izpratnei un novērtējuma praktiskās izmantošanas “*apgaismojošajai*” izpratnei.

Novērtējot dažādās novērtējuma praktiskās nozīmes izpratnes informantu grupās, var secināt, ka dominē informantu novērtējuma praktiskās izmantošanas koncepta izpratne, kura pamatojas priekšstatā par novērtējuma *instrumentālu* izmantošanu. Tā ietver ideju par politikas novērtējumā izstrādātās lēmuma alternatīvas “ieistrādi” jeb izmantošanu politiskajā lēmumā. Šis izpratnes ietvaros tiek lietots jēdziens “labs novērtējums”, ar ko galvenokārt tiek saprasta rūpīgi izstrādāta argumentācija kādam lēmuma variantam. No izteikumu konteksta izriet, ka šāds novērtējuma izmantošanas izpratnes veids asociatīvi ir saistīts ar novērtējumu kā pareizā, neatkarīgā objektīvā viedokļa paudēju par kādu alternatīvu, kuru kādā konkrētā kontekstā var pieņemt vai nepieņemt politiskais lēmējs. Ja novērtējuma rezultātā atīstīta politiskā iniciatīva netiek izmantota politiskajos lēmumos, tad tiek konstatēts, ka novērtējumam nav praktiskas nozīmes.

Informanti, kuri jēdzienam “novērtējuma izmantošana” piešķir instrumentālu nozīmi, norāda uz gadījumiem, kad novērtējums gan tiek, gan netiek izmantots, lēmumos.

Tomēr šajos izteikumos dominē priekšstats, ka tikai specifiskos gadījumos novērtējums kvalificējas kā "izmantojams", jo ir iesaistīts politiskajos procesos, kuri atstāj ļoti lielu ietekmi uz novērtējuma rezultātu interpretāciju, pielietojamību un to izmantošanu.

Novērtējuma praktiskās izmantošanas "apgaismojot" izpratne ir skatāma kā netipiska. Šis novērtējuma izpratnes veids ir saistīts ar dažādo aktoru grupu atšķirīgajiem ieguvumiem, kas veidojas novērtējuma rezultātā, piemēram, - novērtējuma praktiskā nozīme izpaužas informatīvajos ieguvumos gan ierēdņu, gan politiķu grupai, sniedzot iespēju iegūt plašāku, kompleksu skatījumu uz analizējamo problēmu. Šajā kontekstā tiek pievērsta uzmanība komunikatīvajai pieredzei, kas attīstās politikas veidošanas praksē situācijās, kad vienas un tās pašas problēmsituācijas atrisināšanā dažādas interešu grupas un politiskās partijas saskata dažādus risinājumus kā labākos un nevar rast kompromisu. Novērtējuma pētījums šādā gadījumā iegūst īpašu saistošo lomu starpgrupu komunikācijas uzturēšanā. Tikai atsevišķas informantu pieredzes iespējams klasificēt kā atbilstošas "apgaismojošās" novērtējuma rezultātu praktiskās izmantošanas izpratnei (ar to saprotot situāciju, kad novērtējuma rezultātā pasūtītājs tiek "apgaismots" attiecībā pret konkrētu problēmas uzstādījumu, (tātad tas tiek izskaidrots), kā arī tādējādi, ierosinot pārmaiņu procesus), kas ļauj skatīt novērtējumu kā noteiktām vērtībām un prioritātēm atbilstošu problēmu risināšanu darbību, nevis formāli definētu mērķu sasniegšanas procesu. Informantu izteikumos par novērtējuma praktisko nozīmi reti kā relevanta tēma aktualizējas "problēmas risinājuma meklējumi"/"problēmas atrisinājuma modeļi".

Novērtējumā un novērtējuma pētījumā iesaistīto aktoru atšķirīgie priekšstati par novērtējuma aktivitāšu mērķiem, pastāvot novērtējuma instrumentālas izmantošanas izpratnei, šo grupu komunikācijā rada priekšnoteikumus novērtējuma nozīmes samazinājumam

Informantu pieredze nevienā novērtējuma procesā iesaistītajā grupā neatspoguļo centienus attīstīt praksi, kad agrīni tiek identificēti iespējamie novērtējuma rezultātu izmantotāji un tie tiktu iesaistīti visās novērtējuma veikšanas fāzēs, tādējādi kļūstot par novērtējuma līdz – īstenotājiem.

Informantu pieredze nevienā novērtējuma procesā iesaistītajā grupā neatspoguļo centienus novērtējuma rezultātu izmantošanu izdalīt kā atsevišķu soli novērtējuma loģiskajā struktūrā. Gandrīz neviens no novērtējuma procesā iesaistīto aktoru grupu dalībniekiem neatspoguļo pieredzi, ka novērtējuma rezultāti jāpakļauj īpašiem analīzes paņēmieniem, kas rezultātos fiksēto informāciju adaptē optimālākai izmantošanai lēmumos.

Latvijas politikas veidošanas vidē nav iespējams kā tipisku identificēt uz praktisku izmantojumu orientētu novērtējuma pieeju. Pašreiz īstenotajā novērtējuma praksē gadījumos, kad tiek īstenots iekšējais novērtējums, dominē uz vērtējumu orientēta pieeja, bet gadījumos, kad novērtējums tiek īstenots kā novērtējuma pētījums (novērtējuma pētījums kā ārpakalpojums), dominē uz metodēm orientēta pieeja.

IV Novērtējuma pētījuma īstenojuma procesā iesaistīto aktoru sociālās rīcības tipi. Novērtējuma pētījuma īstenojuma procesā iespējams identificēt tajā iesaistīto aktoru atšķirīgus rīcības tipus. Visu informantu grupu pieredzes un intervijās paustās ievirzes attiecībā uz rīcības pašnovērtējumu novērtējuma un/vai novērtējuma pētījuma praksēs apliecina, ka pastāv racionālas rīcības pazīmes. Informantu izteikumi kā **dominējošo racionālās rīcības modeli novērtējuma īstenojumā ļauj identificēt mērķracionālu rīcību**, bet kā ļoti **vāji izteiktas** un tikai atsevišķos novērtējuma rīcību segmentos konstatējamas – **kommunikatīvās rīcības izpausmes**. Mērķracionālas rīcības stratēģijas izpausmes ir konstatējamas visu informantu grupu ievirzēs: Valsts kancelejas darbinieku, LR ministriju darbinieku, pētnieku un ministru. Visu grupu aktori novērtējuma veikšanas procesā ir uz panākumiem orientēti un vērsti uz konkrēta mērķa sasniegšanu Taču būtiska šo aktoru

mērķracionalitātes pazīme ir fakts, ka katra aktoru grupa saredz novērtējuma pētījuma īstenojumā citu mērķi:

Tādējādi katrai grupai raksturīga specifiska mērķracionalitātes virzība, kas ietver arī šai racionalitātes formai specifisko rīcības koordinācijas mehānismu – panākumu egocentrisko kalkulējumu. Katra aktoru grupa kā panākumus novērtējuma veikšanā interpretē atšķirīgas novērtējuma darbību konsekvences.

Tikai atsevišķos gadījumos novērtējuma un novērtējuma pētījuma praksēs iespējams identificēt komunikatīvas jeb uz saprašanos orientētas rīcības stratēģijas pazīmes. Šos gadījumus raksturo visu aktoru rīcību vienojošs mērķis attiecībā uz novērtējumu, kā arī visu konkrētā novērtējuma prakses situācijā iesaistīto aktoru orientācija uz starpsubjektīvu saprašanos.

V Novērtējumā iesaistīto aktoru grupu rīcības racionalitātes modelis ir saistīts ar novērtējuma praktiskas izmantošanas iespējām un izpausmēm. Uz praktisku izmantojumu orientētā novērtējuma pieeja paredz visu novērtējumā iesaistīto pušu intensīvu sadarbību visu novērtējuma pētījuma metodoloģisko soļu ietvaros, arī novērtējuma agrīnajās fāzēs īstenotu vienošanos par novērtējuma un/vai novērtējuma pētījuma praktiska izmantojuma formām un galveno novērtējuma izmantotāju identificēšanu. Šāda sadarbība (kas sekmētu novērtējuma praktisko izmantošanu) iespējama, pastāvot komunikatīvās rīcības modelim, kas raksturo sociālās rīcības subjektu orientāciju uz saprašanos un savstarpēju rīcības koordināciju ar “saprāšanās aktu”. Latvijas politikas veidošanas vidē novērtējuma pētījuma praksē iesaistīto aktoru dominējošais mērķracionalitātes rīcības modelis būtiski apgrūtina vienotu priekšstatu uzturēšanu par novērtējuma pētījuma praktisku izmantošanu, jo katra aktoru grupa uztur spēkā citu priekšstatu par panākumiem jeb sekmīgiem rīcības rezultātiem. Arī novērtējuma procedūra ne formāli, ne neformāli neietver debates/vienošanos par novērtējuma rezultātu izmantošanas modeļiem un izmantošanas subjektiem. Neskatoties uz normatīvi definētajiem novērtējuma mērķiem LR tiesību aktos un katra novērtējuma pētījuma iepirkuma tehniskajā specifikācijā, kuri formāli definē vienotu novērtējuma mērķu ietvaru, katras aktoru grupas ekspektācijas attiecībā uz novērtējuma praktisko nozīmi ir atšķirīgas. Šāda Latvijas politikas veidošanas vidē tipiska novērtējumā iesaistīto aktoru diferencēta mērķracionālas rīcības stratēģija nav savietojama ar *uz praktisku izmantojumu orientētu novērtējuma pieeju*. Pastāvot novērtējumā iesaistīto aktoru mērķracionālas rīcības tipa dominantei, pašreizējo novērtējuma pētījuma praktiskā izmantojuma praksi raksturo izteikta atkarība no situācijas (politiskā, ekonomiskā) konteksta, novērtējuma rezultāti var un kļūst par varas resursu ziņā nozīmīgāko aktoru – ministru argumentācijas manipulācijas instrumentu.

Komunikatīvās rīcības (racionalitātes) stratēģija novērtējuma praksē iesaistīto aktoru sadarbībā ir *uz praktisku izmantojumu orientētas novērtējuma pieejas* attīstību sekmējošs faktors, taču tā nav tipiska pašreizējai politikas vērtēšanas praksei Latvijas politikas veidošanas vidē.

VI Pašreiz Latvijas politikas veidošanas vidē dominējošajai novērtējuma/ novērtējuma pētījuma īstenojuma praksei tipiskais mērķracionālas rīcības stratēģijas modelis apdraud uzticību novērtējuma pētījumam un var samazināt gan politikas veidotāju interesi par šo lietīšķo pētījumu veidu, gan sociālo pētījumu un zinātniskās argumentācijas izmantojumu Latvijas sociālo problēmu risinājumu identificēšanā. Uz praktisku izmantojumu vērsta novērtējumu pētījumu prakse kalpotu par organisku pamatojumu visu iesaistīto (šobrīd separāti darbojošos) aktoru komunikatīvās rīcības stratēģijas attīstībai un uz savstarpēju sapratni vērstam dialogam, kas sekmētu konsensa meklējumus un panākšanu politiskajos lēmumos. Novērtējuma pētījuma “apgaismojošās” izmantošanas izpratne un prakse sekmētu ne tikai politikas dienas kārtībā nonākušo sociālo problēmu

cēloņu vispusīgāku analīzi un objektīvāku, no politiskās konjunktūras brīvu politisko risinājumu modeļu identificēšanu, bet arī veidotu strukturālu ietvaru komunikācijai starp pētniekiem – politiski risināmās problēmas skartajām sabiedrības grupām – politikas plānotājiem – politiskajiem lēmējiem. Informantu ilustrētie minētās prakses (sk. *“apgaismojošās” izmantošanas prakse*) gadījumi liecina, ka iesaistīto aktoru sadarbības formāts novērtējuma pētījuma ietvaros mērķtiecīgi un racionāli sekmē kopīgas situācijas izpratnes attīstību un konstitūē efektīvu sociālo problēmu risinājumu izstrādi un īstenošanu politikas veidošanā.

Ieteikumi, kā sekmēt novērtējuma pētījuma praktiskās nozīmes nostiprināšanos Latvijas politikas veidošanas vidē.

Nostiprināt un konkretizēt politikas plānošanas dokumentu normatīvo raksturu un attīstīt pēctecīgu to sasaiti ar rīcībpolitikas un budžeta plānošanas lēmumiem, tādējādi palielinot gan politikas plānošanas dokumentu praktisko nozīmi kopumā, gan novērtējuma kā to zinātniski analītiskā pamatojuma specifisko nozīmi. Ieteikums attiecas uz plašākām Latvijas politikas veidošanas normatīvām un kultūras izmaiņām un norāda uz sistēmisku izmaiņu nepieciešamību, kas sekmētu arī novērtējuma/novērtējuma pētījuma statusa un praktiskās nozīmes maiņu.

Attīstīt novērtējuma/novērtējuma pētījuma īstenošanā uz praktisku izmantojumu vērstu novērtējuma/novērtējuma pētījuma pieeju, pirmkārt, pirms novērtējuma pētniecisko aktivitāšu uzsākšanas, precizējot novērtējuma pamatojumu, tā vispārējo virzību/mērķi un nosacījumus; otrkārt, mērķtiecīgi un agrīni identificējot iespējamus novērtējuma rezultātu izmantotājus un iesaistīt tos visās novērtējuma veikšanas fāzēs.

Novērtējuma/novērtējuma pētījuma plānošanā novērtējuma rezultātu izmantošanu izdalīt kā atsevišķu soli novērtējuma procesa struktūrā. Attīstīt novērtējuma rezultātu analīzes paņēmienus, kas ļautu iegūtos datus un fiksēto informāciju adaptēt optimālākai izmantošanai lēmumos.

Attīstīt komunikācijas un sadarbības formas starp visām novērtējuma procesā iesaistītajām aktoru grupām – valsts pārvaldē strādājošajiem, pētniekiem un politiķiem – novērtējuma procesa kontekstā, sekmēt kopējas izpratnes veidošanos par novērtējuma/novērtējuma pētījuma mērķiem sistēmiskā nozīmē un katrā konkrētā gadījumā.

Precizēt novērtējuma vajadzībām pasūtīto pētījumu iepirkuma procedūru, paplašinot pasūtītāja puses un pētnieku puses sadarbības iespējas un sekmējot abu pušu savstarpējo izpratni par novērtējuma kontekstu un mērķiem.

Sekmēt valsts pārvaldes darbinieku izpratni par novērtējuma pieeju daudzveidību un metodoloģiskajām īpatnībām uz praktisku izmantojumu vērstā novērtējuma gadījumā.

Nostiprināt novērtējuma/novērtējuma pētījuma dialoga funkciju, sekmēt tā praktiskās nozīmes *“apgaismojošo”* izpratni. Attīstīt un akcentēt novērtējuma/novērtējuma pētījuma kā problēmas risinājuma meklējumu diskursu.

Zinātniskās publikācijas par promocijas darba tēmu

Publikācijas (raksti) recenzējamos un tiem pielīdzināmos zinātniskos izdevumos

1. Lake A. Rationality and utility of evaluatio research in policy making. In: *Studies of Transition States and Societies*. Vol. 3, Issue 3. Tallin University, 2011, p. 64–82.
2. Laķe A. Novērtējuma pētījuma izmantošana Latvijas politikas veidošanas vidē: mērķa racionalitātes un komunikatīvās racionalitātes izpaušmes. *LU Raksti*. 769. sēj. *Socioloģija*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 67.–87. lpp.
3. Lake A. Aspects of Culture Policy Development under Economically Critical Circumstances: The Necessity for Culture Policy Assessment. In: *Culture management. Kulturmanagement. Zarzadzanie Kultura*. Krakow: Jagiellonian University, 2011, 50 p.
4. Laķe A. Novērtējuma pētījuma izmantošanas prakse veselības aprūpes politikas veidošanā Latvijā: Problēmas un risinājumi. *Rīgas Stradiņa universitāte. Zinātniskie raksti: 2010. gada Sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas: Ekonomika. Komunikācija. Politika. Socioloģija. Sociālā politika un sociālais darbs. Tiesības*. Rīga: RSU, 2011, 137.–146. lpp.
5. Laķe A. Novērtējuma pētījumu izmantošana politikas vērtēšanā: metodoloģiskās problēmas. *International Scientific Conference "New dimensions in the development of society"*. Jelgava: LLU, 2009.
6. Mazūre V., Laķe A. Rīcības pētījuma (*action research*) izmantošana sociālā darba pētniecības praksē. *Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti. 2008. gada sociālo zinātņu pētnieciskā darba publikācijas*. Rīga: RSU, 2009, 58.–63. lpp.

Publikācijas (tēzes) starptautisku konferenču tēžu krājumos

1. Lake A. Rationality and utility of evaluatio research in policy making. In: *ESA 10th Conference Social Relatios in Turbulent Time. Abstract Book*. Geneva, 7–10 september 2011, p. 673.
2. Laķe A. Novērtējuma pētījuma praktiskas izmantošanas priekšnosacījumi Latvijas politikas veidošanas vidē. [*Rīgas Stradiņa universitātes*] 2011. gada zinātniskā konference. *Tēzes*. Rīga, RSU, 2011, 410. lpp.
3. Laķe A. Novērtējuma pētījums kā absolūtais sabiedrības audita instruments. *Latvijas Kultūras akadēmijas un Starptautiskās Semiotikas asociācijas starptautiskās konferences METAMIND tēžu krājums*. Rīga, 2010, 17. lpp.
4. Lake A., Lāce T. Perceptions of cultural values in communities and priorities of cultural policy. *XVII ISA World Congress of Sociology "Sociology o the Move". Book of Abstracts*. Gothenburg: ProQuest, 2010, p. 258.
5. Laķe A. Novērtējuma pētījuma izmantošanas prakse veselības aprūpes politikas veidošanā Latvijā: problēmas un risinājumi. [*Rīgas Stradiņa universitātes*] 2010. gada zinātniskā konference. *Tēzes*. Rīga: RSU, 2010, 380. lpp.
6. Laķe A., Mazūre V. Nabadzības izpaušmes Latvijā un tās izpētes metodoloģiskās problēmas. [*Rīgas Stradiņa universitātes*] 2008. gada zinātniskā konference. *Tēzes*. Rīga: RSU, 2008, 289. lpp.
7. Lake A., Lace T. Evaluation of cultural canon as part of culture policy in Latvia. *Abstracts 2nd International conference Risk Society: Challenges for the 21st Century*. Athens, november, 2009.
8. Lace T., Lake A. The Preconditions of Keeping on the Non-material Culture Heritage: Problems of Local Communities. *Abstract Book. The 8th Conference of the European Sociological Association. Conflict, Citizenship and Civil Society*. Glasgow, 2007, p. 113.

Zinātniskās konferences un kongresi, kuros prezentēti promocijas pētījuma rezultāti

1. Eiropas Sociologu asociācijas konference = The 10th Conference of the European Sociological Association SOCIAL RELATIONS IN TURBULENT TIMES. Ženēvā, 06.09.2011–11.09.2011. Referāts "Rationality and Utility of Evaluation Research in Policy-making".
2. RSU 2011. gada zinātniskā konference. Rīgā, 2011. gada aprīlī. Referāts "Novērtējuma pētījuma praktiskas izmantošanas priekšnosacījumi Latvijas politikas veidošanas vidē".
3. LU 69. konference, socioloģijas sekcija. Rīgā, 2011. gada februārī. Referāts "Novērtējuma pētījuma izmantošana Latvijas politikas veidošanas vidē: *mērķa racionalitātes un komunikatīvās racionalitātes izpaušmes*".
4. LU Teoloģijas fakultātes un Socioloģijas un kultūrizglītības asociācijas konference "Nacionālā identitāte kultūras globalizācijas kontekstā". Rīgā, 2010. gada oktobrī. Referāts "Sociālo zinātņu praktiskā nozīme: globālais un lokālais aspekts".
5. Latvijas Kultūras akadēmijas un Starptautiskās Semiotikas asociācijas starptautiskā konference METAMIND. Rīgā, 2010. gada oktobrī. Referāts "Novērtējuma pētījums kā absolūtais sabiedrības audita instruments".
6. Starptautiskās sociologu asociācijas Pasaules XVII Socioloģijas kongress Gēteborgā = XVII ISA World Congress of Sociology SOCIOLOGIE ON THE MOVE. Zviedrijā, 2010. gada jūlijā. Referāts "Perceptions of cultural values in communities and priorities of cultural policy".
7. Liepājas Universitātes 13. starptautiskā zinātniskā konference. Liepājā, 2010. gada aprīlī. "Sabiedrība un kultūra: Haoss un harmonija". Referāts "Novērtējuma pētījumu datu pielietojamība: Latvijas politikas veidotāju priekšstati".
8. RSU 2010. gada zinātniskā konference. Rīgā, 2010. gada martā. Referāts "Novērtējuma pētījuma izmantošanas prakse veselības aprūpes politikas veidošanā Latvijā: Problēmas un risinājumi".
9. Grieķijas Sociologu asociācijas starptautiskā konference "2nd International conference Risk Society: Challenges for the 21st Century". Athens, november, 2009. Referāts Lake A., Lace T. "Evaluation of cultural canon as part of culture policy in Latvia".
10. LLU ikgadējā starptautiskā konference "Jaunas dimensijas sabiedrības attīstībā" 02.10.2009. Jelgavā, 2009. gada oktobrī. Referāts "Novērtējuma pētījumu izmantošana politikas vērtēšanā: metodoloģiskās problēmas".
11. RSU 7. zinātniskā konference. Rīgā, RSU, 2008. gada martā. Referāts kopā ar V. Mazūri "Rīcības pētījuma metodes izmantošana sociālā darba pētniecības praksē".
12. 8. Eiropas Sociologu asociācijas konference = The 8th Conference of the European Sociological Association. CONFLICT, CITIZENSHIP, AND CIVIL SOCIETY. Glasgow, july, 2007. Ref. Lace T., Lake A. "The Preconditions of Keeping on the Non-material Culture Heritage: Problems of Local Communities".
13. Starptautiska konference "Sabiedrība un kultūra". Liepāja, LPU, 2007. gada aprīlī. Referāts "Nemateriālās kultūras mantojuma saglabāšanas problēmas Latvijas reģionos. Novērtējuma pētījuma datu analīze".
14. LKA konference "Krustpunkti". Rīga, LKA, 2006. gada novembrī. Referāts "Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas problēmas Latvijā un piemērotākās politikas izvēle".

Izmantotā literatūra

Normatīvie akti un dokumenti

1. LR "Attīstības plānošanas sistēmas likums". *Latvijas Vēstnesis*, 23.05.2008., Nr. 80 (3864); 31.03.2010., Nr. 51/52 (4243/4244); 10.11.2010., Nr. 178 (4370); 29.12.2010., Nr. 205 (4397); 06.07.2011., 103 (4501).
2. LR MK noteikumi Nr. 300 "Ministru kabineta kārtības rullis". 16.04.2009., *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 58 (4044); 31.07.2009., Nr. 121 (4107); 26.02.2010., Nr. 33 (4225); 09.09.2011., Nr. 143 (4541).
3. LR MK noteikumi Nr. 830 "Nacionālās attīstības padomes nolikums". *Latvijas Vēstnesis*, 10.09.2010., Nr. 144 (4336); 11.03.2011., Nr. 40 (4438).
4. LR MK noteikumi Nr. 707 "Noteikumi par dokumentu izstrādāšanu valsts attīstības mērķu aizstāvēšanai starptautiskajās organizācijās, to saskaņošanas, apstiprināšanas un aktualizācijas kārtību". *Latvijas Vēstnesis*, 06.08.2010., Nr. 124 (4316).
5. LR MK noteikumi Nr. 1178 "Attīstības plānošanas dokumentu izstrādes un ietekmes izvērtēšanas noteikumi". *Latvijas Vēstnesis*, 13.11.2009., Nr. 181 (4167); 01.12.2009., Nr. 188 (4174).
6. LR MK noteikumi Nr. 979 "Rezultātu un rezultatīvo rādītāju sistēmas darbības kārtība". *Latvijas Vēstnesis*, 04.09.2009., Nr. 141 (4127).
7. LR MK noteikumi Nr. 970 "Sabiedrības līdzdalības kārtība attīstības plānošanas procesā". *Latvijas Vēstnesis*, 04.09.2009., Nr. 141 (4127).
8. LR MK noteikumi Nr. 96 "Kārtība, kādā izstrādā, saskaņo, apstiprina un aktualizē Latvijas Republikas nacionālās pozīcijas Eiropas Savienības jautājumos". *Latvijas Vēstnesis*, 06.02.2009., Nr. 21 (4007).
9. LR MK instrukcija Nr. 16 "Ministriju un citu centrālo valsts iestāžu rezultātu un to rezultatīvo rādītāju izstrādes un novērtēšanas metodika". *Latvijas Vēstnesis*, 24.11.2009., Nr. 184 (4170); 13.08.2010., Nr. 128 (4320).
10. LR MK instrukcija Nr. 19 "Tiesību akta projekta sākotnējās ietekmes izvērtēšanas kārtība". *Latvijas Vēstnesis*, 30.12.2009., Nr. 205 (4191); 28.12.2010., Nr. 204 (4396).
11. LR MK instrukcija Nr. 1 "Kārtība, kādā izstrādā un aktualizē institūcijas darbības stratēģiju un novērtē tās ieviešanu". *Latvijas Vēstnesis*, 07.01.2011., Nr. 4 (4402).
12. LR MK rīkojums Nr. 310 "Par koncepciju "Valsts institūciju pasūtīto pētījumu koordinācijas sistēma"". *Latvijas Vēstnesis*, 06.06.2008., Nr. 88 (3872); 08.05.2009., Nr. 71 (4057).

Literatūra un informācijas avoti

13. Acham K. Über einige Rationalitätskonzeptionen in den Sozialwissenschaften. In: H. Schnädelbach (Hrsg.). *Rationalität: Philosophische Beiträge*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984.
14. Alkin M. C. *Evaluation roots : tracing theorists' views and influences*. Thousand Oaks [etc.]: Sage, 2004.
15. American Evaluation Association: Guiding Principles for Evaluators. SAGE Publications. *American Journal of Evaluation*. 2009. N 2. 30, pp. 121–122.
16. Atalay Z. Rationalization. The Blackwell Encyclopedia of Sociology. Vol. VIII. Malden, MA [etc.]: 2007.
17. Atteslander P., Cromm J. *Methoden der empirischen Sozialforschung*. 10., neu bearb. und erw. Aufl. Berlin; New York: Walter de Gruyter GmbH & Co, 2003.

18. Austin J. L. *How to do things with words : the William James lectures delivered at Harvard University in 1955*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1962.
19. Austin J. L. *Zur Theorie der Sprechakte*. 2. Aufl. Stuttgart: Reclam, 2002.
20. Babbie E. *The practice of social research*. 9th ed. Belmont, Calif. [etc.]: Wadsworth Thomson Learning, 2001.
21. Balzer L. *Wie werden Evaluationsprojekte erfolgreich? Ein integrierender theoretischer Ansatz und eine empirische Studie zum Evaluationsprozess*. Landau: Verl. Empirische Pädagogik, 2005.
22. Balzer L., Frey A., Nenniger P. Was ist und wie funktioniert Evaluation? *Empirische Pädagogik*. Nr. 13, S. 393–410.
23. Bauman Z. *Modernity and the Holocaust*. Ithaca, NY [etc.]: Cornell Univ. Press, 1989.
24. Baumgärtner P. Evaluation mediengestützten Lernens : Theorie – Logik – Modelle. In: Kindt, M. (Hrsg.). *Projektelevaluation in der Lehre : Multimedia an Hochschulen zeigt Profil(e)*. New York [etc.]: Waxmann, 1999.
25. Berger P. L., Luckmann Th. *The Social Construction of Reality : A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books, 1990.
26. Bortz J., Döring N. *Forschungsmethoden und evaluation für Human- und Sozialwissenschaftler*. 3., überarb. Aufl. Berlin: Springer, 2003.
27. Bortz J., Döring N. *Forschungsmethoden und evaluation : für Human- und Sozialwissenschaftler*. 4., überarb. Aufl. Berlin, Heidelberg: Springer Medizin Verlag Heidelberg, 2006.
28. Brinkbaumers K., Fihthers U. Miljaru pātaga (*Der Spiegel*). *Ir*, 2010, 28. okt.–3. nov.
29. Bryman A. *Social research methods*. 2. ed. Oxford [etc.]: Oxford University Press, 2011.
30. Campbell D. T., Stanley J. C. *Experimental and quasi-experimental designs for research*. Chicago: Rand MacNally, 1963.
31. Chelimsky E. (ed.). *Evaluation for the 21st century : a handbook*. Thousand Oaks [etc.]: Sage, 1997.
32. Chelimsky E. The coming transformation in evaluations. In: Chelimsky E. (ed.). *Evaluation for the 21st century : a handbook*. Thousand Oaks [etc.]: Sage, 1997.
33. Chen H.-T. *Theory-driven evaluation*. Newbury Park, Calif. [etc.]: Sage, 1990.
34. Cohen P. S. Rationalität. In: J. Speck (Hrsg.). *Handbuch Wissenschaftstheoretische Begriffe*. 3 Bd. Göttingen, 1980.
35. Cohen P. S. Rationalität. In: J. Speck (Hrsg.). *Handbuch Wissenschaftstheoretische Begriffe*. 3 Bd. Göttingen, 1980.
36. Coleman J. S. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
37. Cousins J. Bredley. (ed.). *Participatory evaluation in education : studies in evaluation use and organizational learning*. London [etc.]: Falmer, 1995.
38. Creswell J. W. *Qualitative inquire and research design*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage, 2007.
39. Creswell J. W. *Research design : qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage, 2003.
40. Cronbach L. *Designing Evaluations of Educational and Social Programs*. San Francisco: Jossey-Bass. 1982.
41. Cronbach L. J. *Educational psychology*. 2.ed. London Hart-Davis, 1963.
42. Cronbach L. J. *Designing evaluations of educational and social programs*. San Francisco: Jossey-Bass Publ., 1982.

43. Dillmann D. A. *Mail and internet surveys : the tailored design method*. 2nd ed. New York: John Wiley&Sons, 2000.
44. Dunn W. N. *The experimenting society: essays in honor of Donald T. Campbell*. New Brunswick, [N.J.]: Transaction Publishers, 1998, pp. 35–68.
45. Eisner E. W. *The enlightened eye : qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. New York [etc.]: Macmillan Publ. [etc.], 1994.
46. European Commission. *MEANS Collection*. Vol. 1: *Evaluating socio-economic programmes – evaluation design and management*. Luxembourg: The European Unions Publisher, 1999.
47. Evaluation Theory, Models, and Applications, by Daniel L. Stufflebeam and Anthony J. Shinkfield. San Francisco: Jossey-Bass, 2007. *American Journal of Evaluation*. December 2007, pp. 573–576.
48. Fassman H. Forschungspraktische Probleme der Evaluation von Programmen im Bereich der Rehabilitation. *Socialwissenschaften und Berufspraxis*. 2001. N 2 (24).
49. Fetterman D. M. (ed). *Speaking the language of power : communication, collaboration, and advocacy (translating ethnography into action)*. Washington, D.C [etc.]: Falmer Press, 1993.
50. Fetterman D. M. *Foundations of empowerment evaluation*. Thousand Oaks, Calif.; London: Sage, 2001.
51. Fetterman D. M., Kaftarian S. J., Wandersman A. (ed.). *Empowerment evaluation principles in practice*. New York : Guilford Press, 2005.
52. Flick U. *Qualitative Forschung : ein Handbuch*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt-Taschenbuch-Verl.: 2000.
53. Friedrichs J. *Methoden empirischer Sozialforschung*. Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH, 1990.
54. Gibbs G. *Analyzing qualitative data*. London: Sage, 2007.
55. Gray David E. *Doing Research in the real World*. London; Thousand Oaks; New Delhi: Sage, 2004.
56. Grobel-Steinbeach E. Jürgen Habermas: Theorie des kommunikativen Handelns. In: *Hauptwerk der Philosophie. 20. Jahrhundert*. Stuttgart: Reclam Interpretationen, 1992.
57. Guba E. G., Lincoln Y. S. *Effective evaluation : improving the usefulness of evaluation results through responsive and naturalistic approaches*. San Francisco [etc.]: Jossey-Bass Publ., 1981.
58. Guba E. G., Lincoln Y. S. *Fourth generation evaluation*. Newbury Park [etc.]: Sage, 1989.
59. Habermas J. Dialektik der Rationalisierung. In: *Die neue Unübersichtlichkeit*. Frankfurt a. Main: Suhrkamp, 1985.
60. Habermas J. *Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988.
61. Habermas J. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Bd. 1. Handlungsrationality und gesellschaftliche Rationalisierung. 2. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1997.
62. Hadley R. G., Mitchell L. K. *Counselling research and program evaluation*. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company, 1995.
63. Heckathorn D. Overview: The Paradoxical Relationship between Sociology and rational Choice. *The American Sociologist*. 28: 6.
64. Heckathorn D. D., Broadhead R. S. Rational Choice, Public Policy and AIDS. *Rationality and Society*. 8 (3). 1996, pp. 235–260.
65. Hellstern G.-M., Wollmann H. Reformexperimente, wissenschaftliche Begleitung und politische Realität. In: Hellstern G.-M. *Handbuch zur Evaluierungsforschung*. Bd. 1. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1984, S. 61.

66. Hindess B. *Political choice and social structure. An Analysis of Actors, interests and Rationality*. Aldershot: Elgar, 1989.
67. Hoffe O. Sittlichkeit als Rationalität des Handelns? In: H. Schnädelbach (Hrsg.). *Rationalität: Philosophische Beiträge*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984.
68. Hoffe O. *Sittlichkeit als Rationalität des Handelns? Rationalität*. Hrsg. von H. Schnädelbach. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984.
69. Horkheimers M., Adorno T. *Apģaismības dialektika: filosofiski fragmenti* [tulkot. no vācu val. un zinātn. red. Ivars Jjabs]. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2009.
70. House E. R., Howe K. R. *Values in evaluation and social research*. Thousand Oaks: Sage, 1999.
71. *Joint Committee on Standards for Educational Evaluation & Sanders*. 2000.
72. Khandker S.R., Koolwal G.B., Samad H. A. *Handbook on Impact Evaluation. Quantitative Methods and Practices*. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank: Washington. 2010.
73. Kirkpatrick D. L. *Evaluating training programs : the four levels*. 2. ed. San Francisco, Calif.: Berrett-Koehler, 1998.
74. Kļaviņa S., Klapkalne U., Pētersone B. *Politikas ietekmes vērtēšana politikas veidošanas sistēmā*. Valsts kanc., 2005.
75. Knoblauch H. B. Wissen. In: *Handbuch Soziologie*. Hrsg. von N. Baur, H. Korte, M. Low, M. Schroer. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften / GWV Fachverlage, Wiesbaden, 2008.
76. Kropļijs A., Raščevska M. *Kvalitatīvās pētniecības metodes sociālajās zinātnēs*. Rīga: RaKa, 2004.
77. *Kommunikatives Handeln. Beiträge zu Jürgen Habermas "Theorie des kommunikativen Handelns"*. Hrsg. von A. Honneth und H. Joas. 2. Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988.
78. König J. Wichtig und richtig! Aber: Ist nicht weniger mehr? Anmerkungen zu den Standards der Selbstevaluation. *Zeitschrift für Evaluation*. 2 (1).
79. Kromrey H. Evaluation in Wissenschaft und Gesellschaft. *Zeitschrift für Evaluation*. 2003. N. 2.
80. Kvale S., Brinkmann S. *Interviews. Learning the craft of Qualitative research Interviewing*. Thousand Oaks; London: Sage, 2009.
81. Lange E. Zur Entwicklung und Methodik der Evaluationsforschung in der Bundesrepublik Deutschland. *Zeitschrift für Soziologie*. 1983. H. 3, S. 253–270.
82. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2008/2009: Atbildīgums*. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2009.
83. Lee B. Theories of evaluation. In: Stockmann, R. *Evaluationsforschung : Grundlagen und ausgewählte Forschungsfelder*. 2., überarb. und aktualisierte Aufl. Opladen: Leske + Budrich, 2004, S. 135–173.
84. Leviton L. C., Hughes E. F. Research on the utilization of evaluation : A review and synthesis. *Evaluation Review*. 5 (4), pp. 525–548.
85. Liotārs Ž. F. *Postmodernais stāvoklis: pārskats par zināšanām*. Rīga: Laikm. mākslas centrs. 2008.
86. Luhmann N. *Politische Soziologie*. Berlin: Suhrkamp, 2010.
87. Marcuse H. *Der eindimensionale Mensch. Studien zur Ideologie der fortgeschrittenen Industriegesellschaft*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH&Co. 6. Auflage. 2008.

88. Mertens D. M. *Research methods in education and psychology : integrating diversity with quantitative & qualitative approaches*. Thousand Oaks [etc.]: Sage, 1998.
89. O'Sullivan R. G. *Practicing evaluation : a collaborative approach*. Thousand Oaks: Sage, 2004.
90. O'Sullivan R. G., D'Agostino A. Promoting evaluation through collaboration. *Evaluation*, 8 (3), pp. 372–387. Oakes G. Max Weber on Value Rationality and Value Spheres. Critical Remarks. *Journal of Classical Sociology*. March 2003 vol. 3, no. 1. pp. 27–45.
91. Oppenheim A. N. *Questionnaire design, interviewing and attitude measurement*. London [etc.]: Pinter, 1992.
92. *Oxford Dictionary of Sociology*. Ed. by G. Marshall. Oxford .. [etc.]: Oxford University Press, 1994.
93. Ozoliņa Ž. “Pasūtījuma zinātne” un tās pārvaldība. Grām.: *Laba pārvaldība*. Ž. Ozoliņas un I. Reinholdes redakcijā. Rīga: Zinātne, 2009, 81.–82. lpp.
94. Patton M. Q. *Qualitative research & evaluation methods*. 2nd ed. Newbury Park: Sage: 1990.
95. Patton M. Q. *Qualitative research & evaluation methods*. 3rd ed. Newbury Park: Sage, 2002.
96. Patton M. Q. *Utilization-focused evaluation : the new century text*. Thousand Oaks: Sage, 1977.
97. Patton M. Q. *Utilization-focused evaluation*. 4. ed. Thousand Oaks: Sage, 2008.
98. Patton M. Q. *Utilization-focused evaluation*. Beverly Hills: Sage, 1978.
99. *Politikas instrumentu uzlabošana ar ietekmes novērtējumu*. ESAO, SIGMA ziņotājs Nr. 31. Izd. latv. val. sadarbībā ar ANO Attīstības programmas atbalstu un sadarbībā ar Valsts kancelejas Politikas koordinācijas departamentu projekta “Politikas ietekmes vērtēšanas sistēmas attīstība” ietvaros.
100. Power M. *The audit society: rituals of verification*. New York: Oxford Univ. Press, 1999.
101. Ritzer G. *The McDonaldization of Society*. Thousand Oaks, Califio: Pine Forge Press, 1996.
102. Ritzer G., Goodman D. J. *Modern sociological theory*. Boston [etc]: The McGraw-Hill, 2004. Appendix A 15.
103. Ritzi C., Schaal G. S. Politische Führung in der “Postdemokratie”. *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*, 2010.
104. Rossi P. H., Freeman H. E., Lipsey M. W. *Evaluation : a systematic approach*. 7th ed. Thousand Oaks, CA [etc.]: Sage, 2004.
105. Rossi P. H., Freeman H. E., Lipsey M. W. *Evaluation : a systematic approach*. 4th ed. Newbury Park: Sage, 1989.
106. Rossi P. H., Freeman H. E., Wright S. R. *Evaluation: A Systematic Approach*. Beverly Hills, Calif.: Sage, 1979.
107. Rossi P., Freeman H., Hoffmann G. Programm-Evaluation: Einführung in die Methoden angewandter Sozialforschung. Stuttgart: Enke, 1988.
108. Rossi P., Freeman H., Hoffmann G. Programm-Evaluation : Einführung in die Methoden angewandter Sozialforschung. Stuttgart: Enke, 1988.
109. Schnädelbach H. Einleitung. In: H. Schnädelbach (Hrsg.). *Rationalität: Philosophische Beiträge*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984.
110. Schuler Ph. *Rationalität und Organisation – ein Vergleich zwischen Max Weber und Niklas Luhman*. München: GRIN Verlag GmbH, 2007.
111. Schwarz Chr. *Evaluation als modernes Ritual : zur Ambivalenz gesellschaftlicher Rationalisierung am Beispiel virtueller Universitätsprojekte*. Hamburg; Münster: Lit, 2006.

112. Schwarz Chr. *Evaluation als modernes Ritual: zur Ambivalenz gesellschaftlicher Rationalisierung am Beispiel virtueller Universitätsprojekte*. Hamburg; Münster: Lit, 2006.
113. Scott J. *Social Theory: Central Issues in Sociology*. London [etc.]: Sage, 2006.
114. Scriven M. *Evaluation : a study guide for educational administrators*. Fort Lauderdale, Fla.: National Ed. D. Program for Educational Leaders, Nova University, [1974.
115. Scriven M. *The logic of evaluation*. Inverness, Calif.: EdgePress, 1981.
116. Shadish W. R., Cook T. D., Leviton L. C. *Foundations of program evaluation : theories of practice*. Newbury Park [etc.]: Sage, 1991.
117. Stockmann R. *Evaluationsforschung : Grundlagen und ausgewählte Forschungsfelder*. 3. Aufl. Münster [etc.]: Waxmann, 2006.
118. Stockmann R. *Evaluationsforschung : Grundlagen und ausgewählte Forschungsfelder*. 2., überarb. und aktualisierte Aufl. Opladen: Leske + Budrich, 2004.
119. Stufflebeam D. L., Madaus G. F., Kellaghan T. (ed.). *Evaluation models : viewpoints on educational and human services evaluation*. 2nd. ed. Boston [etc.]: Kluwer, 2000.
120. Suchman E. A. *Evaluative research : principles and practice in public service & social action programs*. New York: Russell Sage Foundation, 1967.
121. *The Sage dictionary of social research methods*. Compiled and edited by V. Jupp. London [etc.]: Sage, 2006.
122. Thonhauser J., Patry J.-L. (Hrsg.). *Evaluation im Bildungsbereich : Wissenschaft und Praxis im Dialog*. Mit Beitr. von Roland Albert. Innsbruck; Wien: Studien-Verl., 1999.
123. Tisenkopfs T. Socioloģijas veidošanās un attīstība kopš 20. gs. 60. gadiem. Grām.: *Socioloģija Latvijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010.
124. Turnbull N. Introduction: Postmodernism and Rationality. *Revue Internationale de Philosophie*. 64, no. 251 (2010).
125. Vēbers M. *Reliģijas socioloģija*. [Darbu izlase; no vācu val. tulk. Rihards Kūlis]. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004.
126. Vedung E. Evaluation research and fundamental research. In: Stockmann R. *Evaluationsforschung: Grundlagen und ausgewählte Forschungsfelder*. 2., überarb. und aktualisierte Aufl. Opladen: Leske + Budrich, 2004.
127. Wallerstein I. The vanishing guarantees of rationality. *International Sociology*. March 1996, vol. 11, pp. 17–25.
128. Walliman N. *Social research methods*. London; Thousand Oaks, Calif.: Sage, 2007.
129. Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft*. Hrsg.von J. Winckelmann. Köln, 1994.
130. Weimer D. L., Vining A. R. *Policy analysis: Concepts and practice*. 3. ed. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall, 1999.
131. Weiss C. H. *Evaluatin – methods for studying programs and policies*. 2nd ed. Upper Saddle River: Prentice Hall, 1998.
132. Weiss C. H. Evaluation research in the political context : sixteen years and four administrations later. In: Laughlin, M. W. Mc, Phillips D. C. (ed.). *Evaluation and education : at quarter century*. Chicago, Ill: National Society for the Study of Education; Distributed by the University of Chicago Press, 1991, pp. 211–231.
133. Weiss C. H. *Evaluation-methods for studying programs and policies*. 2en end. Upper Saddle River, NJ [etc.]: Prentice Hall. 1998.
134. Weiss C. H. Introduction. In: C. H. Weiss (Ed.). *Using social research in public policy making*. Lexington, Mass.: Lexington Books, 1977.

135. Weiss C. H. Policy research in the context of diffuse decision making. *Journal of Higher Educ.*, 53.
136. Weiss J. Rationalität als Kommunikabilität. Überlegungen zur Rolle von Rationalitätsunterstellungen in der Soziologie. In: W.M. Sprondel, C. Seyfarth (Hrsg.). *Max Weber und die Rationalisierung sozialen Handelns*. Stuttgart: Enke, 1981.
137. Wesseler M. *Evaluation und Evaluationsforschung*. In: Tippelt R.; Hippel A. von (Hrsg.). *Handbuch Erwachsenenbildung/Weiterbildung*. 3., überarb. Aufl. Wiesbaden: VS, Verl. für Sozialwiss, 2009.
138. Worthen B. R., Sanders J. R. *Educational evaluation : alternative approaches and practical guidelines*. New York [etc.]: Longman, 1987.
139. Wottawa H. Qualitätsmanagement durch Zielvereinbarung. In C. Spiel (Hrsg.). *Evaluation universitärer Lehre – zwischen Qualitätsmanagement und Selbstzweck*. Münster: Waxmann. 2001, S. 650.
140. Wottawa H., Thierau H. *Lehrbuch Evaluation*. 2. Aufl. Bern [u. a.]: Huber, 1998, S. 14.
141. Zinnecker J., Stickelmann B., Müller E., Heinze T. (Hrsg.). *Die Praxis von Handlungsforschung : Berichte aus einem Schulprojekt*. München: Juventa, 1975.
142. Ритцер Дж. *Современные социологические теории*. 5-е изд. Москва [и др.]: Питер, 2002.

Elektroniski pieejamie informācijas avoti

143. Akadēmiskā terminu datubāze *AkadTerm*. Pieejams:
<http://termini.lza.lv/term.php?term=stakeholder&list=&lang=EN>. Skat. 22.12.2010.
144. Chelimsky E. A. Clash of Cultures: Improving the “Fit” Between Evaluative Independence and the Political Requirements of a Democratic Society. *American Journal of Evaluation*. 2008. 29: 400 <http://aje.sagepub.com/content/29/4/400>. Die Hochschulrektorenkonferenz (HRK). Pieejams: http://www.hrk.de/de/download/dateien/06-2004_-_Evaluationsforschung_Ansatz_und_Methoden_-_Stockmann.pdf
145. Eidgenössische Technische Hochschule Zürich. *Online-Handbuch zur Evaluation von eLearning-Projekten und -Programmen*. Pieejams:
http://www.evalguide.ethz.ch/eval_general/functions_of_evaluation. Skat. 12.12.2010.
146. *Fachbegriffe der Evaluation Überblick und Definitionen*. Pieejams:
<http://www.proeval.com/downloads/Fachbegriffe-der-Evaluation.pdf>.
147. Gintis H. Rationality and common knowledge. *Rationality and Society*. 2010. 22: 259–260.
<http://rss.sagepub.com/content/22/3/259>
148. Heckathorn D. D., Broadhead R. S. Rational Choice, Public Policy and AIDS. *Rationality and Society*. 8 (3). 1996.
<http://www.respondentdrivensampling.org/reports/PolicyandHIVPrevention.pdf>
149. Hense J. *Textsammlung & Geschichte der Evaluation*. In: *evolution.de – Evaluation und Qualitätssicherung im Bildungswesen*. Verfügbar unter <http://www.evolution.de/taxonomy>.
150. Hense J. U. Selbstevaluation. Erfolgsfaktoren und Wirkungen eines Ansatzes zur selbstbestimmten Qualitätsentwicklung im schulischen Bereich. Frankfurt a. M.: Peter Lang, (2006). In: *Textsammlung & Geschichte der Evaluation*. *evolution.de – Evaluation und Qualitätssicherung im Bildungswesen*. Pieejams:
<http://www.evolution.de/taxonomy/page/and/116,66>.
151. Kromrey H. Evaluation – ein vielsichtiges Konzept Begriff und Methodik von Evaluierung und Evaluationsforschung. Empfehlungen für die Praxis. 24 (2), 105–131. Pieejams:
http://www.profkromrey.de/SuB_2001-2-kromrey.pdf.

152. LR Valsts kanceleja. Pētījumu un publikāciju datu bāze. Pieejams:
<http://petijumi.mk.gov.lv/ui/>
153. Mermet L., Billé R., Leroy M. Concern-Focused Evaluation for Ambiguous and Conflicting Policies: An Approach From the Environmental Field. *American Journal of Evaluation*. 2010/31: 180 originally published online 11 may 2010 ;
<http://aje.sagepub.com/content/31/2/180>.
154. Ruhr-Universität Bochum. Zusammenfassung verschiedener Texte zur Evaluationsforschung. Pieejams: <http://www.luebbert.net/uni/methoden/eval/index.php>.
155. Stufflebeam D. The CIPP Model for Evaluation: An update, a review of the model's development, a checklist to guide implementation. 2003. Paper read at Oregon Program Evaluators Network Conference, at Portland, OR. <http://www.wmich.edu/evalctr/pubs/CIPP-ModelOregon10-03.pdf>
156. Weesie J., Snijders C., Buske V. The Rationale of Rationality. *Rationality and Society*. 2009. 21 : 249. <http://rss.sagepub.com/content/21/2/249>
157. http://www.isa-sociology.org/congress2010/plenary_theme_2.htm
158. <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40176271&mode=mk&date=2010-05-25>
159. <http://www.mk.gov.lv/lv/aktuali/zinas/?page=20>
160. <http://www.businessballs.com/kirkpatricklearningevaluationmodel.htm>
161. <http://www.kirkpatrickpartners.com/OurPhilosophy/tabid/66/Default.aspx>
162. http://www.evalguide.ethz.ch/eval_general/functions_of_evaluation
163. <http://arhivs.db.lv/online/news.php?aid=26710>
164. <http://petijumi.mk.gov.lv/ui/DocumentContent.aspx?ID=2990>
165. <http://polsis.mk.gov.lv>
166. http://www.politika.lv/temas/politikas_process/3467/
167. http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0097en01.pdf
168. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=175748>
169. <http://www.worldbank.org/html/extdr/thematic.htm>
170. <http://www.undp.org/evaluation/>
171. http://www.ieso-imf.org/eval/complete/eval_05212008.html